ПОСІБНИК ДЛЯ ПРАКТИКІВ

з використання екстратериторіальної та універсальної юрисдикції для притягнення до відповідальності за міжнародні злочини, вчинені в Україні

Посібник для практиків з використання екстериторіальної та універсальної юрисдикції для притягнення до відповідальності за міжнародні злочини, вчинені в Україні

Червень 2025 року

Цей звіт був підготовлений Global Rights Compliance (GRC). Global Rights Compliance діє як фонд, створений в Нідерландах під назвою Stichting “Global Rights Compliance Foundation”, зареєстрований в gemeente s-Gravenhage 10 листопада 2017 року, номер RSIN 858118841 і код SBI 94996.

Посібник доступний в електронному форматі англійською та українською мовами на вебсайті: globalrightscompliance.org.

Застереження

Цей документ підготовлений в рамках проєкту Global Rights Compliance "Підтримка українських національних прокурорів і громадянського суспільства у формуванні стратегічних справ у межах універсальної юрисдикції", який є частиною програми консорціуму "Відновлення гідності та справедливості в Україні", спрямованої на забезпечення відповідальності за міжнародні злочини, вчинені в Україні. Програма фінансується Міністерством закордонних справ Нідерландів та впроваджується Міжнародною організацією права розвитку (IDLO) у партнерстві з T.M.C. Asser Instituut, Центром міжнародного правового співробітництва (CILC) та Гельсінським комітетом Нідерландів (NHC).

Погляди, викладені в ньому, належать лише Global Rights Compliance.

Про нас

Global Rights Compliance (GRC) - це міжнародна неприбуткова організація, заснована в Гаазі, яка прагне посилити дотримання міжнародного права та добивається справедливості шляхом інноваційного застосування права. Ми спеціалізуємося на міжнародному гуманітарному праві (МГП), міжнародному кримінальному праві та правах людини в зонах конфліктів і зонах підвищеного ризику по всьому світу, працюючи над виявленням, запобіганням і пом'якшенням негативних наслідків порушення МГП і прав людини.

Редактор:
Жанн Зульцер, старша юридична експертка

Автори:
Клара Жерар-Родрігес, провідна авторка та юридична експертка
Суділта Пуркаяста
Анна Сайко
Прачіті Венкатраман
Інна Ліньова

Інші подяки:
Ми особливо вдячні національним експертам, зокрема юристам, прокурорам та практикам з органів досудового розслідування та судових органів Аргентини, Австрії, Чеської Республіки, Естонії, Франції, Німеччини, Латвії, Литви, Польщі, Словаччини, Швейцарії, Великої Британії та Сполучених Штатів Америки, які рецензували, редагували текст та надали цінні зауваження до частин цього посібника, які стосуються відповідних країн. GRC також висловлює вдячність членам команди, які долучилися до підготовки Посібника, зокрема Інні Коваловій та Аллі Моспаненко.

ЗМІСТ

ГЛОСАРІЙ **7**

РОЗДІЛ І. ВСТУП **10**

Передмова 10
Методологія 12
Цілі 12
Обсяг 13

РОЗДІЛ ІІ. ПРАВОВА БАЗА ЕКСТРАТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ТА УНІВЕРСАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ **14**

1. Категорії екстратериторіальної юрисдикції 14
   1.1. *Активна персональна юрисдикція* *14*
   1.2. *Пасивна персональна юрисдикція* *15*
   1.3. *Універсальна юрисдикція* *16*
2. Принцип універсальної юрисдикції 17
3. Правові підстави для універсальної юрисдикції 18
   3.1. *Договірне право: Обов'язкова універсальна юрисдикція* *18*
   3.2. *Звичаєве міжнародне право: Дозвільна універсальна юрисдикція* *21*
4. Як ініціювати провадження екстратериторіальної або універсальної юрисдикції 21

РОЗДІЛ ІІІ. ЮРИСДИКЦІЙНІ ВИМОГИ ДО СПРАВ ЕКСТРАТЕРИТОРІАЛЬНОЇ АБО УНІВЕРСАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ **23**

1. Вимоги, що обмежують дію законів про універсальну юрисдикцію 23
   1.1. *Присутність / проживання підозрюваної особи на території* *24*
   1.2. *Органи, наділені повноваженнями відкривати провадження* *25*
   1.3. *Субсидіарність або відсутність провадження в інших судах* *26*
   1.4. *Відмова або неможливість екстрадиції* *26*
2. Інші обмеження екстратериторіальної та універсальної юрисдикції 28
   2.1. *Розсуд прокурора* *28*
   2.2. *Імунітет від кримінального переслідування* *29*

РОЗДІЛ IV. ПОЧАТОК РОЗСЛІДУВАНЬ ЗА ПРИНЦИПАМИ ЕКСТРАТЕРИТОРІАЛЬНОЇ АБО УНІВЕРСАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ **32**

1. Відкриття провадження із застосуванням екстратериторіальної або універсальної юрисдикції 32
2. Категорії розслідувань справ екстратериторіальної або універсальної юрисдикції 34

РОЗДІЛ V. ВЗАЄМОДІЯ З ТРЕТІМИ ДЕРЖАВАМИ, ЯКІ ПРОВОДЯТЬ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗА МЕХАНІЗМОМ ЕКСТРАТЕРИТОРІАЛЬНОЇ АБО УНІВЕРСАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ **37**

1. Взаємна правова допомога 38
   1.1. *Міжнародний договір про взаємну правову допомогу: Любляно-Гаазька конвенція* *39*
   1.2. *Регіональний договір про взаємну правову допомогу: Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах* *40*
   1.3. *Двосторонні договори про взаємну правову допомогу* *42*
   1.4. *Запити про взаємну правову допомогу, що виходять за рамки існуючих договорів* *43*
2. Правова співпраця через спеціалізовані міжнародні та регіональні організації 44
   2.1. *Євроюст* *44*
   2.2. *Європол* *46*
   2.3. *Інтерпол* *46*

3. Спеціальні угоди про співпрацю для розслідування злочинів, вчинених під час російського вторгнення в Україну 47

РОЗДІЛ VI. БАЗА НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДЛЯ ЕКСТРАТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ТА УНІВЕРСАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ В ТРЕТІХ ДЕРЖАВАХ: РОЗГЛЯД 13-ТИ РЕЛЕВАНТНИХ КРАЇН 50

I. АРГЕНТИНА 51

I.1. Криміналізація основних міжнародних злочинів 51
I.2. Двосторонні та багатосторонні механізми юридичного співробітництва 52
I.3. Юрисдикційні вимоги 52
I.4. Процесуальні кроки 56
I.5. Поточні розслідування та судове переслідування злочинів, що пов'язані з Україною 59
I.6. Чисельність українських біженців у країні 63

II. АВСТРІЯ 64

II.1. Криміналізація основних міжнародних злочинів 64
II.2. Двосторонні та багатосторонні механізми юридичного співробітництва 66
II.3. Юрисдикційні вимоги 66
II.4. Процесуальні кроки 68
II.5. Поточні розслідування та судове переслідування злочинів, що пов'язані з Україною 70
II.6. Чисельність українських біженців у країні 71

III. ЧЕХІЯ 72

III.1. Криміналізація основних міжнародних злочинів 72
III.2. Двосторонні та багатосторонні механізми юридичного співробітництва 75
III.3. Юрисдикційні вимоги 76
III.4. Процесуальні кроки 78
III.5. Поточні розслідування та судове переслідування злочинів, що пов'язані з Україною 80
III.6. Чисельність українських біженців у країні 81

IV. ЕСТОНІЯ 82

IV.1. Криміналізація основних міжнародних злочинів 82
IV.2. Двосторонні та багатосторонні механізми юридичного співробітництва 85
IV.3. Юрисдикційні вимоги 86
IV.4. Процесуальні кроки 88
IV.5. Поточні розслідування та судове переслідування злочинів, що пов'язані з Україною 90
IV.6. Чисельність українських біженців у країні 90

V. ФРАНЦІЯ 91

V.1. Криміналізація основних міжнародних злочинів 91
V.2. Двосторонні та багатосторонні механізми юридичного співробітництва 95
V.3. Юрисдикційні вимоги 95
V.4. Процесуальні кроки 98
V.5. Поточні розслідування та судове переслідування злочинів, що пов'язані з Україною 101
V.6. Чисельність українських біженців у країні 110

VI. НІМЕЧЧИНА 111

VI.1. Криміналізація основних міжнародних злочинів 111
VI.2. Двосторонні та багатосторонні механізми судового юридичного співробітництва 113
VI.3. Юрисдикційні вимоги 114

VI.4. Процесуальні кроки 116
VI.5. Поточні розслідування та судове переслідування злочинів, що пов'язані з Україною 119
VI.6. Чисельність українських біженців у країні 125

VII. ЛАТВІЯ 126

VII.1. Криміналізація основних міжнародних злочинів 126
VII.2. Двосторонні та багатосторонні механізми юридичного співробітництва 128
VII.3. Юрисдикційні вимоги 129
VII.4. Процесуальні кроки 131
VII.5. Поточні розслідування та судове переслідування злочинів, що пов'язані з Україною 133
VII.6. Чисельність українських біженців у країні 134

VIII. ЛИТВА 135

VIII.1. Криміналізація основних міжнародних злочинів 135
VIII.2. Двосторонні та багатосторонні механізми юридичного співробітництва 138
VIII.3. Юрисдикційні вимоги 139
VIII.4. Процесуальні кроки 141
VIII.5. Поточні розслідування та судове переслідування злочинів, що пов'язані з Україною 144
VIII.6. Чисельність українських біженців у країні 147

IX. ПОЛЬЩА 148

IX.1. Криміналізація основних міжнародних злочинів 148
IX.2. Двосторонні та багатосторонні механізми юридичного співробітництва 150
IX.3. Юрисдикційні вимоги 150
IX.4. Процесуальні кроки 152
IX.5. Поточні розслідування та судове переслідування злочинів, що пов'язані з Україною 156
IX.6. Чисельність українських біженців у країні 157

X. СЛОВАЧЧИНА 158

X.1. Криміналізація основних міжнародних злочинів 158
X.2. Двосторонні та багатосторонні механізми юридичного співробітництва 160
X.3. Юрисдикційні вимоги 160
X.4. Процесуальні кроки 163
X.5. Поточні розслідування та судове переслідування злочинів, що пов'язані з Україною 165
X.6. Чисельність українських біженців у країні 165

XI. ШВЕЙЦАРІЯ 166

XI.1. Криміналізація основних міжнародних злочинів 166
XI.2. Двосторонні та багатосторонні механізми юридичного співробітництва 169
XI.3. Юрисдикційні вимоги 170
XI.4. Процесуальні кроки 173
XI.5. Поточні розслідування та судове переслідування злочинів, що пов'язані з Україною 175
XI.6. Чисельність українських біженців у країні 179

XII. СПОЛУЧЕНЕ КОРОЛІВСТВО 180

XII.1. Криміналізація основних міжнародних злочинів 181
XII.2. Двосторонні та багатосторонні механізми юридичного співробітництва 182
XII.3. Юрисдикційні вимоги 182
XII.4. Процесуальні кроки 185

XII.5. Поточні розслідування та кримінальне переслідування злочинів, що пов'язані з Україною 187
XII.6. Чисельність українських біженців у країні 187
XIII. СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ 188
XIII.1. Криміналізація основних міжнародних злочинів 189
XIII.2. Двосторонні та багатосторонні механізми судового юридичного співробітництва 190
XIII.3. Юрисдикційні вимоги 191
XIII.4. Процесуальні кроки 194
XIII.5. Поточні розслідування та кримінальне переслідування злочинів, що пов'язані з Україною 195
XIII.6. Чисельність українських біженців у країні 196
ДОДАТОК: АКТУАЛЬНІ РЕСУРСИ 197

Глосарій

- **АП-ОМЗ**: Аналітичний проєкт з питань основних міжнародних злочинів;
- **CICED**: База даних доказів основних міжнародних злочинів;
- **ККУ**: Кримінальний кодекс України
- **КПК**: Кримінальний процесуальний кодекс України
- **Основні міжнародні злочини**: геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини, катування, насильницьке зникнення, злочин агресії та злочини проти культурної спадщини у цьому Посібнику узагальнено називаються "основними міжнародними злочинами"[1];
- **Злочини проти культурної спадщини:** злочини, що впливають на матеріальні та нематеріальні культурні ресурси, як це визначено різними правовими інструментами, зокрема Римським статутом. Культурна спадщина може стосуватися не лише фізичних форм спадщини, таких як матеріальні об'єкти та артефакти (тобто культурні цінності), а й практики та атрибутів групи чи суспільства, які успадковані від минулих поколінь, підтримуються в сьогоденні та передаються майбутнім поколінням на благо та для забезпечення спадкоємності.[2]
- **Злочини проти людяності**: серйозні порушення, визначені в кількох правових інструментах, включаючи Римський статут, вчинені в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти цивільного населення.
- **Злочин агресії:** застосування державою збройної сили проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави або в будь-який інший спосіб, несумісний зі Статутом Організації Об'єднаних Націй.[3]
- **Насильницьке зникнення -** арешт, затримання, викрадення або позбавлення волі в будь-якій іншій формі представниками держави або особами чи групами осіб, які діють з дозволу, за підтримки чи згоди держави, з подальшою відмовою визнати факт позбавлення волі або приховуванням відомостей про долю чи

[1] Євроюст, Основні міжнародні злочини ; Державна прокуратура Нідерландів, Міжнародні злочини; Інститут Ассера, Міжнародні злочини - Вступ.

[2] Див. наприклад: Офіс Прокурора МКС, Політика щодо культурної спадщини (червень 2021), п. 15. Див. також пункт 16: "Офіс розумітиме культурну спадщину як таку, що включає пам'ятки, релігійні чи світські (такі як архітектурні твори, твори монументальної скульптури та живопису, елементи або споруди археологічного характеру, написи, печерні житла та інші комбінації ознак, що мають культурну цінність); будівлі або групи будівель, які мають культурну цінність або через свою архітектуру, однорідність чи місце в ландшафті, або через свій зміст, у випадку музеїв, архівів чи бібліотек; об'єкти (рукотворні витвори) та рухомі об'єкти (такі як твори мистецтва, скульптури, колекції, рукописи, книги, записи або інше рухоме майно, що має культурну цінність); підводну культурну спадщину, включаючи затонулі кораблі та підводні археологічні об'єкти; нематеріальну культурну спадщину (таку як звичаї, форми представлення та вираження, знання та навички, які спільноти, групи та, в деяких випадках, окремі особи визнають частиною своєї культурної спадщини, разом з інструментами, предметами, артефактами та культурними просторами, пов'язаними з ними); та природну спадщину (природні об'єкти, що мають культурну цінність, в тому числі певні природні або окультурені ландшафти, а також фізичні, біологічні та геологічні утворення)".

[3] Генеральна Асамблея ООН, Резолюція 3314 (XXIX) "Визначення агресії". Додаток, стаття 1.

місцезнаходження зниклої особи, внаслідок чого така особа залишається без захисту закону.[4]

- **Європол**: Агенція Європейського Союзу з питань співробітництва правоохоронних органів (Європейське поліцейське управління);
- **Женевські конвенції**: а саме Женевська конвенція (I) про поліпшення долі поранених та хворих в регулярних арміях на полі бою, Женевська конвенція (II) про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, потерпілих корабельну аварію, зі складу озброєних сил на морі, Женевська конвенція (III) про поводження з військовополоненими та Женевська конвенція (IV) про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року;
- **Конвенція про запобігання злочину геноциду**: Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 9 грудня 1948 року;
- **Геноцид**: будь-яке з наступних діянь, вчинене з наміром знищити, повністю або частково, національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку:
  - вбивство членів такої групи;
  - заподіяння серйозних тілесних ушкоджень або психічного розладу членам такої групи;
  - умисне створення для такої групи умов життя, розрахованих призвести до її повного або часткового фізичного знищення;
  - впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню в такій групі;
  - примусове переміщення дітей такої групи до іншої групи.[5]
- **Гаазька конвенція про захист культурних цінностей**: Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 року;
- **МКС**: Міжнародний кримінальний суд;
- **ICCPED**: Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень від 20 грудня 2006;
- **ICPA**: Міжнародний центр з переслідування за злочин агресії проти України (ICPA);
- **Інтерпол**: Міжнародна організація кримінальної поліції – це міжнародна організація, що сприяє співробітництву поліції між 196 державами-членами;
- **ССГ**: Спільна слідча група;

[4] Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень, стаття 2.
[5] Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, стаття II.

- **Любляно-Гаазька конвенція**: Конвенція про міжнародне співробітництво у розслідуванні та притягненні до відповідальності за злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та інші міжнародні злочини від 26 травня 2023 року;
- **MLAT**: Договір про взаємну правову допомогу (MLAT);
- **ОГП**: Офіс Генерального прокурора України;
- **OSINT**: інформація з відкритих джерел;
- **Римський статут**: Статут про заснування Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року.;
- **Катування:** будь-яка дія, якою будь-якій особі навмисно заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні.[6]
- **Конвенція ООН проти катувань**: Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 року;
- **Воєнні злочини**: серйозні порушення звичаєвого та договірного міжнародного гуманітарного права, визначені в кількох правових документах, включно з Римським статутом.

[6] Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, стаття 1.

Розділ I. Вступ

Передмова

Відповідно до "**екстратериторіальної юрисдикції**", держави здійснюють юрисдикцію над певними тяжкими злочинами (або "**основними міжнародними злочинами**"), вчиненими за межами їхніх кордонів. У найбільш широкому розумінні екстратериторіальна юрисдикція поширюється на міжнародні злочини за відсутності будь-якого зв'язку між злочином, злочинцем (злочинцями) або потерпілим (потерпілими) і державою, що здійснює таку юрисдикцію. Це називається "**універсальною юрисдикцією**".

Протягом останніх двох десятиліть використання універсальної юрисдикції для притягнення злочинців до відповідальності за основні міжнародні злочини значно зросло, а також відкрило важливі шляхи до правосуддя для потерпілих.

Універсальна юрисдикція традиційно використовується в ситуаціях безкарності, коли національні органи держави, в якій було вчинено злочин, не в змозі ефективно розслідувати і переслідувати таку справу з правових, структурних або політичних причин. Такі ситуації (іноді їх називають "**прогалинами щодо відповідальності**") охоплюють широкий спектр сценаріїв, наприклад, коли національне кримінальне законодавство не забезпечує достатньої правової бази для кримінального переслідування; коли національні судові органи не мають необхідної незалежності або неупередженості для переслідування злочинців та/або ініціюють провадження з наміром захистити прокурорів; коли національні органи влади іноземних держав відмовляють у видачі злочинців компетентній державі; або коли судові органи просто не мають людських або матеріально-технічних засобів та ресурсів для ефективного проведення розслідувань.

У цьому сенсі, ситуація в Україні є новою.

Станом на травень 2025 року українськими правоохоронними органами[7] було зареєстровано 169 605 випадків воєнних злочинів[8] та злочинів агресії.[9] У період з 2022 по 2024 рік українські суди засудили щонайменше 101 особу за порушення законів та звичаїв війни, при цьому понад 80% судових процесів у справах про воєнні злочини відбулися заочно.[10]

Таким чином, Україна продемонструвала як готовність, так і здатність розслідувати, переслідувати та проводити судовий розгляд міжнародних злочинів, вчинених на її території. Однак величезна кількість злочинів робить цю роботу особливо складною і непосильною для української влади. Крім того, певні прогалини або недоліки в українському законодавстві, як матеріальному, так і процесуальному, а також відмова

[7] Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора.
[8] ККУ, стаття 438: "Воєнні злочини".
[9] ККУ, стаття 437: "Злочин агресії"; ККУ, стаття 436: "Пропаганда війни".
[10] ZMINA, Сто один засуджений воєнний злочинець: про що свідчать перші судові вироки за порушення законів та звичаїв війни (26 березня 2024); ZMINA, Як в Україні судять за порушення законів та звичаїв війни? (24 квітня 2024).

деяких третіх держав видавати Україні розшукуваних осіб[11] створюють прогалини щодо відповідальності, які українські прокурори та слідчі можуть бути не в змозі заповнити без допомоги третіх держав. Поправки до Кримінального кодексу України, ухвалені у жовтні 2024 року, були спрямовані на усунення цих прогалин шляхом запровадження у національне законодавство[12] положень про злочини проти людяності та командної відповідальності. Втім, обсяг їх застосування — особливо можливість ретроактивного застосування — залишається невизначеною.

У цьому контексті, одразу після повномасштабного вторгнення багато держав продемонстрували активну політичну позицію, взявши на себе частину судового тягаря, і допомагають Україні у досягненні правосуддя через власні національні системи шляхом відкриття справ на основі універсальної юрисдикції та/або інших форм екстратериторіальної юрисдикції, підтримки створення спільних слідчих груп (ССГ) та/або ініціювання структурних розслідувань загальних ситуацій за відсутності встановлених підозрюваних. Ці постійні зусилля призвели до відкриття у кількох країнах низки поточних розслідувань щодо злочинів, вчинених в Україні.

Таке взаємодоповнююче застосування екстратериторіальної та універсальної юрисдикції до основних міжнародних злочинів, вчинених в Україні, є важливим компонентом загального процесу притягнення до відповідальності, коли треті держави розділяють тягар кримінального переслідування з Міжнародним кримінальним судом (МКС) та майбутнім Спеціальним трибуналом щодо злочину агресії проти України.

Тим не менш, розслідування, кримінальне переслідування та судовий розгляд міжнародних злочинів, вчинених за кордоном, викликають особливі труднощі, пов'язані зі збором, збереженням та обміном доказами, фіксацією чіткого ланцюжка доказів, ідентифікацією та захистом свідків і потерпілих, а також доступом потерпілих до правосуддя. Тому посилення міжнародного співробітництва та допомоги у сфері правосуддя має важливе значення для забезпечення результативності проваджень за принципами екстратериторіальної та універсальної юрисдикції. [13]

У цьому контексті було докладено зусиль у співпраці з кількома державами та організаціями (як міжурядовими, так і неурядовими), які продемонстрували рішучість працювати разом задля притягнення до відповідальності за міжнародні злочини, вчинені в Україні, шляхом проведення спільних розслідувань або обміну ресурсами, інформацією та доказами.

---

[11] Наприклад: Reuters, Верховний суд Фінляндії заблокував екстрадицію підозрюваного в тероризмі росіянина в Україну (8 грудня 2023); Радіо Вільна Європа/Радіо Свобода (RFE/RL), Угорщина відмовляється екстрадувати росіянина, підозрюваного в резонансному вбивстві в Києві (29 грудня 2023); CanestriniLex, В екстрадиції в Україну відмовлено: відсутність права на справедливий судовий розгляд (Верховний суд Франції, 2023 рік) (7 листопада 2023); Суд Європейського Союзу, Екстрадиція в Україну визнана несумісною з Європейською конвенцією з прав людини (грудень 2023); Schlun & Elseven, Екстрадиції між Німеччиною та Україною (див., зокрема, "Екстрадиція в Україну на тлі війни").

[12] Верховна Рада, Закон України "Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього", 4012-IX (9 жовтня 2024).

[13] Див. МКЧХ, Інформаційний буклет Консультативної служби "Співпраця у сфері екстрадиції та правової допомоги у кримінальних справах: Універсальна юрисдикція щодо воєнних злочинів", с. 2.

Такі зусилля повинні постійно повторюватися, а українська влада повинна брати на себе ініціативу в переконанні своїх іноземних колег брати участь в інтернаціоналізованій боротьбі за притягнення до відповідальності злочинців, винних у вчиненні міжнародних злочинів.

Методологія

Цей Посібник для практиків було підготовлено організацією Global Rights Compliance (GRC) із використанням як першоджерел, в тому числі законодавства та правових прецедентів з відповідних держав задля оцінки їхнього законодавства та практики щодо екстратериторіальної та універсальної юрисдикції, а також вторинних джерел, включно з новинами, онлайн-базами даних, опублікованими статтями, звітами та посібниками про законодавство, справи та практику універсальної юрисдикції у різних відповідних державах.

За можливості, експерти GRC також консультувались з практиками з відповідних країн, зокрема з національними прокурорами, адвокатами та професорами університетів. Ці консультації дозволили GRC перевірити і доповнити інформацію, отриману з першоджерел та вторинних джерел, отримати практичні роз'яснення щодо чинного законодавства і справ, що розглядаються, а також зібрати відповідні пропозиції щодо найкращих способів просування справ універсальної юрисдикції в державах, які розглядаються в цьому Посібнику.

Цілі

Цей Посібник для практиків має на меті підтримати зусилля Офісу Генерального прокурора "ОГП" у сфері притягнення до відповідальності за основні міжнародні злочини, вчинені в України, надавши прокуратурі інформацію щодо принципів екстратериторіальної та універсальної юрисдикції як інструмент для усунення прогалин безкарності, а також практичних рекомендацій щодо того, як різні держави застосовують ці принципи на національному рівні для розслідування та притягнення до відповідальності за міжнародні злочини, вчинені в Україні.

Відповідно, у цьому Посібнику:

i. У розділі II: обговорюються принципи екстратериторіальної та універсальної юрисдикції;

ii. У Розділі III: детально розглядаються різноманітні шляхи застосування екстратериторіальної та універсальної юрисдикції у справах у відповідній державі;

iii. У Розділі IV: обговорюються різні процесуальні робочі рамки, відповідно до яких можуть бути відкриті справи за механізмом екстратериторіальної або універсальної юрисдикції;

iv. У Розділі V: обговорюється те, як може бути посилена співпраця з третіми державами та міжнародними організаціями задля ефективного кримінального переслідування міжнародних злочинів;

v. У розділі VI: детально розглядається відповідне національне законодавство та практика 13 держав, а також надається інформація про юрисдикційні вимоги, судову практику, та відповідні органи влади.

Обсяг

Хоча універсальна та екстратериторіальна юрисдикція може здійснюватися щодо цілої низки злочинів, у цьому Посібнику для практиків йдеться лише про законодавство та практику, що стосуються розслідування та кримінального переслідування основних міжнародних злочинів, вчинених у контексті вторгнення Російської Федерації в Україну.

GRC зазначає, що різні держави мають законодавство про екстратериторіальну та універсальну юрисдикцію щодо інших злочинів, таких як тероризм, захоплення заручників, загроза національній безпеці та піратство, які можуть відкривати інші шляхи для переслідування осіб, відповідальних за злочини, вчинені в Україні. Однак цей Посібник не розглядає ці можливості детально, а зосереджується на законодавстві, яке безпосередньо передбачає переслідування за основні міжнародні злочини, вчинені в Україні.

Водночас, хоча цей Посібник не має на меті дослідити всі правові механізми, пов'язані з корпоративною відповідальністю за міжнародні злочини, у ньому розглядаються конкретні приклади того, як закони про екстратериторіальну або універсальну юрисдикцію можуть бути використані для розслідування та кримінального переслідування корпорацій та інших юридичних осіб, які могли сприяти вчиненню основних міжнародних злочинів в Україні або отримати вигоду від цього.

Окрім законів та практики екстратериторіальної та універсальної юрисдикції, у цьому Посібнику також розглядаються механізми міжнародного співробітництва, необхідні для ефективного здійснення такої юрисдикції.

Розділ II. Правова база екстратериторіальної та універсальної юрисдикції

1. Категорії екстратериторіальної юрисдикції

Традиційно вважається, що держава, на території якої було вчинено злочин, має пріоритетні повноваження щодо юрисдикції над злочином, або так званий "**принцип територіальності**".[14]

Однак багато держав ухвалили законодавство, яке надає їм юрисдикцію щодо злочинів, вчинених за межами їхньої території; тобто це так звана "**екстратериторіальна юрисдикція**".

Існує три різних типи екстратериторіальної юрисдикції: активна персональна юрисдикція, пасивна персональна юрисдикція та універсальна юрисдикція.

1.1. Активна персональна юрисдикція

Відповідно до "**активної персональної юрисдикції**", держава може здійснювати кримінальну юрисдикцію над *своїми громадянами* за певні злочини, вчинені *за межами* території держави; така юрисдикція відома як "**принцип національності".15**

- Наприклад, у Бельгії принцип активної персональності розширює юрисдикцію Бельгії над особами, які мають бельгійське громадянство і які підозрюються у серйозних порушеннях міжнародного гуманітарного права або на момент ймовірного вчинення правопорушення, або на момент початку кримінального переслідування.[16]

> ***Приклад справи: Україна / Латвія***
>
> У кінці 2022 року Служба державної безпеки Латвії (VDD) встановила громадянина Латвії на відео, опублікованих у соціальних мережах. На цих відео особа була озброєна, одягнена у військову форму з символікою, характерною для збройних сил Росії, висловлювала підтримку Росії та погрожувала захисникам України, в тому числі латвійцям. VDD розпочала розслідування щодо підозрюваного.
>
> 21 червня 2024 року VDD звернулася до прокуратури з клопотанням про порушення кримінального провадження проти цієї особи за незаконну участь у війні в Україні відповідно до статті 77[1] Кримінального закону (активна участь

[14] ЄЦКПЛ (ECCHR), МФПЛ (FIDH), Редрес (REDRESS), Руйнуючи бар'єри: Доступ до правосуддя в Європі для потерпілих міжнародних злочинів (вересень 2020), с. 21.

[15] Монік Корм'е, *Юрисдикція Міжнародного кримінального суду щодо громадян держав не-учасниць* (Cambridge University Press, 2020), с. 64-65.

16 Попередня назва Кримінального процесуального кодексу за редакцією Закону від 5 серпня 2003 року про серйозні порушення Міжнародного гуманітарного права, стаття 6 (1 bis). Див також МФПЛ (FIDH), Огляд принципу активної персональності.

у збройному конфлікті за межами території Латвійської Республіки, який спрямований проти територіальної цілісності та політичної незалежності держави або суперечить міжнародному праву, обов'язковому для Латвії). Розслідування триває[17].

Підозрюваний є громадянином Латвії, тож справа підпадає під латвійську юрисдикцію за принципом активної персональної юрисдикції.

1.2. Пасивна персональна юрисдикція

Згідно "**пасивної персональної юрисдикції**", держава може здійснювати кримінальну юрисдикцію щодо певних злочинів, вчинених за межами її території, коли один або більше її *громадян є потерпілими*. Така юрисдикція відома як "**принцип пасивної персональності**".[18]

- Наприклад, у Франції екстратериторіальна юрисдикція може здійснюватися щодо злочинів, вчинених за межами території Франції, якщо прямим потерпілим є громадянин Франції на момент вчинення злочину (див. Розділ VI нижче для більш детального ознайомлення з положеннями).[19]

Приклад справи: УКРАЇНА/ ФРАНЦІЯ: Розслідування щодо Закревського

17 квітня 2024 року Франція відкрила розслідування щодо факту вбивства 14 березня 2022 року у Горенці, на північний схід від Києва, П'єра Закревського, оператора Fox News французько-ірландського походження. Закревського вбили разом із українкою Олександрою Кувшиновою, яка супроводжувала його, коли їх автівку розстріляли.[20] Потерпілий мав подвійне громадянство – французьке та ірландське.

17 квітня 2024 року було оголошено про призначення слідчих суддів Відділу воєнних злочинів і злочинів проти людяності Паризького судового трибуналу для розслідування ймовірних воєнних злочинів.[21] Французька сторона розслідування має на меті встановити тих, хто стріляв по автівці, та за яких саме обставин.[22] Щодо цього конкретного розслідування була створена ССГ.

17 Служба державної безпеки Латвії (VDD), VDD домагається кримінального переслідування особи за незаконну участь у війні проти України (27 червня 2024 року).

18 Монік Корм'е, Юрисдикція Міжнародного кримінального суду щодо громадян держав не-учасниць (Cambridge University Press, 2020), с. 65.

19 Кримінальний кодекс Франції (2020), стаття 113-7.

20 RFI, Війна в Україні: розслідування смерті французько-ірландського журналіста довірено суддям-слідчим (17 квітня 2024).

21 Justiceinfo.net, Франція призначає суддів для розслідування смерті оператора Fox News (17 квітня 2024).

22 RTE, Франція призначає суддів у справі про смерть Закревського (17 квітня 2024).

1.3. Універсальна юрисдикція

За "**універсальною юрисдикцією**", держава може, а іноді і *повинна*, розширювати свою юрисдикцію на основні міжнародні злочини, вчинені за кордоном особами, які не є громадянами цієї держави, проти осіб, які не є громадянами цієї держави.

Універсальна юрисдикція вважається "правильною" або "чіткою", коли здійснюється за відсутності будь-яких зв'язків між злочином і державою, що здійснює кримінальне переслідування.[23]

- Наприклад, у Фінляндії національні органи влади можуть здійснювати кримінальну юрисдикцію щодо воєнних злочинів, геноциду та інших злочинів, в тому числі катування, вчинених за межами Фінляндії та за відсутності будь-якого іншого зв'язку з Фінляндією, коли криміналізація дії ґрунтується на міжнародній угоді, яка є чинною у Фінляндії.[24]

Приклад справи: УКРАЇНА/ФІНЛЯНДІЯ: Розслідування щодо Петровського

Російський громадянин Ян Петровський (співзасновник неонацистського військового угрупування "Русіч") перебував у санкційному списку ЄС і йому було заборонено в'їзд до Фінляндії, але він попросив притулку у Фінляндії під псевдонімом Воїслав Торден. Його заарештували в аеропорту Гельсінкі в липні 2023 року, коли він намагався покинути країну за підробленим паспортом.[25]

У серпні 2023 року Україна видала ордер на арешт Петровського та попросила про його екстрадицію, але Вищий суд Фінляндії відмовив у запиті на екстрадицію, посилаючись на ризик нелюдських умов утримання в Україні.

У грудні 2023 року заступник Генерального прокурора Фінляндії прийняв рішення про початок досудового розслідування щодо Петровського, який наразі перебуває під вартою у Фінляндії, за підозрою у вчиненні воєнних злочинів в Україні у 2014-2015 роках, а саме катуванні та вбивстві українських військовослужбовців.[26]

У жовтні 2024 року заступник Генерального прокурора пред'явив Петровському обвинувачення за п'ятьма епізодами воєнних злочинів, пов'язаних з його ймовірною діяльністю як заступника керівника угруповання «Русіч». Його було обвинувачено у протиправному вбивстві 22 українських

[23] Міжнародний Комітет Червоного Хреста (ICRC), Тлумачення МКЧХ: Що говорить міжнародне право про універсальну юрисдикцію щодо воєнних злочинів, вчинених у неміжнародних збройних конфліктах? (серпень 2022); TRIAL International, Що таке універсальна юрисдикція?; Монік Корм'є, Юрисдикція міжнародного кримінального суду щодо громадян держав не-учасниць (Cambridge University Press, 2020), с. 66-67.

[24] Частина 1, Розділ 7(1) Кримінальній кодекс Фінляндії, у читанні з Указом про застосування частини 1, розділу 7 Кримінального кодексу (627/1996), Розділ 1.

[25] Агенція Анадолу (AA), Фінляндія прагне продовжити утримання під вартою росіян, підозрюваних у воєнних злочинах в Україні (12 грудня 2023).

[26] Національна прокуратура Фінляндії, Фінляндія розслідує ймовірні воєнні злочини, вчинені в Україні (15 грудня 2023); Агенція Анадолу (AA), Фінляндія прагне продовжити утримання під вартою росіян, підозрюваних у воєнних злочинах в Україні (12 грудня 2023).

військовослужбовців і тяжкому пораненні ще чотирьох, а також у незаконних діях, що кваліфікуються як воєнні злочини, зокрема щодо ведення бойових дій і поводження з пораненими та загиблими військовими. Судовий процес розпочався у грудні 2024 року.[27]

У березні 2025 року Петровського визнали винним у чотирьох воєнних злочинах, скоєних на сході України у 2014 році, і засудили до довічного позбавлення волі.[28]

Ні потерпілі, ні обвинувачений не є громадянами Фінляндії.

Однак, більшість держав обмежили своє законодавство про універсальну юрисдикцію, встановивши вимоги, відповідність яким є необхідною для того, щоб національні органи влади могли відкрити провадження на підставі універсальної юрисдикції. Ці вимоги часто встановлюють необхідність наявності певного "*зв'язку*" між злочином і державою, що здійснює кримінальне переслідування, наприклад, присутності або проживання підозрюваного на її території (докладніше див. в Розділі 3).

2. Принцип універсальної юрисдикції

Як зазначено вище, універсальна юрисдикція передбачає розслідування та кримінальне переслідування основних міжнародних злочинів національними правоохоронними органами за відсутності зв'язку між державою, що здійснює юрисдикцію, місцем вчинення злочину та громадянством злочинця (злочинців) або потерпілого (потерпілих).

Цей принцип ґрунтується на розумінні того, що певні злочини є настільки тяжкими та серйозними, що вони впливають на міжнародну спільноту в цілому, при цьому стаючи "глобальними" за своїм характером.

Як наслідок, держава має право, а іноді навіть *зобов'язання* переслідувати їх.[29]

Закони універсальної юрисдикції охоплюють багато злочинів, зокрема геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини, катування, насильницькі зникнення та злочини проти культурної спадщини (разом вони визначаються як "**основні міжнародні злочини").**

Універсальна юрисдикція часто тісно пов'язана із принципом "**суди або видай"** (з лат. "*aut dedere aut judicare*"). Відповідно до цього принципу, який міститься в більшості міжнародних конвенцій, що криміналізують міжнародні злочини, держави зобов'язані або *екстрадувати* осіб, підозрюваних у вчиненні основних міжнародних злочинів, державі, яка має юрисдикцію щодо цього злочину (часто на основі принципу територіальності або

[27] TRIAL International, Щорічний огляд універсальної юрисдикції 2025 (квітень 2025) с. 32–33; TRIAL International, Інтерактивна карта універсальної юрисдикції: Ян Петровський (також відомий як Воїслав Торден).

[28] Justiceinfo.net, Воєнні злочини в Україні: росіянина засуджено до довічного ув'язнення у Фінляндії (14 березня 2025 року).

[29] Генеральна Асамблея ООН, "Сфера дії та застосування принципу універсальної юрисдикції Доповідь Генерального секретаря, підготовлена на основі коментарів та зауважень урядів", UN Doc. A/65/181, (29.07.2010), п. 10; Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ), Тлумачення МКЧХ: Що говорить міжнародне право про універсальну юрисдикцію щодо воєнних злочинів, вчинених у неміжнародних збройних конфліктах? (серпень 2022); TRIAL International, Що таке універсальна юрисдикція?.

принципу національності), або здійснити *кримінальне переслідування* осіб в своїх національних судах і відповідно до свого національного кримінального законодавства.[30]

Хоча цей принцип передбачений у деяких міжнародних договорах (див. Розділ II, п. 3.1. нижче), багато держав поєднали запровадження цього принципу у свою національну правову систему з положеннями про універсальну юрисдикцію.

Однак слід підкреслити, що навіть там, де держави включили універсальну юрисдикцію у своє національне законодавство, щоб уможливити переслідування за основні міжнародні злочини, вчинені за кордоном іноземними громадянами проти іноземних громадян, вони часто передбачили додаткові вимоги, які повинні бути виконані до того, як такий механізм може бути застосований (див. Розділ 3 нижче).

3. Правові підстави для універсальної юрисдикції

Правові підстави для здійснення універсальної юрисдикції щодо основних міжнародних злочинів містяться як у договірному міжнародному праві, так і в звичаєвому міжнародному праві.

Залежно від джерела, універсальну юрисдикцію можна розділити на два типи: перший тип, коли держави *зобов'язані* розслідувати і переслідувати злочини ("**обов'язкова універсальна юрисдикція**"), і другий тип, коли держави *можуть* здійснювати юрисдикцію щодо злочинів ("**дозвільна універсальна юрисдикція**").[31]

3.1. Договірне право: Обов'язкова універсальна юрисдикція

Як правило, якщо універсальна юрисдикція встановлюється міжнародним договором, вона є обов'язковою за своєю природою.[32]

Основні міжнародні договори, які зобов'язують держави-учасниці здійснювати універсальну юрисдикцію щодо злочинів, вчинених за межами їхньої території:

i. Чотири Женевські конвенції 1949 р.;[33]

ii. Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 р.;[34]

[30] Комісія міжнародного права, Звіт Робочої групи з питань зобов'язання видачі або кримінального переслідування (aut dedere aut judicare) (2013), п. 21; Томас Ветеролл, Jus Cogens: міжнародне право і суспільний договір (2015), с. 372-377; Міжнародний суд ООН, Питання, що стосуються зобов'язання здійснювати кримінальне переслідування або видавати (Бельгія проти Сенегалу), рішення від 20 липня 2012 року.

31 МКЧХ, Інформаційний буклет Консультативної служби "Співпраця у сфері екстрадиції та правової допомоги у кримінальних справах: Універсальна юрисдикція щодо воєнних злочинів", с. 1.

32 МКЧХ, Інформаційний бюлетень Консультативної служби "Співпраця у сфері екстрадиції та правової допомоги у кримінальних справах: Універсальна юрисдикція щодо воєнних злочинів", с. 1.

33 Женевська конвенція (I) про поліпшення долі поранених та хворих в регулярних арміях на полі бою, 12 серпня 1949 р., стаття 49; Женевська конвенція (II) про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, потерпілих корабельну аварію, зі складу озброєних сил на морі, 12 серпня 1949 р., стаття 50; Женевська конвенція (III) про поводження з військовополоненими, 12 серпня 1949 р., стаття 129; Женевська конвенція (IV) про захист цивільного населення під час війни, 12 серпня 1949 р., стаття 146.

34 Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, стаття 28.

iii. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р.;[35]

iv. Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень 2006 р.;[36]

v. Конвенція про міжнародне співробітництво у розслідуванні та притягненні до відповідальності за злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та інші міжнародні злочини 2023 р. (Любляно–Гаазька конвенція, див. точний випадок нижче).

Зокрема, чотири Женевські конвенції, Конвенція ООН проти катувань, Гаазька конвенція та Любляно-Гаазька конвенція передбачають, що держави-учасниці повинні "екстрадувати або переслідувати" підозрюваних у вчиненні злочинів, що підпадають під дію цих конвенцій, які перебувають на їх території. Держави-учасниці *зобов'язані* переслідувати підозрюваних осіб на національному рівні, якщо вони вирішили не екстрадувати їх до держави, де було вчинено злочин.[37]

- Приклад договірного зобов'язання "екстрадувати або переслідувати", що використовується як підстава для універсальної юрисдикції: стаття 146(1) Четвертої Женевської конвенції передбачає зобов'язання держав-учасниць "прийняти будь-яке законодавство, необхідне для забезпечення ефективних кримінальних санкцій щодо осіб, які вчиняють або наказують вчинити будь-яке з серйозних порушень цієї Конвенції", а стаття 146(2) передбачає, що держави-учасниці "зобов'язані розшукувати осіб, які, як стверджується, вчинили або наказали вчинити такі серйозні порушення, і притягати таких осіб, незалежно від їхнього громадянства, до відповідальності у своїх власних судах" або, якщо вони вважають за краще, "передавати таких осіб для віддання до суду іншій зацікавленій державі".[38]

- Приклади держав, які впровадили ці договірні зобов'язання у внутрішнє законодавство: Франція (встановлення універсальної юрисдикції щодо злочинів, вчинених за межами Франції, відповідно до Конвенції ООН проти катувань та інших договорів);[39] Сполучені Штати Америки (встановлення універсальної юрисдикції щодо злочинів, визначених Женевськими конвенціями);[40] Швейцарія, Естонія та

35 Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, 10 грудня 1984 р., статті 5(2) та 7.
36 Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень, 23 грудня 2010 р., статті 9(2) та 11.
37 Див. Женевська конвенція (I) про поліпшення долі поранених та хворих в регулярних арміях на полі бою, 12 серпня 1949 р., Женевська конвенція (I) про поліпшення долі поранених та хворих в регулярних арміях на полі бою, 12 серпня 1949 р., стаття 49; Женевська конвенція (II) про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, потерпілих корабельну аварію, зі складу озброєних сил на морі, 12 серпня 1949 р., стаття 50; Женевська конвенція (III) про поводження з військовополоненими, 12 серпня 1949 р., стаття 129; Женевська конвенція (IV) про захист цивільного населення під час війни, 12 серпня 1949 р., стаття 146; Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, 10 грудня 1984 р, стаття 5(2).
38 Женевська конвенція (IV) про захист цивільного населення під час війни, 12 серпня 1949 р., стаття 146.
39 Кримінальний процесуальний кодекс Франції, статті 689-1 - 689-9.
40 18-й Титул кодексу США § 2441 (Воєнні злочини), п. (c); стаття 4240 - Закон про правосуддя для потерпілих від воєнних злочинів.

Латвія (підтвердили своє зобов'язання переслідувати злочини, вчинені за кордоном, відповідно до своїх міжнародних договорів).[41]

Приклади договорів

Любляно-Гаазька конвенція (прийнята у 2023 році, наразі перебуває на стадії підписання) встановлює зобов'язання держав-учасниць запровадити національні закони, що надають їм юрисдикцію щодо геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів у випадках, коли:

i. злочини вчинені на її території або на борту морського чи повітряного судна, зареєстрованого в цій державі;

ii. ймовірний злочинець є громадянином цієї держави, навіть якщо злочин було вчинено за кордоном (екстратериторіальна юрисдикція за принципом активної персональної юрисдикції);[42]

iii. ймовірний злочинець перебуває на її території, і вона не екстрадує його іншій компетентній державі або не передає його компетентному міжнародному кримінальному суду чи трибуналу (універсальна юрисдикція, пов'язана з принципом "екстрадувати або переслідувати").[43]

Державам-учасницям також надається можливість запровадити національне законодавство, що надає їм юрисдикцію щодо геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів, коли:

i. ймовірний злочинець є особою без громадянства, яка зазвичай проживає в цій державі;

ii. потерпіла особа є громадянином цієї держави (екстратериторіальна юрисдикція за принципом пасивної персональної юрисдикції).[44]

Варто також зазначити, що хоча Римський статут не зобов'язує держави-учасниці переслідувати на національному рівні злочини, що підпадають під юрисдикцію МКС (тобто воєнні злочини, злочини проти людяності, геноцид і, віднедавна, агресія), багато держав прийняли імплементаційні закони, які передбачають універсальну або екстратериторіальну юрисдикцію над цими злочинами.

- Приклади держав-учасниць МКС, які запровадили універсальну юрисдикцію або екстратериторіальну юрисдикцію в рамках процесу ратифікації: Франція,[45]

[41] Кримінальний кодекс Швейцарії, стаття 6(1); Кримінальний кодекс Естонії, стаття 8; Кримінальне право Латвії, Розділ 4(4).
[42] Любляно-Гаазька Конвенція про міжнародне співробітництво в розслідуванні та притягненні до відповідальності за злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та інші міжнародні злочини (Любляно-Гаазька конвенція), стаття 8(1).
[43] Любляно-Гаазька конвенція, стаття 8(3).
[44] Любляно-Гаазька конвенція, стаття 8(2).
[45] Закон про адаптацію кримінального законодавства до положень Міжнародного кримінального суду, 2010 р., стаття 8, включення Кримінального процесуального кодексу Франції, стаття 689-11.

Нідерланди,[46] Велика Британія,[47] ПАР,[48] Німеччина.[49]

3.2. Звичаєве міжнародне право: Дозвільна універсальна юрисдикція

На додаток до договірних зобов'язань, міжнародне звичаєве право надає державам *право* здійснювати універсальну юрисдикцію щодо найтяжчих міжнародних злочинів.[50] Міжнародне звичаєве право визнає певні імперативні норми (або *jus cogens*), які відображають і захищають фундаментальні цінності міжнародної спільноти й не можуть бути порушені за жодних обставин – до них відносяться заборони основних міжнародних злочинів, а також деяких інших злочинів, таких як піратство, рабство або апартеїд.[51] Саме за цим принципом деякі держави запровадили закони про універсальну юрисдикцію навіть за відсутності будь-яких договірних зобов'язань.

- Наприклад, попри відсутність міжнародного договору про злочини проти людяності (на момент написання цього Посібника), багато держав включили злочини проти людяності до переліку злочинів, які можуть переслідуватися за універсальною юрисдикцією у зв'язку з імплементацією Римського статуту чи поза нею.

- Аналогічно, хоча Женевські конвенції зобов'язують держави-учасниці переслідувати лише “серйозні порушення” конвенцій, деякі держави прийняли закони про універсальну юрисдикцію, які охоплюють всі порушення міжнародного гуманітарного права.

- Приклади держав, які запровадили універсальну юрисдикцію у своєму внутрішньому законодавстві без будь-яких посилань на договірні зобов'язання, але як питання міжнародного звичаєвого права: Австрія,[52] Німеччина,[53] Норвегія,[54] та Аргентина.[55]

4. Як ініціювати провадження екстратериторіальної або універсальної юрисдикції

Якщо держава включає екстратериторіальну або універсальну юрисдикцію у своє внутрішнє законодавство, зазвичай існують певні юрисдикційні вимоги або критерії, які

[46] Закон Нідерландів про міжнародні злочини, пп. 3-7.
[47] Закон про Міжнародний кримінальний суд від 2001 року, пп. 50-51.
[48] Імплементація Римського статуту Міжнародного кримінального суду, Розділ 4(3)
[49] Кодекс злочинів проти міжнародного права, Розділ 1.
[50] МКЧХ, Інформаційний бюлетень Консультативної служби "Співпраця у сфері екстрадиції та правової допомоги у кримінальних справах: Універсальна юрисдикція щодо воєнних злочинів", пп. 1-2.
[51] Див. Комісія міжнародного права, Проєкт висновків щодо ідентифікації та правових наслідків імперативних норм загального міжнародного права (jus cogens) (2022), Висновки 2, 3 та 23.
[52] Кримінальний кодекс Австрії, п. 64(1)(4c) та 64(6).
[53] Кодекс злочинів проти міжнародного права, Розділ 1.
[54] Кримінальний кодекс Норвегії, статті 5(1)(2) та 6.
[55] Конституція Аргентини, стаття 118.

повинні бути виконані перед початком розслідування; такі критерії відомі як **“юрисдикційні тригери”.**

Кожен, хто бере участь у процесах універсальної юрисдикції, повинен мати чітке розуміння цих юрисдикційних тригерів і вивчити конкретні вимоги, що містяться в законодавстві відповідної держави, щоб забезпечити ефективний обмін інформацією та доказами, що призведе до реальних шансів на відкриття та розслідування проваджень.

Розділ III. Юрисдикційні вимоги до справ екстратериторіальної або універсальної юрисдикції

При оцінці здатності держави здійснювати універсальну або екстратериторіальну юрисдикцію щодо злочину необхідно брати до уваги два основні фактори:

i. наявність національного законодавства, що дозволяє здійснювати універсальну або екстратериторіальну юрисдикцію щодо злочину, про який йдеться;

ii. вимоги, встановлені її національним законодавством для здійснення такої юрисдикції.

Щодо **першого етапу,** читачі повинні враховувати, що треті держави зможуть здійснювати юрисдикцію щодо злочинів, вчинених в Україні, лише якщо їхнє внутрішнє законодавство криміналізує відповідні діяння *та* дозволяє національним органам здійснювати екстратериторіальну або універсальну юрисдикцію щодо них. Справді, існують ситуації, коли держави криміналізували певні діяння, що становлять міжнародні злочини, але лише тоді, коли вони були вчинені на їхній власній території, що виключає здійснення універсальної юрисдикції (це, зокрема, стосується злочину агресії). Аналогічно, деякі держави запровадили різні юрисдикційні механізми залежно від типу злочину, що розглядається.

Цей Розділ зосередиться на **другому етапі** й розгляне юрисдикційні вимоги (або юрисдикційні тригери), які повинні бути виконані, перш ніж може бути відкрите провадження екстратериторіальної або універсальної юрисдикції. Також він надасть читачам краще розуміння того, як розпочати кримінальне провадження відповідно до цих принципів.

Хоча кожна держава має власні юрисдикційні вимоги щодо ініціювання розслідування та кримінального переслідування злочинів, вчинених за кордоном, існує низка загальних принципів, які зазвичай зустрічаються в більшості держав.

1. Вимоги, що обмежують дію законів про універсальну юрисдикцію

Існування національного законодавства, що дозволяє здійснювати універсальну або екстратериторіальну юрисдикцію щодо міжнародних злочинів, є лише відправною точкою. Справді, більшість держав включили додаткові вимоги до здійснення універсальної або екстратериторіальної юрисдикції, які обмежують кількість випадків, щодо яких ці механізми можуть бути ініційовані.

Хоча такі вимоги відрізняються в різних країнах, вони, як правило, відповідають наведеним нижче категоріям. Більш детальну інформацію про вимоги, встановлені кожною країною, можна знайти в Розділі VI цього Посібника.

1.1. Присутність / проживання підозрюваної особи на території

У більшості держав для порушення кримінальної справи підозрювана особа повинна бути *присутньою* на території країни. Це, зокрема, стосується катувань і насильницьких зникнень, оскільки Конвенція ООН проти катувань і Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень зобов'язують держави переслідувати підозрюваних осіб, які перебувають на їхній території та яких підозрюють у вчиненні таких злочинів. Деякі держави йдуть ще далі й вимагають, щоб підозрювана особа була *резидентом* цієї держави, перш ніж ініціювати переслідування. Ці вимоги можуть відрізнятися залежно від злочину, що розглядається.

Приклади практик держав

Держави можуть мати різні вимоги, залежно від злочину, що розглядається.

Велика Британія:

- Відповідно до Закону про МКС, кримінальна юрисдикція за воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид, як вони визначені в Римському статуті, поширюється на резидентів Великої Британії або осіб, які підпадають під службову юрисдикцію Великої Британії;
- Однак, відповідно до Закону про Женевські конвенції, кримінальна юрисдикція щодо інших воєнних злочинів вимагає лише "*обґрунтованої перспективи*" прибуття підозрюваної особи до Великої Британії.[56]

Франція:

- Французькі суди мають юрисдикцію у справах про воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид лише тоді, коли підозрювана особа має *постійне місце проживання* у Франції;[57]
- Однак французькі суди мають юрисдикцію у справах про катування та насильницькі зникнення, якщо підозрювана особа *присутня* у Франції на момент відкриття кримінального розслідування.[58]

[56] Див. Закон про МКС від 2001 року, пп. 51-52, 54; Уряд Великої Британії, Записка щодо розслідування та кримінального переслідування злочинів універсальної юрисдикції (2018); Бібліотека Палати громад Великої Британії, Універсальна юрисдикція (25 березня 2010), с. 8.

[57] Кримінальний процесуальний кодекс Франції, стаття 689-11.

[58] Див. Кримінальний процесуальний кодекс Франції, стаття 689-1, 689-2, 689-13. Див. також Джульєтт Ремонд Тьедресе, Вищий суд Франції підтвердив універсальну юрисдикцію (EJIL Talk!, 1 червня 2023).

У деяких державах законодавство не передбачає жодних умов щодо місця проживання або присутності підозрюваної особи. Однак важливо зазначити, що навіть там, де законодавство не містить умов для здійснення універсальної юрисдикції, деякі держави, ймовірно, надаватимуть пріоритет провадженням, де присутність підозрюваної особи є ймовірною, зокрема у випадках, коли судовий розгляд in *absentia* є неможливим.

- Канада,[59] Швейцарія,[60] Нідерланди[61] та Франція[62] мають вимогу, щоб підозрювана особа принаймні перебувала на території країни на момент початку кримінального розслідування міжнародних злочинів, тоді як для деяких інших злочинів може застосовуватися умова проживання.

- Німеччина,[63] Австрія[64] і ПАР[65] не вимагають присутності підозрюваної особи в момент початку кримінального розслідування, хоча її присутність буде необхідною на більш пізній стадії провадження, зокрема, для проведення судового розгляду.

1.2. Органи, наділені повноваженнями відкривати провадження

У деяких державах провадження екстратериторіальної та/або універсальної юрисдикції щодо міжнародних злочинів можуть бути порушені лише після отримання офіційного дозволу або дозволу на порушення такого провадження від Міністерства юстиції, Офісу прокурора або інших уповноважених посадових осіб.

- У Фінляндії,[66] Великій Британії,[67] Швеції[68] та Румунії кримінальні розслідування злочинів, вчинених за кордоном, можуть бути розпочаті лише за наказом прокурора або Генерального прокурора.[69]

Деякі держави також можуть мати різні вимоги залежно від злочину, що розглядається.

Наприклад, у Франції розслідування воєнних злочинів, злочинів проти людяності або геноциду в рамках універсальної юрисдикції може бути розпочато лише прокурором, тоді як розслідування випадків катувань або насильницьких зникнень може бути розпочато за скаргою цивільної сторони, поданою потерпілою особою безпосередньо слідчому судді, навіть за відсутності схвалення прокурора або будь-якого іншого органу.[70]

---

[59] Закон про злочини проти людяності та воєнні злочини, статті 8 та 9(1)-(2) (Канада).
[60] Кримінальний кодекс Швейцарії, статті 6(1) та 185 bis(2).
[61] Закон Нідерландів про міжнародні злочини, стаття 2.
[62] Французький Кримінальний процесуальний кодекс, статті 689-1, 689-2, 689-13.
63 Див. Кодекс злочинів проти міжнародного права, стаття 1; положення про справедливий судовий розгляд, передбачені Конституцією Німеччини; та Шостий комітет Генеральної Асамблеї ООН, Заява Німеччини: Універсальна юрисдикція (2020), вказує на те, що спеціальний судовий розгляд не допускається.
64 Лена Б'юрстрем, Австрія: Високопотенційні розслідування злочинів у Сирії (JusticeInfo.net, 9 квітня 2021).
65 Національний уповноважений, SAPS проти Південноафриканського центру судового захисту прав людини, 2013 ZASCA 168 (27 листопада 2013), пп 46-47.
66 Кримінальний кодекс Фінляндії, Р. 12(1)(1).
67 Уряд Великої Британії, Записка щодо розслідування та кримінального переслідування злочинів універсальної юрисдикції (2018), п. 24.
68 Кримінальний кодекс Швеції, Розділ 2, п. 8.
[69] Кримінальний кодекс Румунії (опублікований англійською мовою видавництвом Vertic), стаття 12.
[70] Див. Розділ VI нижче для детального обговорення практики у Франції.

1.3. Субсидіарність або відсутність провадження в інших судах

За “**принципом субсидіарності”,** судові органи держави, де були вчинені міжнародні злочини, теоретично повинні мати пріоритет у здійсненні юрисдикції щодо цих злочинів за умови, що вони здатні й бажають розслідувати злочини та переслідувати підозрюваних осіб.[71] Справді, як зазначалося вище, існують ситуації, коли національні органи держави, де було вчинено злочин, хоча і є компетентними, не можуть провести розслідування з необхідною незалежністю чи неупередженістю та/або ініціювати такі провадження з наміром захистити високопоставлених злочинців від кримінального переслідування.

Концепція універсальної юрисдикції ґрунтується на необхідності усунення таких прогалин у підзвітності, пропонуючи інші шляхи для здійснення правосуддя у національних судах третіх держав. Утім, існування більш ніж одного компетентного судового форуму не повинно призводити до ситуацій, коли одні й ті самі злочинці переслідуються та засуджуються більше одного разу, порушуючи таким чином принцип *non bis in idem* та право на справедливий судовий розгляд.

Деякі держави ввели необхідність збалансувати ці принципи у їх національному законодавстві, обмеживши екстратериторіальну або універсальну юрисдикцію щодо міжнародних злочинів ситуаціями, в яких жодне інше провадження ще не перебуває на розгляді в іншому компетентному національному або міжнародному суді (включаючи МКС).

- У Франції,[72] Іспанії,[73] Німеччині[74] та Швейцарії[75] національні органи влади розпочинають провадження лише після того, як переконаються, що (1) жоден інший міжнародний суд не заявив про свою юрисдикцію над справою і не вимагав видачі підозрюваної особи, або (2) жодна інша компетентна юрисдикція не вимагала екстрадиції підозрюваної особи. Ця остання вимога, однак, відрізняється в різних державах: якщо Франція та Швейцарія вимагають лише того, щоб жоден інший компетентний міжнародний або національний суд не вимагав видачі підозрюваної особи, то Іспанія та Німеччина обмежують цю вимогу ситуаціями, коли підозрювана особа розшукується міжнародним судом, державою, в якій було вчинено злочин, або державою, громадянами якої є підозрювана особа та/або потерпілі від злочину.

1.4. Відмова або неможливість екстрадиції

Як зазначалося вище, принцип “**екстрадувати або переслідувати**” вимагає від держав переслідувати підозрюваних осіб у вчиненні міжнародних злочинів на національному рівні, якщо вони не передають їх іншій компетентній країні, яка вимагає їхньої екстрадиції.

---

71 Див. Генеральний секретар ООН, Верховенство права та перехідне правосуддя в конфліктних і постконфліктних суспільствах: доповідь Генерального секретаря, Док. ООН S/2004/616, 23 серпня 2004 р., п. 48; Human Rights Watch, Універсальна юрисдикція в Європі. Стан справ (червень 2006), с. 32.

72 Французький Кримінальний процесуальний кодекс, стаття 689-11.

73 Іспанія, Органічний закон №6/1985, стаття 23(5).

74 Кримінальний процесуальний кодекс Німеччини (Strafprozeßordnung – StPO), стаття 153f(2).

75 Кримінальний кодекс Швейцарії, стаття 264m(2).

Деякі держави запровадили цей принцип у своє національне законодавство, обмеживши екстратериторіальну або універсальну юрисдикцію щодо міжнародних злочинів ситуаціями, коли екстрадиція або видача підозрюваної особи державі, де було вчинено злочин, неможлива або у ній було відмовлено.

- У Румунії прокурори можуть здійснювати універсальну юрисдикцію лише в тому випадку, якщо держава, у якій було вчинено злочин, вимагала екстрадиції або видачі підозрюваної особи й отримала відмову;[76] у Польщі розслідування міжнародних злочинів, вчинених за кордоном проти іноземних громадян, може бути розпочато лише тоді, коли підозрювана особа не отримала рішення про екстрадицію.[77]

Це важливо для українських прокурорів, оскільки кілька держав відхилили запити про екстрадицію до України на підставі того, що видача підозрюваних осіб на цей час несумісна зі статтею 3 Європейської конвенції з прав людини через наслідки поточної війни та умови утримання в Україні. Такі рішення нещодавно ухвалили Фінляндія (щодо підозрюваної у воєнних злочинах особи),[78] Швеція (щодо підозрюваної у насильстві проти державного службовця),[79] Австрія та Франція[80] (щодо осіб, підозрюваних у фінансових злочинах).

Що стосується випадків воєнних злочинів, катувань або злочинів проти культурної спадщини, такі держави будуть *зобов'язані* розслідувати звинувачення, висунуті проти цих осіб, на національному рівні на основі принципу “екстрадувати або переслідувати”, закріпленого в Женевських конвенціях, Конвенції ООН проти катувань, Гаазькій конвенції про захист культурних цінностей. Хоча в першу чергу це конвенція про взаємну правову допомогу, нещодавно підписана Любляно-Гаазька конвенція запровадила аналогічний принцип щодо переслідування підозрюваних у воєнних злочинах, злочинах проти людяності та геноциді (див. Розділ V нижче).

Приклад провадження

У грудні 2023 року заступник Генерального прокурора Фінляндії вирішив розпочати досудове розслідування щодо громадянина Росії Яна Петровського (співзасновника неонацистського військового угруповання “Русіч”) після того, як фінські суди відхилили його екстрадицію в Україну через побоювання нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження всупереч статті 3 Європейської конвенції з прав людини.[81] У лютому 2024 року фінські суди визнали Петровського винним у порушенні санкцій ЄС, оскільки він в'їхав до Фінляндії під фальшивим ім'ям,[82] у той

[76] Закон Румунії про Кримінальний кодекс, стаття 11(1)(b).
[77] Кримінальний кодекс Польщі, стаття 110(2) та 113.
[78] Агентство Анадолу (AA), Фінляндія намагається продовжити період утримання під вартою російських громадян, підозрюваних у вчиненні воєнних злочинів в Україні (12 грудня 2023).
[79] Суди Швеції, Екстрадиція в Україну була визнана несумісною з Європейською конвенцією з прав людини (31 жовтня 2023).
[80] The Guardian, Україна вимагає від ЄС дозволити екстрадицію воєнних злочинців (5 березня 2024).
[81] Reuters, Верховний суд Фінляндії заблокував екстрадицію підозрюваного в тероризмі росіянина в Україну (08.12.2023); Державна прокуратура Фінляндії, Фінляндія розслідує ймовірні воєнні злочини, вчинені в Україні (15 грудня 2023); Агентство Анадолу (AA), Фінляндія прагне продовжити утримання росіян, підозрюваних у воєнних злочинах в Україні (15 грудня 2023).
[82] The Moscow Times, Фінляндія ув'язнила російського націоналіста за порушення заборони на в'їзд (15 грудня 2023).

час як більш масштабне розслідування звинувачень у воєнних злочинах все ще тривало.

У жовтні 2024 року заступник Генерального прокурора пред'явив Петровському обвинувачення за п'ятьма епізодами воєнних злочинів, пов'язаних з його ймовірною діяльністю як заступника керівника угруповання «Русіч». Судовий процес розпочався у грудні 2024 року.[83]

У березні 2025 року фінський суд визнав Петровського винним у чотирьох воєнних злочинах, скоєних на сході України у 2014 році, та засудив його до довічного позбавлення волі.[84]

2. Інші обмеження екстратериторіальної та універсальної юрисдикції

Слід зазначити, що в той час як більшість держав запровадили законодавчі вимоги, які обмежують дію законів про універсальну юрисдикцію (як описано у попередньому розділі), деякі інші держави прийняли надзвичайно широкі положення законодавства про універсальну юрисдикцію, які не накладають жодних додаткових вимог для початку розслідування міжнародних злочинів, вчинених за кордоном. Однак, незалежно від ситуації, інші міркування також можуть обмежувати дію законів про екстратериторіальну або універсальну юрисдикцію.

2.1. Розсуд прокурора

У деяких державах, навіть якщо всі юрисдикційні вимоги, встановлені законом для порушення провадження в рамках екстратериторіальної або універсальної юрисдикції, виконані, прокурори залишають за собою право вирішувати питання про продовження розслідування або висунення обвинувачення у конкретному провадженні; цей принцип відомий як "**розсуд прокурора**".

Розсуд прокурора фактично означає, що, незважаючи на дотримання всіх юридичних критеріїв, необхідних для здійснення юрисдикції, прокурори можуть брати до уваги різні фактори, перш ніж вирішити, чи відкривати певне провадження або продовжувати його розгляд. У деяких державах це рішення повністю залишається на розсуд прокурорів, хоча більшість держав встановили чіткий перелік критеріїв, які можуть братися до уваги.

83 TRIAL International, Щорічний огляд універсальної юрисдикції 2025 (квітень 2025), с. 32–33; TRIAL International, Інтерактивна карта універсальної юрисдикції: Ян Петровський (також відомий як Воїслав Торден).
84 Justiceinfo.net, Воєнні злочини в Україні: росіянина засуджено до довічного ув'язнення у Фінляндії (14 березня 2025 року).

Приклади практик держав

У **Нідерландах** прокурори можуть використовувати наступні критерії (серед інших) при здійсненні прокурорського розсуду для ініціювання розслідування міжнародних злочинів в рамках універсальної юрисдикції:

a) тяжкість злочинів;
b) ймовірна роль/рівень залучення підозрюваної особи до злочину;
c) шанс на успіх розслідування/провадження (юридична обґрунтованість);
d) ймовірність співпраці з боку територіальної держави;
e) можливість поїхати до країни, де був вчинений ймовірний злочин, щоб знайти докази;
f) наявність документальних доказів та можливість їхнього отримання;
g) наявність свідків та їхнього місцеперебування, включно з можливістю поїхати туди, де ці свідки живуть;
h) (можливий) ефект, якого можна досягнути;
i) загальне навантаження органу прокуратури.[85]

2.2. Імунітет від кримінального переслідування

Здійсненню екстратериторіальної або універсальної юрисдикції може перешкоджати застосування "**імунітету від кримінального переслідування**" що обмежує можливості національних органів правосуддя переслідувати посадових осіб іноземних держав. Оскільки імунітет має звичаєвий характер і не регулюється міжнародними конвенціями (за винятком імунітету дипломатичних і консульських агентів), його правила встановлюються національними юрисдикціями, практика яких становить міжнародне звичаєве право. Нещодавні події показали, що все більше держав готові скасовувати імунітети у випадках вчинення міжнародних злочинів – і навіть здійснювати кримінальне переслідування глав іноземних держав.

Існує два види імунітетів, на які можуть розраховувати певні посадові особи іноземних держав:

i. **Персональний імунітет**: пов'язаний зі статусом особи як представника держави. Він охоплює всі дії, вчинені цією особою під час виконання своїх повноважень. Традиційно вважається, що цей імунітет поширюється на глав держав, глав урядів і міністрів закордонних справ, оскільки вони зазвичай виконують представницькі

85 Human Rights Watch, Довга рука правосуддя: Уроки спеціалізованих підрозділів з розслідування воєнних злочинів у Франції, Німеччині та Нідерландах (2014), с. 38–39; Брати по зброї? Відбір і визначення пріоритетності основних міжнародних злочинів і тероризму в Нідерландах з посиланням на Міністра та Державного секретаря з питань юстиції та безпеки, Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Veiligheid en Justitie (vi) voor het jaar 2018 (34 775 vi, nr. 94, 2017), примітка 8; Open Society Justice Initiative, TRIAL International, Аналітична записка Законодавство та практика універсальної юрисдикції в Нідерландах, (квітень 2019), с. 12.

функції за кордоном, як зазначено Міжнародним судом ООН (МС ООН)[86] у *Справі щодо ордера на арешт*. Цей імунітет існує для того, щоб вказані посадові особи могли виконувати свій мандат, який включає поїздки за кордон, без загрози кримінального переслідування з боку іноземних держав. Саме це є причиною (*raison d'être*) того, що режим імунітету припиняється, коли особа більше не перебуває на посаді. Міжнародний суд ООН підкреслив, що особистий імунітет, який зазвичай називають "абсолютним" – у тому сенсі, що він поширюється на всі дії, вчинені під час перебування особи на посаді, – не повинен ототожнюватися з безкарністю.[87] Справді, такі особи не користуються кримінальним імунітетом щодо злочинів, вчинених під час виконання їх повноважень, якщо 1) їх судять у власній країні 2) держава, яку вони представляють, відмовляється від їхнього імунітету перед іноземними судами 3) особа більше не перебуває на посаді 4) їх судять у міжнародних трибуналах.[88]

ii. **Функціональний імунітет:** пов'язаний з функцією особи як представника держави. Він поширюється на "офіційні" дії, вчинені за мандатом державного представника. Цей режим імунітету не втрачає чинності після закінчення терміну дії мандата. За останні 20 років багато національних судів визнали, що функціональний імунітет посадових осіб іноземних держав повинен бути скасований у випадках міжнародних злочинів.[89] Ця еволюція звичаїв знаходиться в процесі кодифікації в проєкті статей Комісії міжнародного права ООН про *імунітет посадових осіб держави від іноземної кримінальної юрисдикції*, який передбачає, що функціональний імунітет не поширюється на злочини геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини, злочини апартеїду, катування і насильницькі зникнення.[90]

Все більше держав у світі скасовують імунітети, щоб уможливити переслідування за міжнародні злочини.

- У Німеччині, Іспанії, Швейцарії та Франції, а віднедавна і в Аргентині кримінальні суди постановили, що державні посадовці не користуються функціональним імунітетом за воєнні злочини, злочини проти людяності та

86 Справа щодо ордеру на арешт від 11 квітня 2000 року (Демократична Республіка Конго проти Бельгії), Звіт МС ООН від 2002 р., с. 3, 14 лютого 2002 р., п. 51.

87 Справа щодо ордеру на арешт від 11 квітня 2000 року (Демократична Республіка Конго проти Бельгії), Звіт МС ООН від 2002 р., с. 3, 14 лютого 2002 р. п. 60.

88 Справа щодо ордеру на арешт від 11 квітня 2000 року (Демократична Республіка Конго проти Бельгії), Звіт МС ООН від 2002 р., с. 3, 14 лютого 2002 р., п. 61.

89 Апеляційний суд Амстердаму, справа "Баутерс", 10 листопада 2000 р. (катування); Верховний суд Чилі, справа "Фухіморі", 11 липня 2007 р. (злочини проти людяності); Верховний суд Італії, справа "Лозано проти Італії", 24 липня 2008 р. (воєнні злочини); Федеральний кримінальний трибунал Швейцарії, справа "A. проти прокурора Конфедерації", 25 липня 2012 р. (злочини проти людяності та воєнні злочини); Високий суд правосуддя Англії та Уельсу, справа "FF проти Director of Public Prosecutions, 2014 (катування); Федеральний суд Німеччини, Ahmad Zaheer D, 28 січня 2021 (воєнні злочини); Вищий регіональний суд Кобленца, Al-Khatib, 13 січня 2022 (злочини проти людяності); Паризький кримінальний суд, Dabbagh, 24 травня 2024 (злочини проти людяності та воєнні злочини).

90 Комісія міжнародного права, Проєкт статей про імунітет посадових осіб держави від іноземної кримінальної юрисдикції, стаття 7.

катування, і відкрили шлях до переслідування та засудження іноземних військових та цивільних службовців.[91]

- У Франції персональний імунітет не завадив слідчим суддям видати в листопаді 2023 року ордер на арешт чинного на той час глави держави Сирії, президента Башара Асада, за його ймовірну співучасть у воєнних злочинах і злочинах проти людяності. Національна антитерористична прокуратура Франції (PNAT) оскаржила ордер на арешт на підставі персонального імунітету, але в червні 2024 року Паризький апеляційний суд відхилив апеляційна скаргу, постановивши, що міжнародні злочини не можуть розглядатися як частина офіційних функцій глави держави, а отже, відокремлені від суверенітету та імунітету, які природно пов'язані з цими функціями.[92] Ця справа зараз знаходиться на розгляді Верховного суду Франції, рішення якого може створити історичний прецедент щодо персонального імунітету та переслідування чинних голів держав.

[91] Швейцарський федеральний кримінальний трибунал, "*А. проти прокурора Конфедерації*", 25 липня 2012 року (злочини проти людяності та воєнні злочини); Федеральний верховний суд Німеччини, "*Ахмад Захір Д*", 28 січня 2021 року (воєнні злочини); Вищий регіональний суд Кобленца, "*Аль-Хатіб*", 13 січня 2022 року (злочини проти людяності); Паризький кримінальний суд, "*Даббах*", 24 травня 2024 року (злочини проти людяності та воєнні злочини).

[92] Новий арабський, Французькі суди ставлять під сумнів дійсність ордеру на арешт сирійського президента Башара Асада (25 грудня 2023).

Розділ IV. Початок розслідувань за принципами екстратериторіальної або універсальної юрисдикції

Коли всі юрисдикційні вимоги конкретної країни виконані, національні органи прокуратури можуть:

1. взяти на себе ініціативу (*suo moto*) розпочати розслідування міжнародних злочинів за результатами власних незалежних розслідувань;

2. розпочати розслідування як наслідок отримання інформації або доказів, отриманих від третіх осіб, таких як НУО/ОГС, або іншої держави (наприклад, під час обміну інформацією з Офісом Генерального прокурора); або

3. розпочати розслідування за заявою про злочин, поданою безпосередньою потерпілою особою (особами), її родичами або (в деяких ситуаціях) НУО/ОГС, що мають правову силу.

Таким чином, ОГС та інші органи влади України, а також українські НУО/ОГС, можуть відігравати активну роль у ініціюванні початку розслідування.

1. Відкриття провадження із застосуванням екстратериторіальної або універсальної юрисдикції

Інформація та докази, надані українською прокуратурою та іншими органами влади, або навіть українськими НУО/ОГС, можуть спонукати іноземні судові органи розпочати розслідування злочинів, вчинених в Україні, та кримінальне переслідування підозрюваних.

Для підвищення шансів на відкриття таких справ важливо переконатися, що надана інформація та докази були зібрані відповідно до міжнародних стандартів та належної практики, а також забезпечити їх ефективний обмін.

Наступні кроки можуть допомогти українським органам влади налагодити ефективну співпрацю з іноземними партнерами та досягти результатів.

1. Отримання, збір та зберігання доказів та інформації відповідно до українського кримінального та процесуального законодавства, міжнародних стандартів та належної практики: іноземні судові органи не вимагатимуть, щоб докази були зібрані відповідно до їхніх власних законів та процедур для використання їх у судовому процесі; докази, зібрані відповідно до українського Кримінального процесуального кодексу та вказівок прокуратури, будуть визнані допустимими в іноземній юрисдикції;

2. Перевірка умов, встановлених національним законодавством щодо екстратериторіальної та універсальної юрисдикції, а також юрисдикційних вимог, що застосовуються в розглянутих державах, для прийняття рішення про те, в якому суді якої держави справа з більшою ймовірністю може бути відкрита і розглянута (детальнішу інформацію про застосовне законодавство та практику 13 відповідних держав можна знайти в Розділі VI нижче);

3. Визначення відповідних органів, відповідальних за прийом скарг, інформації та доказів щодо міжнародних злочинів у конкретній державі (контакти відповідних органів 13 держав можна знайти в Розділі VI нижче);

4. Складання матеріалів справи або досьє, яке: а) детально описує факти справи та їх юридичну кваліфікацію як міжнародного злочину; б) пояснює, чому ситуація відповідає правовим вимогам для відкриття справи універсальної або екстратериторіальної юрисдикції в державі, що розглядається; в) містить усі відповідні докази, зібрані згідно з національними та міжнародними правилами і стандартами; г) включає всю інформацію та докази як мовою оригіналу, так і в перекладі на мову держави, про яку йде мова;

5. Надання повних матеріалів справи або досьє відповідним органам влади та ретельна подальша співпраця із зазначеними органами влади, щоб переконатися, що вони мають всю інформацію та докази, необхідні для початку розслідування та подальших дій відповідно до їхніх процесуальних норм.

Типова Інформація про Матеріали Справи

- *Констектуальна та фактична інформація:*
  - ⇒ Довідкова інформація про вторгнення Російської Федерації в Україну та пов'язану з конфліктом діяльність у конкретній місцевості, де було вчинено злочин (наприклад, пересування військ, бойові дії, обстріли, інші злочини, вчинені в тій самій місцевості, присутні військові підрозділи тощо).
  - ⇒ Фактична інформація про конкретну справу та детальний виклад усіх фактів, які можуть становити міжнародні злочини;
  - ⇒ Інформація про потерпілих та свідків злочину, включаючи інформацію про те, чи були вони опитані або можуть бути опитані українськими або іноземними органами влади;
  - ⇒ Усі важливі деталі, які можуть допомогти українським та іноземним органам влади у встановленні обставин справи;
- *Ідентифікаційна інформація:*
  - ⇒ Інформація про потенційних підозрюваних у вчиненні злочинів, включаючи інформацію про їхню національність, імена та зовнішність,

якщо такі є, про роль, яку вони відіграли у вчиненні злочину, про ополчення/озброєну групу або тип органу, до складу якого входить підозрюваний, а також про його звання;

⇒ Інформація про причетність, що демонструє зв'язок між злочином (злочинами) та підозрюваними, починаючи від безпосередніх виконавців і закінчуючи ланцюжком командування;

⇒ Інформація про місцезнаходження підозрюваного та можливість його присутності на території держави, що розглядається, особливо у випадках, коли присутність у державі необхідна для порушення кримінального переслідування;

⇒ Інший зв'язок з державою, до якої надсилається досьє (наприклад, ідентифікація потерпілих, підозрюваних або співучасників, які можуть бути громадянами цієї держави або мати особисті/професійні інтереси чи активи в цій державі, тощо)

❖ *Підтверджуючі докази:*

⇒ Заяви свідків або потерпілих осіб,

⇒ Документальні докази, такі як медичні звіти, відповідні автентичні аудіо- та відеоматеріали, а також перевірені дані, отримані з відкритих джерел (OSINT).

2. Категорії розслідувань справ екстратериторіальної або універсальної юрисдикції

Іноземні держави, які бажають розслідувати міжнародні злочини, вчинені в Україні, можуть розпочати кілька категорій розслідувань в рамках екстратериторіальної або універсальної юрисдикції. Залежно від національного законодавства (яке детальніше розглядається в Розділі VI нижче), після того, як іноземні органи прокуратури/слідства вирішили діяти на підставі інформації, отриманої від своїх українських колег, вони можуть розпочати будь-яке з цих розслідувань:

i. "**Структурне розслідування**": широке попереднє розслідування потенційних злочинів у певній сфері, в якому немає ідентифікації конкретних підозрюваних, що передбачає збір доказів потенційних злочинів проти невідомих виконавців, що, в свою чергу, може призвести до подальшого кримінального переслідування в суді в державі, що проводить розслідування, або в іншому національному чи

міжнародному кримінальному суді.[93] Хоча їх обсяг і процесуальні правила відрізняються в різних державах, такі структурні розслідування нагадують процедуру, що застосовується в МКС, де прокурор може розпочати розслідування "**ситуації**", а не тільки конкретних справ, пов'язаних з окремими підозрюваними.

- Приклади структурних розслідувань щодо України, наведені в Додатку Б, були розпочаті в Литві, Польщі, Німеччині, Іспанії, Чехії, Сполучених Штатах Америки, Канаді, Швейцарії, Естонії та Фінляндії.

- У Німеччині структурне розслідування (*Strukturermittlungsverfahren*) проводиться "у випадках, коли є докази того, що злочин було вчинено, але потенційні виконавці ще не були остаточно визначені. Розслідування зосереджується на структурах, пов'язаних з потенційним злочином, і групах потенційних злочинців".[94]

- У Франції судові органи відкривають розслідування "проти X", коли вони мають докази того, що злочин, який підпадає під французьку екстратериторіальну юрисдикцію, було вчинено проти французьких громадян за кордоном, але підозрюваного не встановлено; однак, оскільки французькі закони вимагають, щоб підозрюваний або перебував на території Франції, або був резидентом Франції, щоб спрацювала універсальна юрисдикція, судові органи можуть відкривати розслідування в рамках універсальної юрисдикції лише проти встановлених підозрюваних.

ii. **Розслідування щодо встановлених підозрюваних осіб**: Більш сфокусовані розслідування звинувачень, висунутих проти встановлених підозрюваних, у зв'язку з їхньою ймовірною участю в міжнародних злочинах як безпосереднього виконавця або співучасника.

- Прикладами держав, які розпочали персоніфіковані розслідування щодо ідентифікованих підозрюваних у злочинах, вчинених в Україні, є Литва, Фінляндія, Сполучені Штати Америки, Швейцарія, Німеччина, Латвія та Франція (більш детальну інформацію наведено у Додатку Б).

> ***Приклад Справи***
>
> У Сполучених Штатах Америки в грудні 2023 року 4 пов'язаних з Росією військовослужбовців (Сурен Сейранович Мкртчян, Дмитро Будник, Валерій ЛНУ та Назар ЛНУ) були обвинувачені перед судом Східного округу Вірджинії у вчиненні воєнних злочинів, включаючи: катування, нелюдське поводження

93 Див. Політичний департамент Європейського парламенту з питань зовнішніх відносин, Універсальна юрисдикція та міжнародні злочини: Обмеження та найкращі практики (вересень 2018), с. 8, 14; Європейський парламент, Семінар з питань універсальної юрисдикції та міжнародних злочинів: Обмеження та найкращі практики – Частина C: БРИФІНГ На шляху до підходу "додаткової готовності" до універсальної юрисдикції – останні тенденції та найкращі практики в Європейському Союзі (вересень 2018), с. 8.
94 ЄЦКПЛ, Структурні розслідування.

та незаконне утримання громадянина США в Україні після повномасштабного вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року.[95]

Мкртчян і Будник були командирами військових підрозділів Збройних сил Росії та/або так званої Донецької народної республіки, а Валерій і Назар – військовослужбовцями нижчого рангу. Стверджується, що обвинувачені воювали на боці Росії в Україні, коли вони викрали потерпілу особу і згодом піддали її катуванням.[96]

95 Міністерство юстиції США, Чотирьом пов'язаним з Росією військовослужбовцям висунуто звинувачення у воєнних злочинах у зв'язку з російським вторгненням в Україну (6 грудня 2023).
96 Міністерство юстиції США, Чотирьом пов'язаним з Росією військовослужбовцям висунуто звинувачення у воєнних злочинах у зв'язку з російським вторгненням в Україну (6 грудня 2023).

Розділ V. Взаємодія з третіми державами, які проводять розслідування за механізмом екстратериторіальної або універсальної юрисдикції

Як детально описано в розділі VI нижче, кілька держав, зокрема Литва, Польща, Франція, Німеччина, Чехія, Сполучені Штати Америки, Естонія та Фінляндія, розпочали розслідування основних міжнародних злочинів, вчинених в Україні.

Крім того, починаючи з 2022 року, поліцейські підрозділи/слідчі та прокурори з таких держав як Чехія, Литва, Польща, Естонія, Латвія, Словаччина, Румунія, Франція та Нідерланди відвідали Україну зі слідчими місіями для збору доказів вчинення міжнародних злочинів.[97]

Незалежно від процесуальних рамок, за якими відкриваються ці провадження, співпраця з Офісом Генерального прокурора та іншими українськими органами влади – або навіть українськими НУО/ОГС – є ключовим фактором для проведення ефективних розслідувань та отримання позитивних результатів.

Для того, щоб розслідування, розпочаті третіми державами в рамках екстратериторіальної або універсальної юрисдикції, були успішними і призвели до кримінального переслідування ймовірних злочинців, іноземним судовим органам знадобиться інформація та докази, зібрані українськими прокурорами та слідчими, такі як: докази злочину, свідчення потерпілих осіб або свідків, аналіз військових частин та організацій, присутніх у відповідних районах, командні структури, докази причетності конкретних злочинців, контекстуальні докази, тощо.

Іноземним органам влади також може знадобитися доступ до української території або українських свідків для посилення розслідування. За певних обставин, ОГП або обласні прокуратури можуть розпочати "дзеркальні розслідування" тих самих злочинів, що й їхні іноземні колеги, що потребуватиме координації зусиль.

Тому ОГП та іншим українським органам влади рекомендується взаємодіяти зі слідчими та органами прокуратури як держав, які вже розпочали розслідування міжнародних злочинів, вчинених в Україні, так і держав, які висловили свою готовність зробити це.

Така двостороння та міжнародна судова співпраця може набувати різних форм: співпраця між органами поліції, офіційні механізми взаємної правової допомоги або спільні прокурорські зусилля. Незалежно від процесуальних рамок, їхня ефективність має

97 Див. Г'юман Райтс Вотч, Питання та відповіді: Правосуддя для України (29 березня 2023); Польське радіо, Польські прокурори допомагають документувати російські воєнні злочини в Україні (23 серпня 2023); Reuters, Голландські слідчі з розслідування воєнних злочинів вивчають зруйновану інфраструктуру України (1 червня 2023); Євроюст, Спільна слідча група з розслідування ймовірних злочинів, вчинених в Україні.

важливе значення для забезпечення ефективного здійснення державами екстратериторіальної або універсальної юрисдикції щодо злочинів, вчинених в Україні.

Офіс Генерального прокурора та інші українські органи влади можуть дотримуватися проактивного або реактивного підходу:

i. шляхом реактивної відповіді на запит про надання інформації через процедуру **“взаємної правової допомоги”** (ВПД), яка регулюється міжнародними, регіональними або двосторонніми договорами; або

ii. проактивно пропонуючи обмін інформацією в рамках "**Спільної слідчої групи**" (ССГ) для України або через інші форми співпраці з органами прокуратури держав, які демонструють готовність допомагати Україні в розслідуванні та кримінальному переслідуванні злочинів.

1. Взаємна правова допомога

ВПД – це форма співпраці між державами, метою якої є збір та обмін інформацією і доказами. Зазвичай вона передбачає, що органи влади однієї держави запитують докази, які знаходяться в іншій державі і є необхідними для кримінального розслідування або судового розгляду в цій державі.[98] Взаємна правова допомога може також надаватися у формі запитів про екстрадицію з метою притягнення до відповідальності або виконання вироку, а також запитів про заморожування або конфіскацію активів обвинувачених або засуджених осіб.[99]

Кримінальний процесуальний кодекс України (КПК) регулює надання взаємної правової допомоги з іншими державами.[100] Стаття 542 КПК визначає "Міжнародну співпрацю під час кримінального провадження" наступним чином:

> *“вжиття заходів, необхідних для надання міжнародної правової допомоги шляхом вручення документів, проведення окремих процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, тимчасової видачі осіб, перейняття кримінального переслідування, видачі засуджених осіб, виконання вироків".*[101]

Відповідно до КПК, ОГП є центральним органом, відповідальним за надання взаємної правової допомоги в Україні на досудовому етапі кримінального провадження, тобто за направлення запитів до іноземних компетентних органів та отримання запитів від них під час досудового розслідування, безпосередньо або через Міністра закордонних справ України.[102] На практиці запити про надання взаємної правової допомоги розглядаються управлінням міжнародного співробітництва ОГП та новоствореним підрозділом міжнародного співробітництва у складі підрозділу з розслідування воєнних злочинів ОГП.

[98] Європейська Комісія, Взаємна правова допомога та екстрадиція.
[99] Європейська Комісія, Взаємна правова допомога та екстрадиція.
[100] КПК, Глава IX, Розділ 42, статті 541-550.
[101] КПК, стаття 542.
[102] КПК, стаття 545(1).

Таким чином, ОГП вже отримував запити на інформацію від іноземних органів прокуратури.

Запити ВПД можуть бути в двох формах:

1. запити, подані в рамках механізмів ВПД, передбачених міжнародними, регіональними або двосторонніми договорами України; та
2. запити, зроблені без будь-якого існуючого договору.

Існують різні форми запитів про надання взаємної правової допомоги, які, ймовірно, будуть надходити до Офісу Генерального прокурора у зв'язку з міжнародними злочинами, вчиненими в Україні.

1.1. Міжнародний договір про взаємну правову допомогу: Любляно-Гаазька конвенція

Любляно-Гаазька конвенція про міжнародне співробітництво у розслідуванні та притягненні до відповідальності за злочин геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та інших міжнародних злочинів (Любляно-Гаазька конвенція), прийнята у травні 2023 року,[103] забезпечує основу для міждержавного судового співробітництва у кримінальних справах, зокрема при здійсненні юрисдикції щодо геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів.[104]

32 держави підписали Любляно-Гаазьку конвенцію, в тому числі держави-члени ЄС (такі як Бельгія, Нідерланди, Франція, Фінляндія та Словенія), Швейцарія та Велика Британія.[105] Конвенція була відкрита для підписання до лютого 2025 року і наразі проходить ратифікацію.[106] Україна підписала Любляно-Гаазьку конвенцію 14 лютого 2024 року, але на момент написання цього посібника ще не ратифікувала її.[107]

Любляно-Гаазька конвенція накладає нові зобов'язання на держави-учасниці запровадити національні закони, що надають їм екстратериторіальну та універсальну юрисдикцію щодо геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів.[108] Оскільки Конвенція є досить новою і все ще збирає підписи, імплементаційні закони можуть бути ще не прийняті. Тим не менш, ОГП та інші українські органи влади повинні відстежувати законодавчі реформи, які очікуються в державах-учасницях на виконання Конвенції,

[103] Центр міжнародного права Королівства Нідерландів (CIR), Ініціатива з надання взаємної правової допомоги.
[104] Див. Любляно-Гаазька конвенція про міжнародне співробітництво у розслідуванні та притягненні до відповідальності за злочини геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та інші міжнародні злочини (Любляно-Гаазька конвенція) (Любляно-Гаазька конвенція), стаття 1.
[105] Brussels Times, Бельгія підписала Любляно-Гаазьку конвенцію проти жорстоких злочинів (14 лютого 2024);Уряд Нідерландів, Підписано конвенцію для більш ефективної боротьби з міжнародною злочинністю (14 лютого 2024); Міністерство Європи та закордонних справ Франції, Боротьба з безкарністю – підписання Любляно-Гаазької конвенції про міжнародне співробітництво в розслідуванні та притягненні до відповідальності за злочини геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та інші міжнародні злочини (14 лютого 2024); Міністерство юстиції Фінляндії, Фінляндія підписала Любляно-Гаазьку конвенцію (14 лютого 2024).
[106] Див. Уряд Нідерландів, Підписано конвенцію для більш ефективної боротьби з міжнародною злочинністю (14 лютого 2024).
[107] Інтерфакс Україна, Україна підписала Любляно-Гаазьку конвенцію про співробітництво в галузі кримінального переслідування міжнародних злочинів (14 лютого 2024).
[108] Любляно-Гаазька конвенція, стаття 8(3).

оскільки вони можуть збільшити кількість ситуацій, в яких ці держави матимуть юрисдикцію щодо злочинів, вчинених на території України.

Любляно-Гаазька конвенція встановлює спрощені процедурні рамки для надання взаємної правової допомоги, пов'язаної з основними міжнародними злочинами. Якщо Україна ратифікує Любляно-Гаазьку конвенцію, вона (як і інші держави-учасниці) буде зобов'язана виконати будь-який запит про надання взаємної правової допомоги від іншої держави-учасниці у найкоротший термін відповідно до свого внутрішнього законодавства, тобто глави 42 розділу IX КПК, і якомога повніше врахувати будь-які строки, запропоновані державою, що запитує.[109] Частина III Любляно-Гаазької конвенції конкретно визначає процедуру, якої слід дотримуватися при наданні взаємної правової допомоги в рамках цього інструменту (обсяг можливих запитів про надання взаємної правової допомоги, підтверджуючі документи, які необхідно надати, конфіденційність, тимчасові заходи, підстави для відмови, технічні питання тощо).[110]

Конвенція також передбачає можливість для держав-учасниць передавати інформацію, що стосується основних міжнародних злочинів, іншій державі-учасниці без попереднього запиту про взаємну правову допомогу, якщо вони вважають, що така інформація може допомогти останній державі-учасниці у проведенні або успішному завершенні розслідувань і кримінальних проваджень.[111] Це може бути використано українськими органами влади для надсилання інформації та доказів іншим державам-учасницям з метою переконати їх відкрити справи екстратериторіальної або універсальної юрисдикції щодо злочинів, вчинених в Україні.

Слід зазначити, що Любляно-Гаазька конвенція також передбачає можливість створення ССГ між державами-учасницями.[112]

1.2. Регіональний договір про взаємну правову допомогу: Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах

Європейська конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних справах 1959 року є основним договором Ради Європи про взаємну правову допомогу. Її ратифікували 50 держав, включаючи всі 46 держав-членів Ради Європи, які погодилися надавати один одному "найширшу взаємну допомогу" в розслідуванні злочинів, збиранні доказів і переслідуванні підозрюваних у вчиненні всіх злочинів. У 1978 та 2001 роках було прийнято два додаткові протоколи, які розширили сферу дії Конвенції з окремих питань (зокрема, виконання вироків) та врахували технологічний прогрес. Україна ратифікувала Європейську конвенцію 16 січня 1998 року разом з Додатковим протоколом 1978 року[113], а

[109] Любляно-Гаазька конвенція, статті 10, 32.
[110] Любляно-Гаазька конвенція, статті 23 - 48.
[111] Любляно-Гаазька конвенція, стаття 17(1).
[112] Любляно-Гаазька конвенція, стаття 41.
[113] Закон України "Про ратифікацію Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 року та Додаткового протоколу 1978 року до Конвенції" (2011).

Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах – 1 червня 2011 року.[114]

Конвенція визначає коло питань, які можуть бути предметом взаємної правової допомоги (включаючи обмін доказами та інформацією, вручення судових доручень і судових протоколів, виклик свідків, експертів, підозрюваних тощо). Вона також встановлює процедурні вимоги до запитів про взаємну правову допомогу (так звані "**судові доручення**"), що надсилаються державою-учасницею з метою отримання або пропонування співпраці іншій державі-учасниці (включаючи відповідні органи влади, мовні питання та відмову у взаємній допомозі).

Судові доручення, як правило, надсилаються через міністерства юстиції обох держав-учасниць, але в разі необхідності судові органи можуть звертатися безпосередньо до своїх іноземних колег. Запити про проведення розслідування, що передує кримінальному переслідуванню, можуть передаватися безпосередньо між судовими органами за будь-яких обставин.[115]

У 2017 році центральним органом, відповідальним за запити про надання взаємної правової допомоги на досудовій стадії кримінального провадження, було визначено Офіс Генерального прокурора, тоді як Міністерство юстиції зберегло повноваження щодо надання взаємної правової допомоги на судовій стадії провадження. Україна також уповноважила регіональні прокуратури та територіальні управління юстиції здійснювати безпосередні зносини з компетентними органами іноземних держав.[116]

Рада Європи також створила Комітет експертів з виконання європейських конвенцій про співпрацю у кримінальних справах (PC-OC), який є форумом, де зустрічаються експерти з усіх держав-учасниць, а також держав і організацій, які є спостерігачами, щоб обговорити вдосконалення міжнародного співробітництва у кримінальних справах і знайти рішення практичних проблем, що виникають при застосуванні конвенцій Ради Європи (наприклад, у 2012 році PC-OC зібрав відповіді від держав-учасниць, включаючи Україну, щодо використання відеоконференцій у кримінальному провадженні).[117]

PC-OC опублікував інформаційну брошуру кількома мовами, в тому числі українською, яка містить інформацію про сферу діяльності PC-OC та способи надання допомоги державам-учасницям Конвенції (питання можна надсилати до Секретаріату електронною поштою на адресу dgl.tcj@coe.int).[118] Українські органи влади можуть використовувати цю платформу для адвокації посилення співпраці з метою розслідування та переслідування міжнародних злочинів, вчинених в Україні, а також відкриття справ за універсальною або екстратериторіальною юрисдикцією в третіх державах.

[114] Закон України "Про ратифікацію Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах" (1 червня 2011).
[115] Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах, стаття 15.
[116] Див. Рада Європи, Україна – національні механізми надання взаємної правової допомоги у кримінальних справах.
[117] Комітет експертів з виконання європейських конвенцій про співробітництво у кримінальних справах (PC-OC), Про Комітет PC-OC.
[118] Інформаційний буклет PC-OC, Підтримка та розвиток юридичної співпраці у кримінальних питаннях.

1.3. Двосторонні договори про взаємну правову допомогу

Україна також підписала окремі двосторонні договори та меморандуми з іноземними державами, які передбачають двосторонні процедури надання взаємної правової допомоги. Наприклад:

- Договір між Україною та Латвійською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних, трудових та кримінальних справах від травня 1995 року регулює відкриття кримінального провадження,[119] процедуру екстрадиції,[120] обмін доказами[121] та обмін інформацією відповідно до результатів кримінального переслідування.[122]

- Договір між Україною та Канадою про взаємодопомогу у кримінальних справах, який був підписаний 23 вересня 1996 року, описує процедуру надання взаємної правової допомоги щодо розслідування, кримінального переслідування та судового розгляду кримінальних справ, включаючи встановлення місцезнаходження та ідентифікацію осіб та предметів, вручення документів, передачу інформації, документів, записів та доказів, отримання доказів та свідчень, проведення обшуків та вилучень тощо.[123]

- Договір між Україною та Сполученими Штатами Америки про взаємну правову допомогу у кримінальних справах, який був підписаний 22 липня 1998 року, описує процедуру надання взаємної правової допомоги щодо розслідування, кримінального переслідування та запобігання правопорушенням, зокрема щодо отримання свідчень та заяв, передачі документів, записів та доказів, встановлення місцезнаходження або ідентифікації осіб та предметів, вручення документів, проведення обшуків та вилучень, тощо.[124]

- 26 лютого 2021 року Україна подала на зберігання документ про приєднання до Міжамериканської конвенції про взаємну допомогу в кримінальних справах від 1992 року для сприяння взаємній правовій допомозі з американськими державами, в тому числі з Аргентиною, яка має сильну законодавчу базу з питань універсальної юрисдикції (див. розділ VI нижче)[125]. Конвенція визначає процедуру надання взаємної правової допомоги під час проведення розслідувань, кримінального переслідування та судового розгляду, зокрема щодо отримання свідчень та заяв, виклику свідків та експертів, заморожування активів, проведення обшуків та

119 Статті 52 та 53 Договору між Україною і Литовською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах, (20 листопада 1994).
120 Статті 54-65 Договору між Україною і Литовською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах, (20 листопада 1994).
121 Стаття 66 Договору між Україною і Литовською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах, (20 листопада 1994).
122 Стаття 70 Договору між Україною і Литовською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах, (20 листопада 1994).
123 Договір між Канадою та Україною про взаємну правову допомогу та підтримку у кримінальних справах, (23 вересня 1996).
124 Договір між Сполученими Штатами Америки та Україною про взаємну правову допомогу у кримінальних справах з додатками, (22 липня 1998).
125 Міжамериканська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах, перелік підписантів.

вилучень, передачі документів, звітів, інформації та доказів, а також вручення судових документів.[126]

- 10 березня 2022 року ОГП підписав Меморандум про співпрацю з Офісом Генерального прокурора Великої Британії, який передбачає конкретну взаємну правову допомогу щодо злочинів, скоєних під час російського вторгнення в Україну, в тому числі злочинів проти людяності, воєнних злочинів, злочинів агресії та геноциду.[127] Обидва органи прокуратури домовилися збирати, фіксувати та (за необхідності) обмінюватися доказами злочинів, а також координувати свої дії для вирішення питання про те, яка держава здійснюватиме юрисдикцію щодо злочину, пов'язаного зі збройним конфліктом, у випадках, коли Україна та Велика Британія мають паралельну юрисдикцію.[128]

Ці договори та угоди створюють міцну основу для співпраці, яка забезпечує швидке та ефективне виконання запитів про взаємну правову допомогу. Вони можуть бути використані для обміну доказами та інформацією між ОГП та закордонними органами, які, серед іншого, можуть бути корисними в контексті справ екстратериторіальної або універсальної юрисдикції. Як зазначалося вище, ОГП та інші українські органи влади повинні без вагань використовувати всі наявні ресурси та можливості, щоб переконати своїх іноземних колег відкрити провадження, здійснювати розслідування та кримінальне переслідування злочинів, скоєних в Україні.

1.4. Запити про взаємну правову допомогу, що виходять за рамки існуючих договорів

Україна може звертатися із запитом про взаємну правову допомогу до усіх держав, навіть за відсутності попередніх міжнародних, регіональних або двосторонніх договорів про взаємну правову допомогу.

Стаття 544 КПК дозволяє спеціальне надсилання або отримання запитів на основі принципу взаємності між державами, що означає, що якщо Україна звертається до держави із запитом про співпрацю, вона, в свою чергу, зобов'язується надати аналогічний рівень співпраці, якщо ця держава потребуватиме цього в майбутньому.[129]

Відповідно до КПК України, Офіс Генерального прокурора зобов'язаний:

[126] Міжамериканська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах, (23 травня 1992).
[127] Меморандум про співпрацю між Генеральною прокуратурою України та Генеральною прокуратурою Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії у розслідуванні найтяжчих злочинів, що викликають занепокоєння всієї міжнародної спільноти (10 березня 2022).
[128] Меморандум про співпрацю між Генеральною прокуратурою України та Генеральною прокуратурою Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії у розслідуванні найтяжчих злочинів, що викликають занепокоєння всієї міжнародної спільноти (10 березня 2022), статті 1-2.
[129] КПК, стаття 544.

i. при отриманні запитів про надання ВПД позитивно реагувати лише на запити, надіслані державами, які письмово гарантували аналогічний розгляд запитів України про допомогу в майбутньому;[130]

ii. надсилаючи запити про надання ВПД, взяти на себе аналогічне письмове зобов'язання щодо надання допомоги іноземній державі в майбутньому.[131]

Така ВПД може бути надана лише дипломатичними каналами, тобто Офіс Генерального прокурора повинен спочатку направити запит про надання ВПД до Міністерства закордонних справ України, яке згодом передасть його до відповідного органу держави, до якої звертаються із запитом.[132]

2. Правова співпраця через спеціалізовані міжнародні та регіональні організації

Втручання спеціалізованих міжнародних та регіональних організацій може сприяти співпраці між державами до та під час перебігу кримінального провадження.

2.1. Євроюст

Євроюст - це агентство Європейського Союзу, що займається питаннями співробітництва у сфері кримінального правосуддя. Розташоване в Гаазі (Нідерланди), воно координує зусилля щодо співпраці національних органів влади країн-членів ЄС, а також третіх держав у розслідуванні та кримінальному переслідуванні транснаціональної та міжнародної злочинності. Деякі держави, що не є членами ЄС, в тому числі Україна, мають офіси для координації з Євроюстом, які допомагають передавати та обробляти всі запити щодо співпраці, а також відповідні дії. З 2018 року прокурором, відповідальним за координацію України з Євроюстом, є пані Мирослава Красноборова.

Євроюст сприяє судовій співпраці та надає підтримку в розслідуванні основних міжнародних злочинів, вчинених в Україні, за допомогою декількох механізмів:

- У лютому 2022 року Євроюст підтримав створення Спільної слідчої групи (ССГ), до складу якої увійшли Україна, Литва, Польща, Естонія, Латвія, Словаччина, Румунія, а також Офіс Прокурора МКС та Європол, і яка має на меті сприяти співпраці між цими державами та організаціями, зокрема, шляхом спрощеного процесу обміну інформацією та доказами.[133]

- База даних доказів основних міжнародних злочинів (CICED) - це судова база даних, створена Євроюстом у 2023 році для захисту, зберігання та аналізу доказів основних міжнародних злочинів з метою підтримки національних та міжнародних розслідувань шляхом надання інформації не лише про окремі правопорушення, але

[130] КПК, стаття 544(3).
[131] КПК стаття 544(2),(4)-(5).
[132] КПК, стаття 544.
[133] Євроюст, Спільна слідча група з розслідування ймовірних злочинів, вчинених в Україні.

й детального опису фактичного контексту, що стоїть за ними. Сотні файлів були передані до CICED для збереження та аналізу з різних країн, у тому числі з України.[134] На основі інформації та доказів, що зберігаються в CICED, Євроюст здійснює огляд координації національних та міжнародних розслідувань, виявляє дзеркальні розслідування та потенційні доказові прогалини, сприяє обміну інформацією та доказами, надає рекомендації щодо стратегій кримінального переслідування, готує тематичні звіти та здійснює цілеспрямований пошук доказів, пов'язаних з конкретними інцидентами, які, в свою чергу, можуть бути передані національним органам відповідної держави.

- Європейська мережа з розслідування і кримінального переслідування за геноцид (Genocide Network) - це європейський центр, створений у 2002 році з метою посилення співпраці між національними представниками, в тому числі прокурорами та слідчими. Під час зустрічей, що відбуваються двічі на рік, національні органи влади держав-учасниць, держав-спостерігачів, партнерських організацій, таких як Європейський Союз і Організація Об'єднаних Націй, та організації громадянського суспільства обмінюються оперативною інформацією та найкращими практиками у розслідуванні та кримінальному переслідуванні основних міжнародних злочинів.[135] З лютого 2022 року Genocide Network організувала багато сесій та тренінгів, присвячених Україні, і стала одним із головних центрів обміну інформацією та експертними порадами щодо розслідування міжнародних злочинів в Україні.

- Міжнародний центр з переслідування за злочин агресії проти України (ICPA) складається з незалежних прокурорів з різних країн ЄС, які працюють разом в будівлі Євроюсту для швидкого та ефективного обміну доказами щодо злочину агресії та узгодження спільної стратегії розслідування та кримінального переслідування цього злочину.[136] ICPA в першу чергу займається збором та збереженням доказів з метою їх використання майбутнім спеціальним трибуналом для України, який було офіційно підтримано у травні 2025 року і який має бути створений на основі договору між Україною і Радою Європи.[137] Відповідні докази також можуть бути передані третім державам у контексті справ екстратериторіальної та універсальної юрисдикції. Крім того, він слугує центром обміну інформацією та розробки найкращих практик.

- Робоча група із "заморозки та вилучення" ("Freeze and Seize Task Force"), створена Європейською Комісією для забезпечення ефективного застосування санкцій проти російських і білоруських олігархів, включених до санкційного списку, по всьому Європейському Союзу, в тому числі шляхом збору інформації про минулі та

[134] Євроюст, База даних доказів основних міжнародних злочинів (CICED), (23 лютого 2023).
[135] Євроюст, Genocide Network.
[136] Євроюст, Міжнародний центр з розслідування злочину агресії проти України.
[137] Європейська Комісія та міжнародна коаліція домовилися про створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України (9 травня 2025).

поточні розслідування, пов'язані з особами та компаніями, що потрапили під санкції, з метою сприяння кримінальним провадженням, які в кінцевому підсумку призведуть до конфіскації активів.[138]

2.2. Європол

Європол - агентство Європейського Союзу з питань співробітництва правоохоронних органів. Європол, штаб-квартира якого розташована в Гаазі (Нідерланди), є основним центром координації кримінальної розвідки та зміцнення співпраці між державами-учасницями у боротьбі з транснаціональною організованою злочинністю, кіберзлочинністю, тероризмом та міжнародною злочинністю.

Європол сприяє притягненню до відповідальності за міжнародні злочини, вчинені в Україні, шляхом взаємодії з європейськими та українськими правоохоронними органами, реагування на оперативні запити (наприклад, щодо блокування Telegram-каналів, які використовуються для російської пропаганди), збору розвідувальної інформації та моніторингу загроз (зокрема, щодо кібератак), запобігання іншим формам злочинності, пов'язаним з російським вторгненням в Україну (таким як торгівля зброєю та людьми), а також шляхом проведення навчання українських правоохоронних органів.[139]

Європол також створив механізми, спеціально призначені для підтримки розслідувань міжнародних злочинів, вчинених в Україні:

- Аналітичний проєкт з питань основних міжнародних злочинів ('АП-ОМЗ) - це система обробки інформації, призначена для надання допомоги правоохоронним органам шляхом проведення аналізу інформації та розвідувальних даних, надання експертної допомоги та навчання, розгортання мобільних польових операцій та сприяння проведенню оперативних зустрічей між правоохоронними органами європейських держав[140];
- Оперативна група експертів з OSINT для сприяння розслідуванням міжнародних злочинів, вчинених в Україні, що проводяться Україною, іншими державами, а також МКС; очолюється поліцією Нідерландів та Німеччини з метою надання допомоги у виявленні підозрюваних та їхньої причетності до вчинення міжнародних злочинів.[141]

2.3. Інтерпол

Міжнародна організація кримінальної поліції (відома як Інтерпол) є найбільшою міжнародною організацією, що займається міжнародною співпрацею між органами поліції та боротьбою зі злочинністю. Інтерпол, штаб-квартира якого розташована в Ліоні (Франція), надає правоохоронним органам підтримку в проведенні розслідувань, експертну допомогу та навчання, сприяє ідентифікації та встановленню

[138] Євроюст, Робоча група ЄС із "заморозки та вилучення".
[139] Європол, Солідарність Європолу з Україною.
[140] Європол, Аналіз Проєктів Європолу.
[141] Європол, Європол створив робочу OSINT-групу для підтримки розслідувань воєнних злочинів, вчинених в Україні.

місцезнаходження підозрюваних у скоєнні злочинів, а також обміну інформацією та доказами.

Теоретично, інструменти, створені Інтерполом, можуть бути дуже корисними як для українських прокурорів і слідчих, так і для уповноважених органів третіх держав, які проводять розслідування міжнародних злочинів, скоєних на території України. Зокрема, "червоні картки" Інтерполу можуть бути використані для встановлення місцезнаходження, відстеження та арешту підозрюваних у вчиненні таких злочинів по всьому світу.

Однак стаття 3 Статуту Інтерполу суворо забороняє організації "здійснювати будь-яке втручання або діяльність політичного, військового, релігійного чи расового характеру". Виходячи з цього, внутрішня політика Інтерполу призводить до того, що організація демонструє небажання надавати допомогу національним суб'єктам, якщо їхні слідчі та судові зусилля вважаються політично або військово мотивованими.

3. Спеціальні угоди про співпрацю для розслідування злочинів, вчинених під час російського вторгнення в Україну

Окрім офіційних процедур взаємної правової допомоги та співпраці через спеціалізовані установи, існує низка інших стратегій співробітництва, які Україна може застосовувати для забезпечення ефективної взаємодії зі слідчими та прокурорськими органами третіх держав у рамках процедур екстратериторіальної та універсальної юрисдикції.

Спеціальні ініціативи щодо співпраці - це всі інструменти, які можуть бути використані Офісом Генерального прокурора та іншими українськими уповноваженими органами для обміну інформацією з іноземними колегами на горизонтальному рівні та сприяння відкриттю більшої кількості універсальних або екстратериторіальних проваджень у третіх державах.

Наступні ініціативи є прикладами бажання третіх держав домогтися притягнення до відповідальності за злочини, скоєні в Україні — або в рамках офіційної співпраці між органами прокуратури різних держав, або шляхом надання підтримки МКС у розслідуванні:

- Берлінська декларація, що визначила спільні зусилля між міністрами юстиції Канади, Франції, Німеччини, Італії, Японії, Сполученого Королівства та Сполучених Штатів Америки, Міністром юстиції України, Комісаром ЄС з питань юстиції, Прокурором Міжнародного кримінального суду, Генеральним прокурором України та Федеральним генеральним прокурором Німеччини під час зустрічі міністрів юстиції G7 щодо обміну інформацією, вдосконалення стандартів збору доказів,

мінімізації повторної травматизації потерпілих, свідків та осіб, які пережили трагедію, в контексті розслідування жорстоких злочинів, вчинених в Україні;[142]

- Європейська судова мережа (European Judicial Network, EJN), яка є мережею національних представників, що діють як активні посередники для сприяння судовій співпраці у кримінальних справах між державами-членами ЄС; а також для надання допомоги у встановленні прямих каналів зв'язку між уповноваженими органами та надання правової та практичної інформації, необхідної для підготовки ефективного запиту про судову співпрацю або для покращення судової співпраці в цілому.[143] Наприклад, EJN, яка займається цивільними та комерційними справами (EJN в цивільних питаннях)[144] опублікувала короткий огляд правових норм, які застосовуються до судової співпраці у міжнародних справах, що стосуються українських дітей, позбавлених сімейного середовища внаслідок збройної агресії Росії проти України;[145] а також

- Проведення слідчих місій в Україні поліцейськими підрозділами/слідчими та прокурорами з держав, що надають підтримку, таких як Чехія, Литва, Польща, Естонія, Латвія, Словаччина, Румунія, Франція та Нідерланди.[146]

Крім згаданих вище договорів про взаємну правову допомогу, Україна підписала інші форми двосторонніх угод з третіми державами, що свідчать про підтримку, яку ці держави готові надавати для забезпечення притягнення до відповідальності за міжнародні злочини як на міжнародному, так і на національному рівнях, наприклад:

- Угода про співробітництво у сфері безпеки та довгострокову підтримку між Україною та Федеративною Республікою Німеччина від лютого 2024 року, яка підкреслює їхню "тверду відданість притягненню до відповідальності осіб, винних у воєнних злочинах та інших звірствах, скоєних у зв'язку з агресивною війною Росії проти України", та погоджується з необхідністю притягнути винних до відповідальності за міжнародні злочини, "скоєні російським керівництвом та іншими російськими громадянами, зокрема військовослужбовцями російських збройних сил, на території України, шляхом проведення належних, справедливих і незалежних розслідувань і кримінального переслідування на національному або міжнародному рівнях".[147]

---

[142] Див. Зустріч міністрів юстиції G7, Берлінська декларація від 29 листопада 2022 року.

143 Рада Європейського Союзу, Рішення Ради 2008/976/JHA від 16-го грудня 2008 року про Європейську Мережу Юстиції.

144 EJN-civil сприяє застосуванню інструментів цивільного правосуддя ЄС у національному судочинстві держав-членів ЄС. Див Рішення ради 2001/470/ЕС від 28-го травня 2001 року.

[145] Буклет EJN-civil "Діти з України – цивільна юридична співпраця", (1 лютого 2023).

[146] Див. Human Rights Watch, Q&A: Зусилля юстиції для України (29 березня 2023); Польське радіо, Польські прокурори допомагають документувати російські воєнні злочини в Україні (23 серпня 2023); Reuters, Данські слідчі з питань воєнних злочинів досліджують розбиту інфраструктуру України (01 червня 2023); Євроюст, Спільна слідча група з розслідування ймовірних злочинів, вчинених в Україні.

147 Офіційний сайт Президента України, Безпекова угода про співпрацю та довгострокову підтримку між Україною та Федеративною Республікою Німеччина (16.02. 2024).

- Угода про безпекове співробітництво між Нідерландами та Україною від березня 2024 року, де Нідерланди зобов'язалися надавати підтримку в розслідуванні та кримінальному переслідуванні міжнародних злочинів, у тому числі шляхом створення Секретаріату Діалогової групи з Офісом Генерального прокурора України, а Україна та Нідерланди домовилися "продовжувати міжнародні зусилля, спрямовані на притягнення до відповідальності політичного та військового керівництва Російської Федерації за її агресивну війну проти України, та підтримуватимуть прогрес у створенні спеціального трибуналу для розслідування злочину агресії".[148]

Оскільки Україна має доступ до цих різноманітних механізмів та шляхів співпраці з третіми державами, Офісу Генерального прокурора може бути корисно розглянути можливість проактивного обміну інформацією щодо міжнародних злочинів, які, ймовірно, розслідуються та/або підлягають кримінальному переслідуванню в одній або декількох державах, у тому числі відповідно до екстратериторіальної або універсальної юрисдикції.

Процедура обміну такою інформацією залежатиме від того, через який механізм вона здійснюється. Наприклад, для обміну інформацією через ССГ або CICED необхідно дотримуватися відповідних політик обміну інформацією в рамках ССГ та Євроюсту відповідно. Якщо Україна підписала двосторонні угоди про співробітництво з третіми державами, як, наприклад, з Німеччиною або Нідерландами, було б корисно оцінити, яким чином ОГП та національні уповноважені органи інших держав можуть налагодити регулярний обмін інформацією, що може сприяти ефективному та своєчасному розслідуванню та/або кримінальному переслідуванню злочинів у третіх державах.

В будь-якому разі, рішення про передачу інформації щодо злочинів третій державі передбачає оцінку факторів, які вказують на обґрунтовану ймовірність ініціювання кримінального переслідування у даній державі, таких як законодавчі та практичні вимоги щодо юрисдикції (див. Розділ III вище), а також загальну практику даної держави стосовно розгляду проваджень, які підпадають під універсальну юрисдикцію (див. Розділі VI нижче).

[148] Уряд Нідерландів, Безпекова угода про співпрацю між Нідерландами та Україною (01.03.2024), статті 10-11.

Розділ VI. База національного законодавства для екстратериторіальної та універсальної юрисдикції в третіх державах: розгляд 13-ти релевантних країн

У цьому розділі будуть розглянуті національні закони про екстратериторіальну та універсальну юрисдикцію 13 країн, які були обрані для обговорення завдяки наступним причинам:

- вони є членами ССГ, а отже, ймовірно, володіють суттєвими доказами, отриманими в ході їхніх розслідувань, і налагодили внутрішню співпрацю з українською владою;
- вони є країнами-сусідами України й прийняли багато українських біженців, які можуть дати свідчення про злочини, від яких вони постраждали або свідками яких вони були, подати заяви про вчинення таких злочинів та/або надати відповідну інформацію та докази, що підвищить шанси на успіх розслідування;
- ці держави мають прогресивне законодавство про універсальну юрисдикцію та значний досвід розгляду справ універсальної юрисдикції, мають спеціалізовані слідчі та прокурорські органи, що займаються розслідуванням міжнародних злочинів, та/або які відкривали провадження щодо міжнародних злочинів, вчинених в Україні.

Для кожної держави аналіз міститиме наступне:

- Спектр міжнародних злочинів, криміналізованих національним законодавством, з акцентом на злочини, що мають стосунок до ситуації в Україні;
- Юрисдикційні вимоги для ініціювання провадження універсальної або екстратериторіальної юрисдикції;
- Практичну інформацію про загальний процес універсальної або екстратериторіальної юрисдикції в кожній державі;
- Дослідження практик попередніх або поточних проваджень за універсальною або екстратериторіальною юрисдикцією, порушених за міжнародні злочини, вчинені в Україні або в іншій державі; і
- Відповідні національні органи та ресурси в кожній державі, включаючи контакти юристів та організацій громадянського суспільства на національному рівні.

У цьому розділі зібрані профілі таких країни: Аргентина, Австрія, Чехія, Естонія, Франція, Німеччина, Латвія, Литва, Польща, Словаччина, Чехія, Швейцарія, Великобританія та Сполучені Штати Америки.

I. Аргентина

Активна персональна юрисдикція	Стаття 3(b) і (c), Закон про Міжнародний кримінальний суд 26.200	✓
Пасивна персональна юрисдикція	–	X
Універсальна юрисдикція	Стаття 118 Конституції; стаття 3(d), Закон про Міжнародний кримінальний суд 26.200; Практика Верховного суду	✓

I.1. Криміналізація основних міжнародних злочинів

Закон Аргентини про імплементацію Римського статуту від 13 грудня 2006 року (Закон МКС 26.200) передбачає, що основні міжнародні злочини геноциду, злочини проти людства та воєнні злочини "підлягають покаранню в Аргентинській Республіці", як визначено Римським статутом.[149]

Кримінальний кодекс Аргентини додатково криміналізує такі основні міжнародні злочини:

- Катування, згідно зі статтею 144ter Кримінального кодексу.[150]
- Примусове зникнення за статтями 142 Кримінального кодексу.[151]

[149] Закон про Міжнародний кримінальний суд (Закон 26.200).
[150] Кримінальний кодекс Аргентини, стаття 144ter.
[151] Кримінальний кодекс Аргентини, стаття 142.

Геноцид	Злочини проти людяності	Воєнні злочини	Інші злочини
Стаття 8, Закон МКС 26.200: **Геноцид**	Стаття 9, Закон МКС 26.200: **Злочини проти людяності**	Стаття 10, Закон МКС 26.200: **Воєнні злочини**	Стаття 144ter Кримінального кодексу: **Катування** Стаття 142 Кримінального кодексу: **Примусове зникнення**

I.2. Двосторонні та багатосторонні механізми юридичного співробітництва

Аргентина не входить до складу Спільної слідчої групи (ССГ), яка займається розслідуванням міжнародних злочинів, скоєних в Україні.

14 лютого 2024 року Аргентина підписала Любляно-Гаазьку конвенцію про міжнародне співробітництво з розслідування та переслідування злочинів геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та інших міжнародних злочинів.[152]

I.3. Юрисдикційні вимоги

Універсальна та екстратериторіальна юрисдикція

Стаття 118 Конституції Аргентини 1994 року стверджує, що "судовий розгляд проводиться в тій провінції, де було вчинено злочин; але *якщо злочин було вчинено за межами території Держави всупереч міжнародному публічному праву*, судовий розгляд проводиться в такому місці, яке Конгрес може визначити спеціальним законом."[153] У поєднанні з пунктом 22 статті 75 Конституції 1994 року (яка інтегрує міжнародні договори в аргентинське законодавство), вона тлумачиться аргентинськими судами як така, що забезпечує правову основу для універсальної юрисдикції щодо міжнародних злочинів.[154]

У знаковому рішенні від 14 червня 2005 року у справі *Хуліо Ектора Сімона* (про примусові зникнення та позасудові вбивства під час аргентинської військової диктатури) Верховний суд Аргентини, зокрема, зазначив, що "універсальний принцип кримінального судочинства [...] зобов'язує Республіку в силу міжнародного звичаєвого права, але й в силу декількох міжнародних договорів, ратифікованих нашою країною."[155] Зокрема, "Міжамериканська комісія з прав людини передбачає, що у випадку міжнародного

[152] Федеральна державна служба, Міністерство закордонних справ, зовнішньої торгівлі та співробітництва з метою розвитку Королівства Бельгії, Любляно-Гаазька конвенція, Список держав учасниць (березень 2025). Див. також Федеральна державна служба Королівства Бельгія, Міністерство закордонних справ, зовнішньої торгівлі та співробітництва з метою розвитку, Договори, в яких Бельгія є депозитарієм.

[153] Конституція Аргентини, стаття 118.

[154] Конституція Аргентини, стаття 75.

[155] Верховний суд Аргентини, Справа Хуліо Ектора Сімона та інших щодо позбавлення волі, рішення № 1767 від 14 червня 2005 року, п. 32, с. 143 (перекладено з іспанської).

злочину проти людяності, якщо Держава не бажає або не може виконати своє зобов'язання щодо покарання винних, повністю застосовується універсальна юрисдикція, щоб будь-яка держава могла переслідувати й карати тих, хто, як видається, несе відповідальність за такі злочини, навіть якщо вони були вчинені за межами її територіальної юрисдикції або не пов'язані з громадянством обвинувачених або потерпілих, оскільки такі дії зачіпають все людство і порушують громадський порядок світової спільноти [...]. Таким чином, якщо юрисдикція не здійснюється на основі територіального принципу, в дію вступає універсальний принцип, і на кін ставиться суверенітет Аргентинської Республіки."[156]

Спираючись на це судове тлумачення, Постійний представник Аргентини в ООН у жовтні 2018 року підкреслив у поданні до Організації Об'єднаних Націй, що "Аргентинська Республіка неодноразово приймала принцип універсальної юрисдикції, ініціюючи розслідування в Аргентині злочинів, які вважаються *delicti jus gentium*, навіть якщо вони були вчинені за межами Аргентини, і до них не застосовуються ні принцип громадянства, ні принцип захисту. Вона зробила це на виконання статті 118 своєї Конституції, міжнародних зобов'язань, взятих за чинними договорами з прав людини, які були інкорпоровані в Конституцію за допомогою пункту 22 статті 75, а також універсального права на доступ до правосуддя".[157]

Стаття 3(c) і (d) Закону МКС 26.200 додатково роз'яснює, що стосовно злочинів, передбачених Римським статутом, федеральні суди Аргентини мають юрисдикцію у наступному:

- злочинах, вчинених за кордоном громадянами або резидентами Аргентини, за умови, що підозрювана особа не була виправдана або засуджена за кордоном, або, за другого випадку, не відбула покарання[158];
- ситуаціях, передбачених міжнародними угодами, стороною яких є Аргентинська Республіка.[159]

Це останнє положення тлумачиться як таке, що забезпечує правову основу для розслідування та кримінального переслідування основних міжнародних злочинів, визначених Римським статутом, в рамках універсальної юрисдикції і поширюється, зокрема, на злочини катувань і насильницьких зникнень, для яких універсальна юрисдикція передбачена такими міжнародними конвенціями, як Конвенція ООН проти катувань і Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень, обидві з яких ратифіковані Аргентиною.

Ані Конституція, ані Закон МКС 26.200 не передбачають жодних додаткових вимог чи умов для порушення проваджень універсальної юрисдикції, таким чином дозволяючи "чисту" форму універсальної юрисдикції.

---

[156] Верховний суд Аргентини, Справа Хуліо Ектора Сімона та інших щодо позбавлення волі, рішення № 1767 від 14 червня 2005 року, п. 30, с. 155-156 (перекладено з іспанської).

[157] Постійний представник Аргентинської Республіки, Подання щодо обсягу та застосування принципу універсальної юрисдикції у Шостому комітеті ООН на 73-й сесії Генеральної Асамблеї ООН (жовтень 2018).

[158] Див. Закон про Міжнародний кримінальний суд (Закон 26.200), стаття 3(c).

[159] Див. Закон про Міжнародний кримінальний суд (Закон 26.200), стаття 3(c).

Ці вимоги були додатково роз'яснені законодавством та практикою наступним чином:

- **Присутність**: Жодне правове положення не обмежує порушення провадження в рамках універсальної юрисдикції ситуаціями, коли підозрювана особа перебуває в Аргентині, а це означає, що провадження можуть бути порушені, навіть якщо обвинувачена особа перебуває за кордоном або не перебуває в Аргентині.

- **Non bis in idem**: Відповідно до принципу *non bis in idem*, стаття 3(c) Закону МКС 26.200 встановлює, що аргентинські суди мають юрисдикцію лише в тому випадку, якщо підозрювана особа не була виправдана або засуджена за кордоном або, в останньому випадку, не відбула покарання.[160]

- **Екстрадувати або переслідувати**: Відповідно до статті 4 Закону МКС 26.200, якщо особа, яка підозрюється у вчиненні міжнародного злочину, перебуває в Аргентині та не видана третій державі або не передана МКС, аргентинська влада вживає всіх необхідних заходів для здійснення юрисдикції щодо зазначеного злочину.[161]

- **Субсидіарність**: У рішенні у справі *Хуліо Ектора Сімона* від 14 червня 2005 року Верховний суд Аргентини зазначив, що "універсальний принцип [...] має допоміжний характер, тобто будь-яка країна має право судити за злочини проти людяності, але лише за умови, що країна, якій належить здійснення юрисдикції, не зробила цього відповідно до принципу територіальності. Зрозуміло, що юрисдикція є атрибутом суверенітету і що в нашій системі вона походить від народу. Отже, універсальний принцип вступає в дію, коли Держава не здійснює свій суверенітет, а отже, інші Держави міжнародної спільноти мають право це зробити. Держава, яка не здійснює юрисдикцію над цими злочинами, несе відповідальність перед усією міжнародною спільнотою."[162]

  Відтоді аргентинські суди підтверджували порушення провадження в рамках універсальної юрисдикції лише після того, як перевіряли, чи вже було винесено рішення або проведено розслідування щодо передбачуваних злочинів іншими компетентними національними або міжнародними судами. У всіх таких випадках аргентинські суди обґрунтовували своє втручання на основі принципу субсидіарності, тобто після того, як визначили, що злочини не переслідувалися або що переслідування не було можливим у країнах, компетентних відповідно до принципів територіальної або персональної юрисдикції.[163]

Отже, аргентинська універсальна юрисдикція застосовується лише тоді, коли судові органи держави, в якій було вчинено міжнародний злочин, не бажають та/або не можуть

[160] Див. Закон про Міжнародний кримінальний суд (Закон 26.200), стаття 3(c).

[161] Закон про Міжнародний кримінальний суд (Закон 26.200), стаття 4.

[162] Верховний суд Аргентини, Справа Хуліо Ектора Сімона та інших щодо позбавлення волі, рішення № 1767 від 14 червня 2005 року, п. 32, с. 143 (перекладено з іспанської).

[163] Див. наприклад: Федеральний апеляційний суд, Рішення про закриття провадження №. 4591/2010, 3 вересня 2010 року; Федеральний Верховний суд IV, Справа Родольфо Мартіна, рішення № 1277/22 від 22 вересня 2022 року; див. також Постійний представник Аргентинської Республіки, Подання та Заява щодо обсягу та застосування принципу універсальної юрисдикції перед Шостим комітетом ООН на 73-й сесії Генеральної Асамблеї ООН (жовтень 2018).

проводити розслідування та здійснювати кримінальне переслідування. Крім того, аргентинські суди перевіряють, чи підозрювану особу вже не переслідували й не судили за той самий злочин в іншій країні, з метою дотримання принципу *non bis in idem*.

Щодо міжнародних злочинів, вчинених в Україні, аргентинські суди можуть відмовити в порушенні провадження за універсальною юрисдикцією, оскільки українські судові органи продемонстрували як бажання, так і спроможність розслідувати та переслідувати такі злочини. Однак можна стверджувати, що українські суди не мають можливості розслідувати та переслідувати всі злочини, вчинені в Україні, через сам лише обсяг проваджень. Таким чином, субсидіарна універсальна юрисдикція Аргентини може бути застосована на основі її міжнародних зобов'язань за міжнародним правом та необхідності для кожної країни брати участь у розслідуванні та переслідуванні.

Приклад провадження: Справа про режим Франко

Під час правління диктатора Франсіско Франко з 1936 по 1977 рік Іспанія пережила громадянську війну, за якою наступила епоха терору і репресій, що призвело до примусового зникнення і подальшої загибелі понад 110 000 цивільних осіб. Перехід до демократії призвів до прийняття Закону про амністію 1977 року, який заборонив переслідування в іспанських судах злочинів, вчинених за часів режиму Франко. Як наслідок, потерпілі звернулися до універсальної юрисдикції, щоб домогтися притягнення до відповідальності. 14 квітня 2010 року іспанські потерпілі подали скаргу до аргентинських судів щодо злочинів проти людяності, таких як примусові зникнення, тортури, позасудові страти, рабська праця, сексуальне насильство та відібрання дітей від сім'ї.

Ця справа стала підставою для з'ясування кількох юрисдикційних і процесуальних питань, включаючи субсидіарний характер аргентинської універсальної юрисдикції та представництво потерпілих. Зокрема, слідчий суддя, який розглядав провадження, спочатку відхилив скарги, вважаючи, що злочини вже розслідуються в Іспанії, що тільки прокуратура має право порушувати кримінальне провадження і що деякі заявники не можуть отримати статус потерпілих. Апеляційний суд скасував ці постанови та вимагав порушення кримінального провадження та початку розслідування, тим самим роз'яснивши застосування аргентинських законів про універсальну юрисдикцію. Зокрема, Апеляційний суд встановив, що ці факти становлять міжнародні злочини, на які поширюється принцип універсальної юрисдикції, що в Іспанії не ведеться жодних розслідувань щодо цих самих злочинів, а це означає, що Аргентина зобов'язана переслідувати їх на підставі своїх зобов'язань за міжнародними договорами та звичаєвим правом, і що потерпілі від міжнародних злочинів можуть ініціювати кримінальне переслідування в Аргентині.

Станом на жовтень 2024 року розслідування все ще триває. Були видані ордери на арешт кількох високопоставлених діячів режиму Франко, але іспанські суди відмовилися їх екстрадувати, вважаючи, що інкриміновані їм діяння не підпадають під визначення злочинів проти людяності. Деякі з них, однак, були змушені дати

свідченняперед іспанськими та аргентинськими судовими органами. В Іспанії були проведені інші слідчі дії, в тому числі ексгумація масових поховань.[164]

Корпоративна відповідальність

У 2018 році Аргентина прийняла Закон про корпоративну кримінальну відповідальність (Закон 27.401), який встановлює режим кримінальної відповідальності для приватних компаній за певний перелік злочинів: хабарництво та зловживання впливом, ведення перемовин, несумісних з державною посадою, вимагання, незаконне збагачення, фальсифікацію фінансової звітності.[165]

На сьогодні аргентинське законодавство не передбачає кримінальної корпоративної відповідальності за міжнародні злочини. Однак розслідування причетності корпорацій до міжнародних злочинів в Аргентині відбуваються: у 2018 році колишніх керівників Ford Motor визнали винними у злочинах проти людяності за їхню роль у примусових зникненнях і тортурах профспілкових активістів за часів аргентинської військової диктатури.[166] Аналогічні справи тривають проти колишніх керівників Mercedes Benz Argentina, цукрової компанії Ledesma та гірничодобувної компанії Minera Aguilar SA.[167]

I.4. Процесуальні кроки

Спеціалізовані органи прокуратури та слідства

Згідно з аргентинським законодавством, кримінальне провадження може бути порушене або безпосередньо прокуратурою (публічний позов), або потерпілою особою шляхом подання кримінальної скарги (приватний позов).[168]

Скарги щодо міжнародних злочинів можуть бути подані потерпілими до Федерального кримінального суду Буенос-Айреса.[169] Спочатку вони оцінюються слідчим суддею, а потім надсилаються до федерального прокурора, який може вимагати початку розслідування. Після відкриття розслідування воно проводиться слідчим суддею, якщо тільки він не делегує свої слідчі повноваження прокурору.

В Аргентині не існує спеціалізованого підрозділу для розслідування або судового переслідування основних міжнародних злочинів, вчинених за межами Аргентини. Однак Офіс прокурора у справах злочинів проти людяності, створений у 2007 році для розслідування злочинів проти людяності, вчинених в Аргентині під час військової диктатури (1976-1983 рр.), може забезпечити хороший зворотний зв'язок і розуміння

[164] Гарсія, Огляд аргентинського судового позову проти злочинів режиму Франко: результати та виклики. Journal of Political Sciences & Public â (2021); Веласкес, Здійснення Аргентиною універсальної юрисдикції через 12 років після її відкриття, Opinio Juris (2022).
[165] Закон про корпоративну кримінальну відповідальність (Закон 27.401).
[166] Justiceinfo.net, Судовий процес над Фордом в Аргентині – перемога робітників, 1 квітня 2019 року.
[167] ЄЦКПЛ, Корпоративні злочини в Аргентині.
[168] Кримінальний процесуальний кодекс, статті 5-7.
[169] Дивіться практику в проєкті "Розплата", Катування в окупованій Україні: Проєкт "Розплата" подав кримінальну скаргу до Аргентинської Республіки (квітень 2024); Amnesty International, Венесуела: Аргентинські суди повинні розслідувати злочини проти людяності, вчинені венесуельською владою (14 червня 2023).

розслідування складних міжнародних злочинів в рамках аргентинської правової системи.[170]

Слід зазначити, що стосовно "місця судового розгляду", стаття 118 Конституції передбачає, що Конгрес Аргентини визначає спеціальним законом місце, в якому має відбуватися судовий розгляд справ про міжнародні злочини в рамках універсальної юрисдикції.[171] Наразі провадження в рамках універсальної юрисдикції розглядаються у Федеральному кримінальному суді Буенос-Айресу. Однак на сьогоднішній день жодне провадження в рамках універсальної юрисдикції не дійшло до стадії судового розгляду.

Участь потерпілої особи

- **Участь потерпілих як "приватних позивачів":** Аргентинське законодавство дозволяє потерпілим брати участь у кримінальному провадженні як приватний позивач (*querellante particular*). Однак у судовій практиці точаться суперечки щодо того, чи може слідчий суддя розпочати розслідування виключно на підставі позову приватного позивача і без запиту на розслідування, поданого прокурором. Це питання наразі розглядається Касаційним кримінальним судом у контексті справи Уйгура (див. нижче, у розділі «Інші приклади справ екстериторіальної або універсальної юрисдикції»).

    - Статус приватного позивача може бути наданий (i) будь-якій особі, яка особливо постраждала від публічного злочину; (ii) законному представнику недієздатної особи; (iii) опікуну або тому, хто піклується про неповнолітню особу; (iv) у разі вчинення злочину, що призвів до смерті або зникнення особи – подружжю, партнеру, батькам, дітям, братам і сестрам загиблої або зниклої безвісти особи.[172]

    - Асоціації та фонди також можуть виступати позивачами у провадженнях, що розслідують злочини проти людяності або серйозні порушення прав людини, за умови, що їхня статутна мета безпосередньо пов'язана із захистом прав, які вважаються порушеними.[173]

    - Статус приватного позивача має бути визнаний судом. Після визнання потерпілої особи приватним позивачем вона може надавати докази, подавати заяви та клопотання, а також вимагати початку офіційного розслідування ймовірних злочинів. Потерпілі, визнані приватними позивачами, також можуть оскаржити рішення про закриття розслідування.[174]

    - Офіційне визнання потерпілих від міжнародних злочинів приватними позивачами обговорювалося в контексті *справи про режим Франко*. Хоча слідчий

[170] Міжнародний центр перехідного правосуддя, Посилення боротьби з безкарністю. Спеціальні слідчі та прокурорські можливості (березень 2022 року).
[171] Конституція Аргентини, стаття 118.
[172] Кримінальний процесуальний кодекс, стаття 82.
[173] Кримінальний процесуальний кодекс, стаття 82.
[174] Кримінальний процесуальний кодекс, статті 82, 83, 84, 90.

суддя спочатку відмовив позивачу в цьому статусі, аргументуючи це відсутністю достатнього зв'язку або спорідненості з безпосередньою потерпілою особою, Апеляційний суд скасував це рішення, вважаючи, що "необхідно широко тлумачити правові тексти, що надають можливості або права в процесі, включаючи право подавати кримінальну скаргу", таким чином адаптуючи статус приватного позивача до обставин злочину.[175]

- У цій же справі аргентинські суди додатково роз'яснили повноваження потерпілих порушувати провадження в рамках універсальної юрисдикції. Слідчий суддя спочатку відхилив скарги, подані потерпілими, стверджуючи, що тільки прокуратура має право порушувати провадження в рамках універсальної юрисдикції. Апеляційний суд скасував це рішення, зазначивши, що право осіб, які постраждали від злочину, на порушення кримінального провадження є одним з прав і особистих гарантій, що захищаються Національною конституцією Аргентини. Палата підкреслила, що цей принцип особливо актуальний для злочинів проти людяності, оскільки він випливає з різних міжнародних документів, які встановлюють обов'язок держав гарантувати доступ потерпілих до адекватних та ефективних засобів правового захисту та відшкодування.[176]

- **Цивільний позов про відшкодування збитків:** Відповідно до аргентинського законодавства, потерпілі можуть брати участь у кримінальному провадженні як цивільні позивачі (*actor civil*) і вимагати відшкодування, повернення та/або компенсації за шкоду, заподіяну злочином.[177] Запит про визнання себе цивільним позивачем може бути поданий потерпілою особою особисто або через представника на будь-якій стадії провадження і до закриття слідства.[178]

- **Можливість участі через відеоконференції:** Кримінальний процесуальний кодекс Аргентини передбачає, що слухання вразливих потерпілих і свідків може проводитися дистанційно за допомогою відеообладнання.[179] У контексті *справи про режим Франко* слідчий суддя отримував свідчення іспанських потерпілих за допомогою відеоконференцій або в іспанських консульствах за кордоном.[180]

Спеціальний (заочний) судовий розгляд

На сьогодні аргентинське законодавство не дозволяє проводити спеціальні (заочні) судові розгляди, а це означає, що підозрювані у вчиненні міжнародних злочинів повинні бути або

[175] Федеральний апеляційний суд, Справа Інес Гарсія Хольгадо, рішення № 4591/2010 від 3 вересня 2010 року, процитовано у Гарсія, Огляд судового позову Аргентини проти злочинів режиму Франко: результати та виклики. Journal of Political Sciences & Public Affairs (2021).
[176] Федеральний апеляційний суд, Рішення про закриття справи №. 4591/2010, 3 вересня 2010 року, процитовано у Гарсія, Огляд судового позову Аргентини проти злочинів режиму Франко: результати та виклики. Journal of Political Sciences & Public Affairs (2021).
[177] Кримінальний процесуальний кодекс, статті 87-96.
[178] Кримінальний процесуальний кодекс, статті 87-96.
[179] Кримінальний процесуальний кодекс, стаття 250-250*quater*.
[180] Веласкес, Здійснення в Аргентині універсальної юрисдикції через 12 років після її відкриття, Opinio Juris (2022).

заарештовані в Аргентині, або екстрадовані до Аргентини для проведення судових процесів за універсальною юрисдикцією.

Однак 11 липня 2024 року уряд Аргентини вніс до Конгресу законопроєкт, який уможливлює заочне судочинство щодо тяжких злочинів, зокрема геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів, катувань і примусових зникнень. Цей законопроєкт все ще перебуває на розгляді в Палаті депутатів.[181]

I.5. Поточні розслідування та судове переслідування злочинів, що пов'язані з Україною

У відкритому доступі відсутня інформація про те, чи розпочали аргентинські органи влади розслідування злочинів, вчинених в Україні. Однак у квітні 2024 року до Федерального кримінального суду Буенос-Айреса було подано скаргу від потерпілого українця.

Справа пана М.	
Підстави для юрисдикції	Універсальна юрисдикція
Відповідні злочини	Катування
Передумови	Пан М. – громадянин України, який, як повідомлялося, зазнав катувань електричним струмом від російських збройних сил та пов'язаних з ними осіб в окупованому регіоні України. Пан М. зміг впізнати одного з нападників і знає позивні або військові знаки розрізнення двох інших.
Перебіг розслідування	У квітні 2024 року проєкт "Розплата" та пан М. (який на той час перебував у Буенос-Айресі) подали кримінальну скаргу до Федерального суду Аргентини в Буенос-Айресі з метою розслідування катування, вчиненого проти нього.[182] Скарга містила заяви інших осіб, які утримувалися в тому ж самому місці утримання, що підтверджували твердження пана М., а також доповідь ООН про подібну практику катувань у місцях утримання, що експлуатуються російськими збройними силами в Україні, в тому числі в тому, де утримували пана М.[183] Не було опубліковано жодної інформації про те, чи стала ця скарга приводом для початку розслідування.

[181] Buenos Aires Herald, Уряд подав законопроект про суд над підозрюваними в теракті в Буенос-Айресі, які переховуються від правосуддя (11 липня 2024).
[182] The Reckoning Project, Катування в окупованій Україні: The Reckoning Project подає кримінальну скаргу до Аргентинської Республіки (квітень 2024 року).
[183] Reuters, Ексклюзив: Справа про катування українця проти росіян шукає справедливості в Аргентині (16 квітня 2024).

Інші приклади екстратериторіальної універсальної юрисдикції

Хоча наведені нижче приклади справ не мають прямого відношення до України, вони демонструють, як Аргентина підходила до розгляду справ за універсальною юрисдикцією в інших випадках

Потерпілі від міжнародних злочинів та неурядові організації робили численні спроби переконати аргентинську владу розслідувати та переслідувати міжнародні злочини, вчинені за кордоном, в рамках універсальної юрисдикції. Нижче наведені приклади, які ілюструють, як на практиці порушуються і проводяться провадження в рамках універсальної юрисдикції. На сьогодні жодне провадження не дійшло до стадії судового розгляду, і, за відсутності в Аргентині спеціального (заочного) судового розгляду, така перспектива є досить обмеженою. Однак проводяться розслідування, результати яких можуть бути передані до інших національних або міжнародних судів.

Ці приклади можуть бути корисними для українських прокурорів, які бажають оцінити аргументи, які вони можуть навести своїм аргентинським колегам, щоб домогтися відкриття проваджень щодо злочинів, вчинених в Україні.

Справа меншини Рохінджа	
Підстави для юрисдикції	Універсальна юрисдикція
Держава, де було вчинено злочин	М'янма
Відповідні злочини	Геноцид і злочини проти людяності
Передумови	З 2012 року уряд М'янми проводить політику масових репресій і насильства проти мусульманської меншини рохінджа, що призвело до загибелі щонайменше 24 000 осіб і масової еміграції понад мільйона рохінджа до сусідніх країн, включаючи Бангладеш.
Перебіг розслідування	У листопаді 2019 року Бірманська організація рохінджа Великобританії (BROUK) подала скаргу до Федерального кримінального суду Аргентини щодо геноциду та злочинів проти людяності, вчинених цивільними та військовими посадовими особами М'янми проти меншини рохінджа. 12 липня 2021 року слідчий суддя, якому було доручено вести це провадження, постановив, що аргентинські суди не є належним форумом для розслідування таких злочинів, оскільки Прокуратура МКС вже розслідує злочини проти рохінджа, і що Аргентина не має культурного зв'язку з ситуацією в М'янмі. Суддя також встановив, що BROUK не має правоздатності, оскільки вона не була зареєстрована в Аргентині.

	26 листопада 2021 року Апеляційний суд скасував це рішення, зазначивши, що (1) Кримінальний процесуальний кодекс дозволяє організації, зареєстрованій в іншій країні, виступати позивачем у кримінальному провадженні; (2) розслідування, проведене МКС, мало обмежений обсяг і не було несумісним із розслідуванням, проведеним аргентинською стороною; і (3) врахування культурних особливостей не є вимогою закону. Тому він вимагав, щоб слідчий суддя відновив розслідування.[184] 28 червня 2024 року прокурор звернувся до Федерального кримінального суду в Буенос-Айресі з проханням видати міжнародні ордери на арешт 25 урядовців М'янми за злочини геноциду та злочини проти людяності, вчинені проти спільноти рохінджа. Запити на видачу ордерів на арешт стосуються головнокомандувача збройних сил Мін Аун Хлайна, заступника головнокомандувача сил оборони Со Віна і колишнього командувача Західного командування Маунг Маунг Соe.[185]

Справа Уйгурської меншини	
Підстави для юрисдикції	Універсальна юрисдикція
Держава, де було вчинено злочин	Китай
Відповідні злочини	Геноцид та злочини проти людяності
Передумови	З 2014 року китайська влада проводить кампанію масових репресій і переслідувань проти мусульманської уйгурської меншини Китаю, яка призвела до низки міжнародних злочинів проти уйгурського народу, включаючи примусову працю, примусові аборти і стерилізацію, катування, масові інтернування в табори і вбивства.
Перебіг розслідування	16 серпня 2022 року Всесвітній уйгурський конгрес, Адвокати за права уйгурів та Уйгурський проєкт з прав людини подали до Федерального кримінального суду Буенос-Айреса скаргу про геноцид і злочини проти людяності, вчинені проти уйгурського народу китайськими державними агентами. Однак прокурор, а за ним і Апеляційний суд відмовилися починати розслідування, оскільки провадження за схожими фактами вже тривало в Туреччині та Франції. 11 липня 2024 року Федеральний кримінальний касаційний суд Аргентини скасував рішення Апеляційного суду про архівування скарги та відмовив потерпілим особам у наданні статусу приватного позивача. Таким чином, він повернув справу до Федерального апеляційного суду, щоб

[184] Кримінальна палата Касаційного суду, справа бірманської організації Рохінджа, CFP 8419/7/2019/1/RH1, цитується в Global Justice Center, Справа про універсальну юрисдикцію проти М'янми (вересень 2023).
[185] FIGBAR, Універсальна юрисдикція в Аргентині: справа Рохінджа (червень 2024).

	той виніс нове рішення, яке б відповідало зауваженням Касаційного суду.[186] Апеляційний суд, однак, не погодився з рішенням Касаційного суду і відмовився продовжувати розслідування, посилаючись на відсутність будь-якого зв'язку між Аргентиною та інкримінованими злочинами. Позивачі оскаржили це рішення, і тому справа повернулася до Касаційного суду, де слухання відбулися 6 листопада 2024 року.[187]

Справа проти президента Даніеля Ортеги та віце-президента Росаріо Мурільйо	
Підстави для юрисдикції	Універсальна юрисдикція
Держава, де було вчинено злочин	Нікарагуа
Відповідні злочини	Злочини проти людяності
Передумови	З 2018 року уряд Нікарагуа на чолі з президентом Даніелем Ортегою та його дружиною, віце-президенткою Росаріо Мурільйо, вдається до жорстоких репресій проти політичних опонентів та правозахисників, особливо через протиправні утримання та несправедливі судові процеси, що призводять до масового ув'язнення та домашніх арештів. Ці репресії призвели до загибелі 300 осіб, понад 2 000 отримали поранення і сотні були безпідставно арештовані. Десятки тисяч нікарагуанців покинули країну.
Перебіг розслідування	У жовтні 2022 року до Федерального кримінального суду була подана скарга від імені Роландо Альвареса, єпископа Матагальпи, який став потерпілим від безпідставного домашнього арешту. У скарзі зазначалося, що ситуація з утриманням єпископа відбувалася в контексті систематичних нападів на цивільне населення і зловживань, що здійснюються урядом президента Ортеги. Після цієї скарги і запиту федерального прокурора про початок розслідування федеральний слідчий суддя розпочав розслідування проти президента Нікарагуа Ортеги і віце-президентки Мурільйо за звинуваченням у злочинах проти людяності. Щоб оцінити, чи може

[186] Всесвітній уйгурський конгрес, СПІЛЬНИЙ ПРЕС-РЕЛІЗ: Знакове рішення: Касаційний суд Аргентини скасував рішення судді не відкривати справу уйгурів за злочини проти людяності та геноциду (12 липня 2024).
[187] Infobae, Федеральний суд Буенос-Айреса заявив, що "неможливо продовжувати" справу про злочини в Китаї, і це викликало суперечки (20 серпня 2024).

	аргентинська судова система розпочати таке розслідування, федеральний суддя спочатку надіслав запит на інформацію до судової системи Нікарагуа з вимогою надати детальну інформацію про те, чи існують відкриті справи, пов'язані з імовірними незаконними утриманнями та зникненням людей. Розслідування має на меті оцінити, чи можуть президент Даніель Ортега і його віце-президентка (яка також є його дружиною), а також "ті, хто в державних або напівофіційних структурах", нести відповідальність за диктування страт і переслідувань "на політичних і/або релігійних підставах".[188] 27 серпня 2024 року адвокати, які представляють інтереси Роландо Альвареса, повідомили, що він звернувся до Верховного суду Аргентини з проханням видати міжнародний ордер на арешт президента Ортеги та віце-президентки Мурільйо за злочини проти людяності.[189]

I.6. Чисельність українських біженців у країні

Станом на середину 2024 року в Аргентині перебував 121 український біженець під мандатом УВКБ ООН та 40 шукачів притулку з України.[190]

[188] AP News, Аргентинський суддя розпочав розслідування щодо заяв про зловживання в Нікарагуа (6 жовтня 2022).
[189] Divergentes, Уріель Пінеда: "Даніель Ортега і Росаріо Мурільйо можуть бути заарештовані, якщо вони виїдуть за межі Нікарагуа" (4 вересня 2024)
[190] УВКБ ООН, Пошук даних про біженців.

II. Австрія

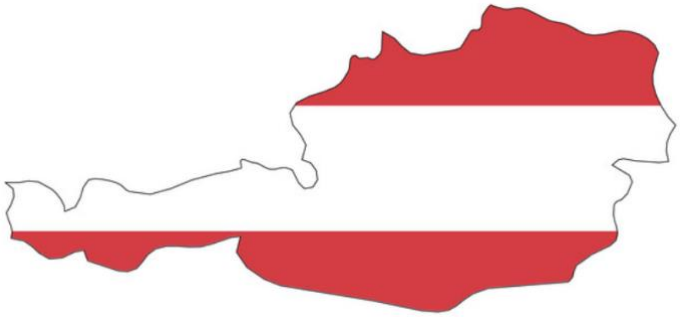

Активна персональна юрисдикція	Стаття 64(1)(4c)(a), Кримінальний кодекс Австрії	✓
Пасивна персональна юрисдикція	Стаття 64(1)(4c)(a), Кримінальний кодекс Австрії	✓
Захисний принцип	Стаття 64(1)(4c)(b), Кримінальний кодекс Австрії	✓
Універсальна юрисдикція	Стаття 64(1)(4c)(c), Кримінальний кодекс Австрії	✓

II.1. Криміналізація основних міжнародних злочинів

У Розділі 25 Кримінального кодексу Австрії криміналізовано основні міжнародні злочини, зокрема:

- геноцид, Стаття 321 (сюди включено також переміщення дітей з групи, що піддалася нападу до іншої групи);
- злочини проти людяності, Стаття 321a;
- воєнні злочини, Стаття 321b-f;
- злочин агресії, Стаття 321k[191]

Кримінальний кодекс також криміналізує окремі злочини:

- катування, Стаття 312a (вчинені посадовою особою держави або за її підбурюванням/згодою); та

[191] Кримінальний кодекс Австрії, Розділ 25, статті 321 - 321k.

- примусове зникнення, Стаття 312b (вчинені від імені або зі схвалення держави чи політичної організації).

Геноцид	Злочини проти людяності	Воєнні злочини	Інші злочини
Стаття 321, Кримінальний кодекс: **Геноцид**	Стаття 321a, Кримінальний кодекс: **Злочини проти людяності** • Вбивство або створення умов життя, спрямованих на знищення населення • Рабство • Торгівля людьми • Примусове переміщення • Катування або жорстоке поводження під час утримання • Зґвалтування, сексуальні посягання, примусова проституція, позбавлення репродуктивної здатності або утримування жінок, яких примусили до вагітності	Стаття 321b, Кримінальний кодекс: **Воєнні злочини проти осіб** Стаття 321c, Кримінальний кодекс: **Воєнні злочини проти власності та інших прав** Стаття 321d, Кримінальний кодекс: **Воєнні злочини проти міжнародних місій та неналежне використання захисту та державних символів** Стаття 321e, Кримінальний кодекс: **Воєнні злочини використання заборонених методів ведення війни** Стаття 321f, Кримінальний кодекс: **Воєнні злочини використання заборонених методів ведення війни**	Стаття 321k, Кримінальний кодекс: **Злочин агресії** Стаття 312a, Кримінальний кодекс: **Катування** Стаття 312b, Кримінальний кодекс: **Насильницьке зникнення**

- Примусові зникнення
- Серйозне позбавлення волі
- Переслідування

II.2. Двосторонні та багатосторонні механізми юридичного співробітництва

Австрія не є частиною Спільної слідчої групи (ССГ), яка займається розслідуванням міжнародних злочинів, вчинених в Україні.

23 червня 2022 року австрійське Міністерство юстиції та Офіс Генерального прокурора України підписали Меморандум про Взаєморозуміння, який включає обмін інформацією та збереження доказів. З цього приводу міністерка юстиції Австрії Альма Задіч заявила: “Співпраця з українською владою в цій сфері є предметом мого особливого занепокоєння. Тому що воєнні злочинці завжди повинні нести відповідальність”.[192] Австрійський національний член Євроюсту є контактною особою для передачі запитів про правову допомогу у зв’язку з війною в Україні.[193]

14 лютого 2024 року Австрія підписала Любляно-Гаазьку Конвенцію про міжнародну співпрацю у розслідуванні та судовому переслідуванні злочину геноциду, злочинів проти людства, воєнних злочинів та інших міжнародних злочинів.[194]

II.3. Юрисдикційні вимоги

Універсальна та екстратериторіальна юрисдикція

Австрія може переслідувати злочини геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини, злочин агресії, катування та примусового зникнення, якщо:

- Злочинець або потерпіла особа є громадянами Австрії (активна або пасивна персональна юрисдикція);
- Правопорушення зачепило інші інтереси Австрії (захисний принцип)

[192] Міністерство юстиції, Прес-реліз, Задіч щодо України: “Ми маємо зробити все, щоб переслідувати ймовірних воєнних злочинців” (7 березня 2022).
[193] Письмова відповідь Міністерки юстиції Докторки Альми Задіч до парламентського звернення Докторки Стефані Кріспер (німецькою мовою) (14 листопада 2022).
[194] Федеральна державна служба Королівства Бельгія, Міністерство закордонних справ, зовнішньої торгівлі та співробітництва з метою розвитку, Любляно-Гаазька конвенція, Список держав-учасниць (березень 2025). Див. також Федеральна державна служба Королівства Бельгія, Міністерство закордонних справ, зовнішньої торгівлі та співробітництва з метою розвитку, Договори, в яких Бельгія є депозитарієм.

- Злочинцем є з іноземний громадянин, який або має постійне місце проживання в Австрії, або перебуває в Австрії і не може бути екстрадований (універсальна юрисдикція).[195]

Ці вимоги були додатково роз'яснені законодавством або на практиці наступним чином:

- **Інтереси Австрії:** 5 липня 2022 року Федеральне міністерство юстиції Австрії опублікувало указ про екстратериторіальну юрисдикцію щодо злочинів, передбачених Розділом 25 Кримінального кодексу (геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини, злочин агресії), в якому роз'яснюється, що у випадках, коли потерпілі особи таких злочинів шукають притулку в Австрії, вчинення цих міжнародних злочинів може розглядатися як "порушення австрійських інтересів" відповідно до підпункту 2 пункту 1 статті 64(1)(4c) Кримінального кодексу, що створює відповідні юрисдикційні підстави для проведення розслідування і судового переслідування на території Австрії.[196]

- **Присутність:** Для початку офіційного розслідування необхідна присутність підозрюваного в Австрії відповідно до підпункту 3 статті 64(1)(4c) Кримінального кодексу. Однак ця вимога не застосовується, якщо підозрюваний має постійне місце проживання в Австрії.

- **Сексуальні та гендерно-зумовлені злочини:** Відповідно до статті 64(1)(4a) Кримінального кодексу Австрії, постійне місце проживання потерпілих осіб сексуального та гендерно-зумовленого насильства в Австрії встановлює австрійську юрисдикцію. Це також стосується сексуальних і гендерно зумовлених злочинів відповідно до міжнародного права.

- **Подвійна кримінальність:** Принцип подвійної кримінальної відповідальності не застосовується до злочину геноциду, злочинів проти людяності, воєнні злочини, злочинів агресії, катування, та примусового зникнення.[197]

- **Імунітети:** Австрія визнає особистий імунітет чинних глав держав, глав урядів і міністрів закордонних справ інших держав; однак не існує функціонального імунітету щодо геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів, злочину агресії та катувань.[198]

[195] Кримінальний кодекс Австрії (німецькою мовою), стаття 64(1)(4c).

[196] Указ від 5 липня 2022 року про національну юрисдикцію щодо воєнних злочинів, вчинених за кордоном, та інших злочинів, передбачених статтею 25 Кримінального кодексу, а також про імунітет вищих органів іноземних держав в австрійському кримінальному судочинстві.

[197] Кримінальний кодекс Австрії, стаття 64.

[198] Письмові коментарі Австрії щодо Проекту статей Міжнародної комісії права про Імунітет державних посадовців у іноземній кримінальній юрисдикції (грудень 2023), с. 2-3; Указ від 5 липня 2022 року.

Корпоративна відповідальність

Австрійський закон про корпоративну кримінальну відповідальність (Verbandsverantwortlichkeitsgesetz або VbVG) встановлює кримінальну відповідальність для корпоративних суб'єктів, якщо:

- кримінальне правопорушення було вчинене в інтересах суб'єкта; або
- вчинення кримінального правопорушення порушує правові зобов'язання суб'єкта.[199]

Згідно статті 3 VbVG, корпоративна кримінальна відповідальність на цих підставах настає, коли:

- правопорушення було вчинене особою, яка приймала рішення, і діяла незаконно та усвідомлюючи провину;
- правопорушення було вчинене співробітником:
    - суб'єкт несе відповідальність за правопорушення, яке вимагає умисних дій, лише якщо працівник діяв з умислом, а за правопорушення, яке вимагає недбалих дій, лише якщо працівник не виявив належної обачності, яка вимагалася за відповідних обставин; та
    - вчинення правопорушення стало можливим або значно полегшилося через те, що особи, які приймали рішення, не проявили належної та розумної обачності, необхідної за відповідних обставин, зокрема через невжиття матеріально-технічних, організаційних або кадрових заходів для запобігання таким правопорушенням.

Відповідальність суб'єкта за вчинення правопорушення та кримінальна відповідальність осіб, які приймають рішення, або персоналу за вчинення того самого правопорушення не виключають одна одну.

Цей закон також застосовується до міжнародних злочинів.[200]

II.4. Процесуальні кроки

Спеціалізовані органи прокуратури та слідства

В Австрії немає спеціалізованої прокуратури з розслідування злочинів, передбачених міжнародним правом. Розслідування та кримінальне переслідування проводяться відповідними прокуратурами при державних судах.[201]

Участь потерпілої особи

[199] Австрійська торгова палата, Акт про корпоративну відповідальність.
[200] Інформація надана австрійським практиком.
[201] Кримінальний процесуальний кодекс Австрії, стаття 32.

- **Участь потерпілої особи у кримінальному провадженні:** Потерпілі від злочинів можуть брати участь у кримінальному провадженні. Вони мають право бути представленими; отримувати письмове підтвердження своєї кримінальної скарги; якнайшвидше отримати оцінку своїх особливих потреб в захисті; ознайомитися з матеріалами провадження; бути поінформованими про предмет провадження та свої основні права до того, як їх допитають; бути поінформованими про перебіг провадження; користуватися допомогою перекладача; брати участь у змагальному слуханні свідків та обвинувачених; бути присутнім під час основного судового засідання та допитувати обвинувачених, свідків і експертів, а також бути вислуханим щодо їхніх заяв; вимагати продовження провадження, припиненого прокуратурою.[202] Особливо вразливі потерпілі особи (наприклад, потерпілі від сексуальних злочинів, діти) мають право на психосоціальну та юридичну підтримку.[203]

- **Приватні позови:** Потерпілі стають приватними позивачами, зробивши заяву. Ця заява має бути подана до поліції або, після висування обвинувачення, до прокуратури. Вона повинна бути подана не пізніше закінчення процесу доказування.[204] Приватний позивач користується такими додатковими правами: запит на отримання доказів; утримання обвинувального акту, якщо прокурор відмовився від нього; подання апеляційної скарги на закриття судом провадження; виклик на основне слухання та можливість заявити та обґрунтувати свої вимоги після остаточного клопотання прокуратури; подання апеляційної скарги на підставі своїх вимог за приватним законом.[205]

- **Цивільні позови:** Потерпілі, які беруть участь у провадженні як приватні позивачі, мають право вимагати відшкодування шкоди, завданої внаслідок вчинення злочину, або компенсації за порушення їхніх законних інтересів, що охороняються кримінальним законом.[15] У декларації приватного позивача має бути зазначена запитувана сума відшкодування або компенсації.[206] У декларації приватного позову має бути зазначена запитувана сума відшкодування або компенсації.[207]

- **Можливість брати участь через відео-конференції:** Особливо вразливі потерпілі можуть попросити про проведення допиту за допомогою відеоконференції.[208] Також за допомогою відеоконференції може бути допитаний свідок, який не може з'явитися до суду через вік, хворобу, немічність або з інших поважних причин.[209]

Спеціальний (заочний) судовий розгляд

[202] Кримінальний процесуальний кодекс Австрії, статті 10, 66.
[203] Кримінальний процесуальний кодекс Австрії, стаття 66b.
[204] Кримінальний процесуальний кодекс Австрії, стаття 67(2) і (3).
[205] Кримінальний процесуальний кодекс Австрії, стаття 67(6).
[206] Кримінальний процесуальний кодекс Австрії, стаття 67(1).
[207] Кримінальний процесуальний кодекс Австрії, стаття 67(2) і (3).
[208] Кримінальний процесуальний кодекс Австрії, статті 250(3), 165(3).
[209] Кримінальний процесуальний кодекс Австрії, стаття 247a.

Кримінальний процесуальний кодекс Австрії не передбачає спеціального судового розгляду у справах про злочини за міжнародним правом.[210]

II.5. Поточні розслідування та судове переслідування злочинів, що пов'язані з Україною

Немає публічних відомостей про жодне широкомасштабне та/або структурне розслідування австрійською прокуратурою та слідчими органами злочинів, вчинених в Україні.

Однак у липні 2024 року Міжнародний центр захисту прав людини (CEHRI) та Фонд Клуні за справедливість (CFJ) звернулися до федерального прокурора Австрії з запитом провести розслідування злочинів сексуального насильства та вбивств, вчинених в Україні російськими військами.[211]

Справа "Олени" й "Ольги"	
Підстави для юрисдикції	Звичайне місце проживання потерпілих (сексуальні та гендерно зумовлені злочини) та принцип захисту
Відповідні злочини	Злочини проти людяності, воєнні злочини
Передумови	На початку 2022 року двох жінок, "Олену" та "Ольгу" (імена змінено), забрали з їхніх домівок у Київській області російські військовослужбовці у стані алкогольного сп'яніння, у супроводі свого командира, та піддали зґвалтуванню та іншим формам сексуального насильства. Чоловік однієї з потерпілих був застрелений солдатами. Після злочинів обидві потерпілі втекли, причому одна з них залишилася в селі, а інша втекла до Австрії.
Перебіг розслідування	1 липня 2024 року Міжнародний центр захисту прав людини (CEHRI) та Фонд Клуні за справедливість (CFJ) подали скаргу від імені Олени та Ольги на воєнні злочини та злочини проти людяності, пов'язані з вбивствами та сексуальним насильством, вчиненими російськими військовими, до Віденської прокуратури.[212] Процес наразі триває.

[210] Кримінальний процесуальний кодекс Австрії, стаття 427.
[211] CEHRI та CFJ подали справу в Австрії проти російських військовослужбовців за сексуальні злочини, вчинені в Україні (1 липня 2024).
[212] CEHRI та CFJ подали справу в Австрії проти російських військовослужбовців за сексуальні злочини, вчинені в Україні (1 липня 2024).

II.6. Чисельність українських біженців у країні

Станом на 31 січня 2025 року в Австрії перебувало 85 595 біженців з України,[213] хоча кількість біженців, які в'їхали до Австрії після початку повномасштабного російського вторгнення, невідома.

[213] Агентство ООН у справах біженців, Ситуація з біженцями з України.

III. Чехія

Активна персональна юрисдикція	Стаття 6 Кримінального кодексу Чехії Стаття 3 Закону Чехії про кримінальну відповідальність юридичних осіб та провадження проти них	✓
Пасивна персональна юрисдикція	Стаття 7(2) Кримінального кодексу Чехії	✓
Універсальна юрисдикція	Стаття 7(1) Кримінального кодексу Чехії Стаття 4 (1) Закону Чехії про кримінальну відповідальність юридичних осіб та провадження проти них	✓

III.1. Криміналізація основних міжнародних злочинів

Кримінальний кодекс Чеської Республіки криміналізує наступні міжнародні злочини:

- Геноцид за статтею 400;
- Заперечення, спростування, схвалення та виправдання геноциду за статтею 405;
- Злочини проти людяності за статтею 401;
- Воєнні злочини за статтями 411-417;

- Агресія за статтею 405a;
- Підготовка та підбурювання до наступальної війни за статтями 406 та 407 відповідно; та
- Зв'язки, що загрожують миру, за статтею 409.[214]

Кримінальний кодекс також криміналізує як самостійні злочини наступні діяння:

- Катування та інше нелюдське або жорстоке поводження за статтею 149; та
- Апартеїд та дискримінація проти групи осіб за статтею 402.[215]

Геноцид	Злочини проти людяності	Воєнні злочини	Інші злочини
Стаття 400, Кримінальний кодекс, **Геноцид** Стаття 405, Кримінальний кодекс, **Заперечення, спростування, схвалення та виправдання геноциду** Слід зазначити, що чеське визначення геноциду включає злочини, вчинені з наміром знищити "будь-яку расову, етнічну,	Стаття 401, Кримінальний кодекс, **Напади проти людяності**, будь-який з наступних злочинів, якщо вони вчинені в контексті "широкомасштабного і систематичного нападу, спрямованого проти цивільних осіб": • винищення людей, • обернення в рабство, • депортація або примусове переміщення групи людей, • зґвалтування, сексуальне рабство,	Стаття 411, Кримінальний кодекс, **Застосування заборонених засобів ведення бойових дій та незаконне ведення бойових дій** Стаття 412, Кримінальний кодекс, **Жорстокість під час війни** Стаття 413, Кримінальний кодекс, **Переслідування населення** Стаття 414, Кримінальний кодекс, **Розграбування в**	Стаття 149, Кримінальний кодекс, **Катування та інше нелюдяне або жорстоке поводження** Стаття 402, Кримінальний кодекс, **Апартеїд та дискримінація проти групи людей** Стаття 405a, Кримінальний кодекс, **Агресія** Стаття 406, Кримінальний кодекс, **Підготовка до**

[214] Кримінальний кодекс Чеської Республіки, (*посилання на англійську версію Кримінального кодексу*).
[215] Кримінальний кодекс Чеської Республіки, (*посилання на англійську версію Кримінального кодексу*).

національну, релігійну, класову або іншу подібну групу людей".	примусова проституція, примусова вагітність, примусова стерилізація або інші подібні форми сексуального насильства, • переслідування групи цивільного населення за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними або релігійними мотивами, за ознакою статі або будь-якою іншою подібною ознакою, • апартеїд або інший подібний злочин сегрегації чи дискримінації, • незаконне утримання під вартою, викрадення та переміщення до невідомого місця або інші обмеження особистої	**місці проведення бойових дій** Стаття 415, Кримінальний кодекс, **Неправомірне використання міжнародно визнаних та національних символів** Стаття 416, Кримінальний кодекс, **Неправомірне використання прапора та перемир'я** Стаття 417, Кримінальний кодекс, **Завдання шкоди парламентеру.**	**наступальної війни** Стаття 407, Кримінальний кодекс, **Розпалювання наступальної війни** Стаття 409, Кримінальний кодекс, **Зв'язки, що загрожують миру**

свободи з подальшим примусовим зникненням людини,

- катування,
- вбивство, а також
- інші нелюдські дії схожого характеру.

III.2. Двосторонні та багатосторонні механізми юридичного співробітництва

Чеська Республіка не є членом Спільної слідчої групи (ССГ), яка займається розслідуванням міжнародних злочинів, скоєних в Україні.

Проте 18 липня 2024 року Чеська Республіка та Україна підписали "Угоду про співробітництво у сфері безпеки та довгострокову підтримку'" в якій, зокрема, зазначається, що “Чеська Республіка сприяє зусиллям Міжнародного кримінального суду (МКС) у розслідуванні ймовірних міжнародних злочинів, скоєних у зв’язку з агресією Росії проти України” та має намір “і надалі підтримувати ці зусилля”. Договір також підкреслює, що учасники мають демонструвати “тверду відданість притягненню до відповідальності осіб, винних у воєнних злочинах та інших міжнародних злочинах, скоєних у зв’язку з агресивною війною Росії проти України”, що домовленість про притягнення до відповідальності буде досягнута “шляхом проведення належних, справедливих і незалежних розслідувань та судового переслідування на національному або міжнародному рівні”, а також що учасники зобов’язуються “продовжувати підтримувати роботу Офісу Генерального прокурора та Міжнародного кримінального суду з метою забезпечення повного та справедливого розслідування звинувачень у воєнних злочинах та інших міжнародних злочинах незалежними, ефективними та надійними правовими механізмами”.[216]

[216] Угода про співробітництво у сфері безпеки та довгострокову підтримку між Україною та Чеською Республікою (18 липня 2024).

14 лютого 2024 року Чеська Республіка підписала Любляно-Гаазьку Конвенцію про міжнародне співробітництво в розслідуванні та притягненні до відповідальності за злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та інші міжнародні злочини.[217]

III.3. Юрисдикційні вимоги

Універсальна та екстратериторіальна юрисдикція

Згідно зі статтею 6 Кримінального кодексу, чеські суди мають юрисдикцію відповідно до принципу **активної персональної юрисдикції** щодо злочинів, вчинених за кордоном "громадянином Чеської Республіки або особою без громадянства, яка має дозвіл на постійне проживання на її території".[218]

Згідно зі статтею 7(2) Кримінального кодексу, чеські суди мають юрисдикцію за принципом **пасивної персональної юрисдикції** щодо злочинів, вчинених за кордоном "проти громадянина Чеської Республіки або особи без громадянства, яка має дозвіл на постійне проживання на її території".[219] Здійснення пасивної персональної юрисдикції відповідно до статті 7(2) обмежується ситуаціями, коли "правопорушення є кримінальним у місці вчинення правопорушення або якщо місце вчинення правопорушення не підпадає під будь-яку кримінальну юрисдикцію".[220]

Згідно зі статтею 7(1) Кримінального кодексу, чеські суди мають юрисдикцію за принципом **універсальної юрисдикції** щодо переліку злочинів (які включають геноцид, воєнні злочини та злочини проти людяності), "навіть якщо [обвинувачена особа, яка] вчинила такий злочин за кордоном, є іноземцем або особою без громадянства, яка не має дозволу на постійне проживання на території Чеської Республіки".[221]

Кримінальний кодекс Чехії не встановлює жодних додаткових вимог для застосування принципу універсальної юрисдикції. Слід також додати, що в Чеській Республіці не може здійснюватися кримінальне переслідування злочину агресії на підставі універсальної юрисдикції.[222]

Субсидіарний принцип універсальності:

Субсидіарний принцип універсальності встановлюється статтею 8(1) Кримінального кодексу.[223] Цей принцип відрізняється від принципу універсальної юрисдикції, викладеного в Розділі 7(1), оскільки він може застосовуватися до будь-якого кримінального

[217] Королівство Бельгія Федеральна державна служба, Міністерство закордонних справ, зовнішньої торгівлі та співробітництва з метою розвитку, Любляно - Гаазька конвенція, Перелік держав-учасниць (березень 2025). Див. також Федеральна державна служба Королівства Бельгія, Міністерство закордонних справ, зовнішньої торгівлі та співробітництва з метою розвитку, Договори, в яких Бельгія є депозитарієм.

[218] Кримінальний кодекс Чеської Республіки, стаття 6, (*посилання на англійську версію Кримінального кодексу*).

[219] Кримінальний кодекс Чеської Республіки, стаття 7(2), (*посилання на англійську версію Кримінального кодексу*).

[220] Кримінальний кодекс Чеської Республіки, стаття 7(2), (*посилання на англійську версію Кримінального кодексу*).

[221] Кримінальний кодекс Чеської Республіки, стаття 7(1), (*посилання на англійську версію Кримінального кодексу*).

[222] Платформа за мир та людяність, Посібник з переслідування міжнародних злочинів за кримінальним правом Чеської Республіки (2025), с. 160.

[223] Кримінальний кодекс Чеської Республіки, стаття 8(1), (*посилання на англійську версію Кримінального кодексу*).

правопорушення, вчиненого за кордоном, якщо дотримані умови, визначені законом.[224] З іншого боку, принцип універсальної юрисдикції, закріплений статтею 7(1) Кримінального кодексу, застосовується лише до вичерпного переліку кримінальних правопорушень.[225]

Субсидіарний принцип універсальності, встановлений статтею 8(1) Кримінального кодексу, також вимагає сукупного виконання певних вимог:

- **подвійна кримінальність**: діяння карається відповідно до закону на території, де воно було вчинене, а також на території Чеської Республіки,
- **присутність на території**: особу, яка здійснила правопорушення, було затримано на території Чеської Республіки,
- **відсутність екстрадиції**: відбулася процедура екстрадиції або видачі, і правопорушник не був екстрадований або виданий Чеською Республікою іноземній державі або іншому уповноваженому суб'єкту.

Рамки застосування, визначені міжнародним договором:

Кримінальний кодекс Чехії встановлює виняток, коли згадані вище принципи (принцип активної та пасивної персональної юрисдикції, принцип універсальної юрисдикції та субсидіарний принцип універсальності) не застосовуються. Відповідно до статті 9 (2) Кримінального кодексу, це може статися, якщо міжнародний договір, яким зобов'язана керуватися Чеська Республіка, передбачає, що такий принцип не застосовується.[226]

З іншого боку, окрім вищезазначених принципів, кримінальність діяння може також оцінюватися відповідно до законодавства Чеської Республіки, якщо це передбачено міжнародним договором, яким зобов'язана керуватися Чеська Республіка.[227]

Корпоративна відповідальність

Відповідно до статті 8(2) Кримінального кодексу, чеські суди мають юрисдикцію щодо іноземця або особи без громадянства, яка не є постійним резидентом Чеської Республіки, що вчинила злочин за кордоном, якщо цей злочин вчинено "на користь юридичної особи, яка має зареєстрований офіс або філію в Чеській Республіці".[228]

Чеський Закон "Про кримінальну відповідальність юридичних осіб та кримінальне провадження щодо них", прийнятий у 2011 році, додатково передбачає кримінальну відповідальність юридичних осіб за певний перелік злочинів у ситуаціях, коли:

- злочин було вчинено "в її інтересах або в межах її діяльності"; та

[224] Платформа за мир та людяність, Посібник з переслідування міжнародних злочинів за кримінальним правом Чеської Республіки (2025), с. 34.
[225] Порівняння: Кримінальний кодекс Чеської Республіки, статті 7(1) та 8(1); Платформа за мир та людяність, Посібник з переслідування міжнародних злочинів за кримінальним правом Чеської Республіки (2025), с. 34.
[226] Кримінальний кодекс Чеської Республіки, стаття 9 (2), (посилання на англійську версію Кримінального кодексу).
[227] Кримінальний кодекс Чеської Республіки, стаття 9 (1), (посилання на англійську версію Кримінального кодексу).
[228] Кримінальний кодекс Чеської Республіки, стаття 8 (2), (посилання на англійську версію Кримінального кодексу).

- злочин вчинено статутним органом або членом статутного органу чи іншою особою, яка займає керівну посаду в структурі юридичної особи, що має право діяти від імені або в інтересах юридичної особи, особою, яка займає керівну посаду в структурі юридичної особи, здійснює управлінські чи контрольні функції в структурі юридичної особи, особою, яка має вирішальні повноваження щодо управління цією юридичною особою, якщо її або його дії були хоча б однією з умов настання наслідку, що встановлює кримінальну відповідальність юридичної особи, або працівником чи прирівняною до нього особою при виконанні ними своїх службових обов'язків.[229]

До злочинів, за які передбачена корпоративна кримінальна відповідальність, належать геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини (крім воєнного злочину застосування заборонених засобів боротьби та незаконного ведення воєнних дій), агресія, заперечення чи схвалення геноциду, насильство над окремими особами або групами осіб, участь в організованій злочинній групі, відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, та інші.[230]

Принцип універсальної юрисдикції додатково підкреслюється в статті 4(1) чеського Закону "Про кримінальну відповідальність юридичних осіб та кримінальне провадження щодо них".[231] До 2016 року принцип універсальної юрисдикції застосовувався до юридичних осіб лише щодо невеликої кількості кримінальних правопорушень.[232] Однак з моменту набуття чинності зміненої редакції Закону 1 грудня 2016 року,[233] стаття 4(1) передбачає можливість переслідування за геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини (за воєнний злочин застосування заборонених засобів боротьби та незаконне ведення воєнних дій), а також за інші вичерпно перелічені кримінальні правопорушення, навіть якщо таке кримінальне правопорушення було вчинене за кордоном юридичною особою, яка не має зареєстрованого офісу на території Чеської Республіки.[234] Однак юридичні особи не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за злочин агресії на підставі універсальної юрисдикції відповідно до частини 1 статті 4 цього Закону.[235]

III.4. Процесуальні кроки

Спеціалізовані органи прокуратури та слідства

Розслідування міжнародних злочинів, вчинених в Україні, підпадає під юрисдикцію поліцейських Національного центру по боротьбі з організованою злочинністю під

[229] Чеський Закон "Про кримінальну відповідальність юридичних осіб та кримінальне провадження щодо них", стаття 8.
[230] Чеський Закон "Про кримінальну відповідальність юридичних осіб та кримінальне провадження щодо них", стаття 7.
[231] Чеський Закон "Про кримінальну відповідальність юридичних осіб та кримінальне провадження щодо них", стаття 4(1).
[232] Не поширюється на злочини геноциду, злочини проти людяності та воєнні злочини. – Рада Європи, Навчальний посібник з питань відповідальності юридичних осіб для чеських правоохоронних органів (2015), с. 22.
[233] Закон № 183/2016 Зб. законів, який вносить зміни до Закону № 418/2011 Зб. законів Чехії «Про кримінальну відповідальність юридичних осіб та провадження проти них», що набув чинності 1 грудня 2016 року.
[234] Чеський Закон "Про кримінальну відповідальність юридичних осіб та кримінальне провадження щодо них", стаття 4 (1).
[235] Чеський Закон "Про кримінальну відповідальність юридичних осіб та кримінальне провадження щодо них", стаття 4 (1).

наглядом Верховного державного прокурора Праги.[236]

Участь потерпілої особи

Особа, якій внаслідок кримінального правопорушення завдано тілесних ушкоджень, матеріальної чи моральної шкоди, або особа, за рахунок якої правопорушник збагатився внаслідок кримінального правопорушення (потерпіла особа), має право брати участь у кримінальному провадженні.[237]

- **Участь потерпілої особи у кримінальному провадженні:** потерпілі (потерпілі особи) мають право вносити пропозиції щодо збору додаткових доказів, отримувати доступ до матеріалів кримінального провадження та знайомитися з ними, бути присутніми на переговорах щодо угоди про визнання провини, бути присутніми на судовому засіданні, а також коментувати справу до завершення розгляду справи.[238] Потерпілі особи, які позбавлені дієздатності або мають обмежену дієздатність, можуть бути представлені у кримінальному провадженні представником.[239] Потерпілі особи мають право на отримання правової допомоги адвоката,[240] а також на подальший супровід адвоката або іншої особи за їхнім вибором.[241] Якщо кількість потерпілих осіб є надзвичайно великою і індивідуальне здійснення ними своїх прав може загрожувати швидкому здійсненню кримінального переслідування, головуючий суддя приймає рішення про те, що потерпілі особи можуть здійснювати свої права у кримінальному провадженні лише через спільного представника, якого вони самі обирають.[242]

- **Компенсація збитків:** потерпілі особи мають право звернутися до суду з клопотанням про покладення на обвинуваченого обов'язку відшкодувати в грошовому еквіваленті збитків або моральну шкоду, заподіяну потерпілій особі внаслідок вчинення кримінального правопорушення, або повернути будь-яке безпідставне збагачення, яке обвинувачений отримав за рахунок потерпілої особи внаслідок вчинення кримінального правопорушення. Клопотання має бути подане на стадії судового розгляду не пізніше початку доказового провадження; якщо угода про визнання провини та покарання укладається шляхом переговорів, то клопотання має бути подане до початку перших переговорів. У клопотанні має бути чітко зазначено, на яких підставах і в якому розмірі заявляється вимога про відшкодування збитків або моральної шкоди або на яких підставах і в якому обсязі заявляється вимога про повернення безпідставного збагачення.[243] Такі позови можуть також подавати адвокати та представники потерпілих осіб, у тому числі

[236] Radio Prague International, Чеська поліція розслідує можливі воєнні злочини в Україні (20 квітня 2022).
[237] Кримінальний процесуальний кодекс Чеської Республіки, стаття 43.
[238] Кримінальний процесуальний кодекс Чеської Республіки, стаття 43 (1).
[239] Кримінальний процесуальний кодекс Чеської Республіки, стаття 45.
[240] Закон про потерпілих від злочинів, стаття 6.
[241] Кримінальний процесуальний кодекс Чеської Республіки, стаття 50.
[242] Кримінальний процесуальний кодекс Чеської Республіки, стаття 44 (2).
[243] Кримінальний процесуальний кодекс Чеської Республіки, стаття 43.

спільні представники.[244] Компенсація може бути забезпечена шляхом накладення арешту на майно та активи обвинуваченого.[245]

Спеціальний (заочний) судовий розгляд

Чеське законодавство допускає спеціальний (заочний) судовий розгляд кримінальної справи (а також заочне засудження та винесення вироку), якщо суд переконається, що обвинувачений уникає кримінального провадження, перебуваючи за кордоном або переховуючись від правосуддя. У такому випадку необхідне спеціальне рішення суду про розгляд справи за відсутності обвинуваченого. Таке провадження вважається таким, що здійснюється "проти втікача".[246]

Обвинувачений може також непрямо відмовитися від свого права на розгляд справи за його присутності, не з'явившись на судове засідання без поважних причин, які суд вважатиме достатніми. У такому випадку суд може ухвалити рішення про розгляд справи за відсутності обвинуваченого, якщо він переконається, що:

- обвинувальний акт був належним чином і достатньо завчасно вручений обвинуваченому і він був викликаний в судове засідання, обвинувачений був допитаний поліцією або прокурором вже під час досудового провадження,
- кримінальне провадження було розпочато належним чином і по завершенні розслідування обвинуваченому було запропоновано ознайомитися з матеріалами справи та запропонувати докази, які ще не були зібрані, а також
- суд вважає, що справа може бути розглянута і вирішена навіть за відсутності обвинуваченого.

Обвинувачений також може прямо відмовитися від свого права на судовий розгляд у його присутності.[247]

III.5. Поточні розслідування та судове переслідування злочинів, що пов'язані з Україною

Навесні 2022 року Чеська Республіка розпочала внутрішнє розслідування воєнних злочинів, вчинених в Україні. Це розслідування в основному спрямоване на отримання доказів від українських потерпілих осіб та свідків, які шукали притулку в Чеській Республіці, включно зі свідченнями, аудіо- та відеозаписами.[248]

Станом на листопад 2023 року чеська влада додатково відкрила 384 справи, пов'язані з особами, які висловлювали публічну підтримку російської агресії в Україні і можуть бути

[244] Кримінальний процесуальний кодекс Чеської Республіки, статті 44, 45.
[245] Кримінальний процесуальний кодекс Чеської Республіки, стаття 47.
[246] Кримінальний процесуальний кодекс Чеської Республіки, статті 302-306.
[247] Рада Європи PC-OC, Опитувальник щодо заочних рішень та можливості повторного розгляду справи (квітень 2014).
[248] Radio Prague International, Чеська поліція розслідує можливі воєнні злочини в Україні (20 квітня 2022 року).

притягнуті до кримінальної відповідальності за статтями “схвалення злочину” або “заперечення, сумнів, схвалення та виправдання геноциду”.[249]

Чеські суди визнали винним у тероризмі громадянина Чехії, який брав участь у російській агресивній війні на сході України до повномасштабного вторгнення, у вчиненні злочинів, пов’язаних з тероризмом.

Справа проти Алоїза Полака	
Підстави для юрисдикції	Активна персональна юрисдикція
Відповідні злочини	Тероризм; вбивства
Передумови	Алоїз Полак, громадянин Чехії, підозрювався у приєднанні до підтримуваного Росією сепаратистського руху на сході України в 2016 році і вбивстві щонайменше чотирьох українських чиновників як снайпер.[250]
Перебіг розслідування	У вересні 2023 року Муніципальний суд Праги визнав Алоїза Полака винним у “терористичному нападі” та “участі в терористичній групі”. Його заочно засудили до 21 року позбавлення волі. Його адвокат подав апеляцію на вирок, вказуючи на те, що його підзахисний, швидше за все, помер.[251] Вищий суд Праги відхилив апеляцію, і в січні 2024 року вирок Алоїзу Полаку був підтверджений.[252] Згодом його адвокат подав апеляцію до Верховного суду в Брно у 2024 році, де в даний час триває розгляд справи. [253]

III.6. Чисельність українських біженців у країні

Станом на 23 лютого 2025 року в Чехії перебувало 398 000 біженців з України,[254] хоча кількість біженців, які в’їхали до Чехії після початку повномасштабного російського вторгнення, невідома.

[249] Babel, У Чехії відкрито 384 кримінальні справи через публічну підтримку війни Росії проти України (12 листопада 2023).
[250] Чеські Новини, Суд засудив чеського снайпера до 21 року ув’язнення за смерть чотирьох людей в Україні (1 вересня 2023).
[251] Чеські Новини, Суд засудив чеського снайпера до 21 року ув’язнення за смерть чотирьох людей в Україні (1 вересня 2023).
[252] iDNES, Суд підтвердив 21 рік ув’язнення для чеха, який в Україні вбивав людей на боці сепаратистів (10 січня 2024).
[253] Czech TV, Чех, який воював в Україні в складі координованих Росією сил, захищається від 21-річного тюремного ув’язнення (3 квітня 2024).
[254] УВКБ ООН, Ситуація з біженцями в Україні.

IV. Естонія

Активна персональна юрисдикція	Стаття 7, Кримінальний кодекс Естонії	✓
Пасивна персональна юрисдикція	Стаття 7, Кримінальний кодекс Естонії	✓
Універсальна юрисдикція	Стаття 7, Кримінальний кодекс Естонії	✓

IV.1. Криміналізація основних міжнародних злочинів

Кримінальний кодекс Естонії криміналізує міжнародні злочини:

- Геноциду за статтею 90;
- Злочини проти людяності за статтею 89;
- Воєнні злочини за статтями 95-109; та
- Злочин агресії за статтею 91.[255]

Кримінальний кодекс також криміналізує окремо злочин катування за статтею 290.[256]

[255] Кримінальний кодекс Естонії, Розділ 8, статті від 89 до 109.
[256] Кримінальний кодекс Естонії, Розділ 17, стаття 290.

Геноцид	Злочини проти людяності	Воєнні злочини	Інші злочини
Стаття 90 Кримінального кодексу: **Геноцид** Естонське законодавство розширює визначення геноциду на злочини, вчинені з умислом знищити “національну, етнічну, расову або релігійну групу, групу, що чинить опір окупації, або будь-яку іншу соціальну групу.”	Стаття 89 Кримінального кодексу: **Злочини проти людяності** “Систематичне або масове позбавлення або обмеження прав і свобод людини, спровоковане або кероване державою, організацією або групою або вбивство, катування, зґвалтування, заподіяння шкоди здоров'ю, примусове переміщення, вигнання, примус до проституції, безпідставне позбавлення волі або інші зловживання щодо цивільних осіб.”	Стаття 95 Кримінального кодексу: **Акти війни проти цивільного населення** Стаття 96 Кримінального кодексу: **Незаконне використання засобів війни проти цивільних** Стаття 97 Кримінального кодексу: **Напади проти цивільних** Стаття 98 Кримінального кодексу: **Жорстоке поводження з особами** Стаття 98(1) Кримінального кодексу: **Обмеження прав цивільних осіб та військовополонених** Стаття 99 Кримінального кодексу: **Напади на полонених** Стаття 100 Кримінального кодексу: **Відмова надати допомогу хворим, пораненим**	Стаття 290 Кримінального кодексу: **Катування** Стаття 91 Кримінального кодексу: **Злочин агресії**

або потерпілим корабельної аварії

Розділ 100(1) Кримінального кодексу: **Зрадницький напад на комбатанта**

Розділ 101 Кримінального кодексу: **Напади на комбатантів, які вибули зі строю**

Стаття 102 Кримінального кодексу: **Напади на захищених осіб**

Стаття 102(1) Кримінального кодексу: **Оголошення неприпустимої поведінки**

Стаття 102 (2) Кримінального кодексу: **Використання людського щита**

Стаття 102(3) Кримінального кодексу: **Залучення дітей до збройних конфліктів**

Стаття 103 Кримінального кодексу: **Використання забороненої зброї**

Стаття 104 Кримінального кодексу: **Шкода**

	природньому середовищу як засіб ведення війни Стаття 105 Кримінального кодексу: **Експлуатаційне зловживання емблемами та знаками, що позначають міжнародний захист** Стаття 106 Кримінального кодексу: **Напади на невійськові об'єкти** Стаття 107 Кримінального кодексу: **Напади на культурні надбання** Стаття 108 Кримінального кодексу: **Злочини проти власності у зоні військових дій або на окупованій території** Стаття 109 Кримінального кодексу: **Мародерство**

IV.2. Двосторонні та багатосторонні механізми юридичного співробітництва

Естонія є членом Спільної слідчої групи (ССГ), яка займається розслідуванням та судовим переслідуванням міжнародних злочинів, вчинених в Україні.

12 жовтня 2023 року, а потім 15 жовтня 2024 року у спільних заявах країн Балтії перед Шостим комітетом Організації Об'єднаних Націй постійний представник Литви запевнив підтримку Литви, Латвії та Естонії універсальній юрисдикції як засобу притягнення до

відповідальності, зокрема за міжнародні злочини, вчинені в Україні.[257] Під час другого виступу він заявив: "Універсальна юрисдикція як допоміжний інструмент може слугувати для заповнення прогалин, залишених тими, хто не бажає притягати до відповідальності або підтримувати тих, хто не в змозі це зробити. Мова йде не лише про переслідування винних. Універсальна юрисдикція може запропонувати багато способів сприяння міжнародному правосуддю: вона також передбачає захист доказів, обмін інформацією та об'єднання експертних знань, а також забезпечення відшкодування, і це лише деякі зі списку. За умови належного застосування вона також може слугувати потужним засобом стримування від вчинення міжнародних злочинів."[258]

27 червня 2024 року Естонія підписала з Україною Угоду про співробітництво у сфері безпеки та довгострокову підтримку, в якій сторони підтвердили "свою тверду відданість притягненню до відповідальності осіб, винних у злочині агресії, воєнних злочинах, злочинах проти людяності й інших міжнародних злочинах, скоєних у зв'язку з агресивною війною Росії проти України. Україна та Естонія відзначають роботу та міжнародну співпрацю Офісу Генерального прокурора України в забезпеченні повного та справедливого розслідування звинувачень у воєнних злочинах".[259]

IV.3. Юрисдикційні вимоги

Універсальна й екстратериторіальна юрисдикція

Екстратериторіальна юрисдикція, заснована на принципах активної та пасивної персональної юрисдикції, охоплюється частиною 1 статті 7 Кримінального кодексу Естонії, яка поширюється на злочини, вчинені "проти громадянина Естонії або юридичної особи, зареєстрованої в Естонії", а також на злочини, вчинені особами, які "були громадянами Естонії на момент вчинення дії або стали громадянами Естонії після вчинення дії".[260]

Універсальна юрисдикція щодо злочинів, вчинених за кордоном без будь-якого зв'язку з Естонією, передбачена статтею 8 Кримінального кодексу Естонії, в якій зазначено, що "незалежно від законів місця вчинення дії, до дії, вчиненої за межами території Естонії, застосовується кримінальний закон Естонії, якщо караність дії випливає з міжнародного договору, обов'язкового для Естонії".[261]

Стаття 8 Кримінального кодексу не передбачає жодних додаткових вимог для порушення проваджень універсальної юрисдикції щодо таких злочинів, до яких належать воєнні

[257] Заява Литви від імені країн Балтії, 78-а сесія Шостого комітету Генеральної Асамблеї ООН (12 жовтня 2023 року); Постійна місія Естонії в Організації Об'єднаних Націй, Заява країн Балтії під час дебатів 6С щодо сфери застосування та застосування принципу універсальної юрисдикції (15 жовтня 2024).

[258] Постійна місія Естонії в Організації Об'єднаних Націй, Заява країн Балтії під час дебатів 6С щодо сфери застосування та застосування принципу універсальної юрисдикції (15 жовтня 2024)

[259] Естонська Республіка, Угода про співробітництво у сфері безпеки та довгострокову підтримку між Україною та Естонією (27 червня 2024).

[260] Кримінальний кодекс Естонії, стаття 7(1).

[261] Кримінальний кодекс Естонії, стаття 8.

злочини, злочини проти людяності, геноцид, а також тероризм, міжнародна наркоторгівля та інші злочини, передбачені міжнародними договорами, ратифікованими Естонією.

Ці вимоги були додатково роз'яснені законодавством або практикою наступним чином:

- **Присутність:** розділи 7 і 8 Кримінального кодексу Естонії не вимагають присутності підозрюваної особи на території країни для порушення провадження в рамках екстратериторіальної або універсальної юрисдикції.
- **Подвійна кримінальність:** для здійснення екстратериторіальної юрисдикції згідно зі статтею 7 Кримінального кодексу естонські суди мають юрисдикцію щодо злочинів, вчинених за кордоном, тільки якщо злочинна дія "є кримінальним злочином, що карається відповідно до кримінального законодавства Естонії й підлягає покаранню за місцем вчинення дії".[262] Аналогічна вимога не передбачена щодо здійснення універсальної юрисдикції відповідно до розділу 8 Кримінального кодексу.
- **Екстрадувати або переслідувати:** згідно зі статтею 7 Кримінального кодексу Естонії, екстратериторіальна юрисдикція естонських судів поширюється на ситуації, коли "злочинець є іноземцем, який був затриманий в Естонії й не підлягає екстрадиції".[263] Однак здійснення універсальної юрисдикції для розслідування та переслідування міжнародних злочинів, закріплених у міжнародних угодах, обов'язкових для Естонії відповідно до статті 8 Кримінального кодексу, не обмежується такими ситуаціями й може бути ініційоване навіть за відсутності будь-якого запиту про екстрадицію.
- **Субсидіарність:** хоча це не передбачено законом, Естонія в політичних заявах нагадує, що вона прийняла допоміжну концепцію універсальної юрисдикції. У спільній заяві країн Балтії перед Шостим комітетом Організації Об'єднаних Націй Постійний представник Литви заявив від імені Литви, Латвії та Естонії, що "немає жодних сумнівів у тому, що основна відповідальність за переслідування злочинців, які вчинили найтяжчі міжнародні злочини, лежить на тих державах, на території яких ці злочини були вчинені. Інші юрисдикційні зв'язки, такі як громадянство злочинця та громадянство потерпілих осіб, також широко визнаються. Однак, якщо ці держави не бажають або не можуть притягнути злочинців до відповідальності, інші держави, які не мають прямого зв'язку зі злочином, повинні заповнити цю прогалину на основі універсальної юрисдикції. Таким чином, універсальна юрисдикція є важливим допоміжним інструментом для забезпечення відповідальності за найтяжчі злочини, включаючи, зокрема, геноцид, воєнні злочини та злочини проти людяності."[264] Цей принцип не застосовувався естонськими судами на практиці. Однак можлива ситуація, коли естонська влада відмовляє в порушенні провадження за універсальною юрисдикцією, коли держава,

[262] Кримінальний кодекс Естонії, стаття 7(1).
[263] Кримінальний кодекс Естонії, стаття 7(1).
[264] Заява Литви від імені країн Балтії на 78-й сесії Шостого комітету Генеральної Асамблеї ООН (12 жовтня 2023).

де були вчинені злочини, демонструє бажання і здатність переслідувати ці злочини в судовому порядку.

- **Розсуд прокурора:** прокуратура може припинити кримінальне провадження щодо кримінального правопорушення, яке було вчинено в іноземній державі, але наслідки якого настали на території Естонської Республіки, якщо продовження провадження може спричинити тяжкі наслідки для Естонської Республіки або суперечитиме іншим публічним інтересам. Однак припинення кримінального провадження на підставі економічних інтересів, інтересів у сфері зовнішньої політики або інших міркувань не допускається, якщо це суперечить міжнародному договору, обов'язковому для Естонії.[265]

Корпоративна відповідальність

Естонське законодавство передбачає корпоративну кримінальну відповідальність за міжнародні злочини. Розділи 89 (злочини проти людяності), 90 (геноцид), 91 (агресія), 95-109 (воєнні злочини) і 290 (катування) Кримінального кодексу передбачають, що "та сама дія, вчинена юридичною особою, карається грошовим штрафом". Стаття 14 Кримінального кодексу роз'яснює, що юридичні особи можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за злочини, вчинені в їхніх інтересах "їхнім органом, членом органу, вищою посадовою особою або уповноваженим представником".[266] Далі підкреслюється, що ці положення не поширюються на держави, міжнародні організації, органи місцевого самоврядування юридичних осіб публічного права.[267]

IV.4. Процесуальні кроки

Спеціалізоване судове переслідування та слідчі органи

Служба внутрішньої безпеки Естонії (EISS) має юрисдикцію розслідувати злочини проти національної та міжнародної безпеки, які охоплюють основні міжнародні злочини. З ними можна зв'язатися за адресою: kapo@kapo.ee.[268]

Участь потерпілих осіб

Відповідно до розділу 17 Кримінального процесуального кодексу Естонії, потерпілі особи є сторонами кримінального провадження.[269] Потерпіла особа визначається як "фізична або юридична особа, якій безпосередньо завдано фізичної, майнової або моральної шкоди внаслідок кримінального правопорушення або протиправної дії, вчиненої особою, не здатною нести кримінальну відповідальність".[270]

[265] Кримінальний процесуальний кодекс Естонії, стаття 204.
[266] Кримінальний кодекс Естонії, стаття 14(1).
[267] Кримінальний кодекс Естонії, стаття 14(3).
[268] Європол, Естонія (жовтень 2020).
[269] Кримінальний процесуальний кодекс Естонії, стаття 17.
[270] Кримінальний процесуальний кодекс Естонії, стаття 37.

- **Заяви потерпілих осіб:** потерпілі особи або будь-яка інша особа може повідомити слідчий орган або прокуратуру про кримінальне правопорушення в усній або письмовій формі.[271]

- **Участь потерпілих осіб в кримінальних провадженнях**: потерпілі як сторони кримінального провадження мають право оскаржувати відмову в порушенні кримінальної справи або постанову про її закриття; давати свідчення або відмовлятися від їх надання; надавати докази; подавати клопотання і скарги; ознайомлюватися з протоколами процесуальних дій та робити заяви щодо них; отримувати копію кримінальної справи та ознайомлюватися з нею; брати участь у судових засіданнях; давати згоду на застосування процедури вирішення спору або відмовлятися від неї; висловлювати свою думку щодо обвинувачення та покарання; викликати свідків; давати згоду на застосування тимчасового запобіжного заходу та вимагати його застосування.[272] Крім того, закон зобов'язує потерпілих з'являтися за викликом слідчого органу, прокуратури або суду та брати участь у процесуальних діях за дорученням слідчих органів, прокуратури та суду.[273] Потерпілі мають право на допомогу захисника і також можуть брати участь у провадженні особисто або через представника, яким може бути адвокат чи будь-яка інша особа.[274]

- **Цивільні позови**: потерпілі мають право подати цивільний позов через слідчий орган або прокуратуру з метою отримання компенсації за шкоду, завдану внаслідок злочину, що розглядається.[275] Орган розслідування та/або прокуратура зобов'язані поінформувати потерпілу особу про порядок подання цивільного позову, основні вимоги до цивільного позову, строк подання цивільного позову, наслідки пропуску такого строку, а також про умови та порядок отримання правової допомоги, що гарантується державою.[276] Після цього цивільний позов направляється прокуратурою до суду разом з обвинувальним актом.[277]

Спеціальний (заочний) судовий розгляд

Естонське законодавство в цілому не передбачає можливості проведення судових розглядів *in absentia*. Проте в якості винятку кримінальна справа може бути заслухана за відсутності обвинувачуваної особи в певних випадках, наприклад, в разі, якщо "він або вона знаходиться поза територією Естонської Республіки та переховується від судового розгляду, а судове слухання можливо провести без присутності обвинувачуваної особи".[278] Однак це стосується лише тих випадків, коли підозрювана особа була належним чином поінформована про факти та обвинувачення, що розглядалися на досудовому етапі провадження, і мала можливість дати свідчення щодо цих фактів та обвинувачень.

[271] Кримінальний процесуальний кодекс Естонії, стаття 195.
[272] Кримінальний процесуальний кодекс Естонії, стаття 38(1).
[273] Кримінальний процесуальний кодекс Естонії, стаття 38(2).
[274] Кримінальний процесуальний кодекс Естонії, стаття 41 і статті 42-48.
[275] Кримінальний процесуальний кодекс Естонії, стаття 38(2).
[276] Кримінальний процесуальний кодекс Естонії, стаття 38(4).
[277] Кримінальний процесуальний кодекс Естонії, стаття 263.
[278] Кримінальний процесуальний кодекс Естонії, стаття 269.

IV.5. Поточні розслідування та судове переслідування злочинів, що пов'язані з Україною

В березні 2022 року Естонія розпочала структурне розслідування стосовно воєнних злочинів, вчинених в Україні, за принципом універсальної юрисдикції. Втім, згідно зі словами естонських органів влади, розслідування фокусується на зборі доказів, наявних в Естонії, або на провадженнях, які стосуються Естонії.[279] Це перші кримінальні провадження, розпочаті в Естонії за міжнародні злочини, вчинені за кордоном. Дотепер єдині прецеденти стосувалися міжнародних злочинів, вчинених в Естонії під час радянської та нацистської окупації.[280]

IV.6. Чисельність українських біженців у країні

Станом на 31 березня 2025 року в Естонії перебувало 42,730 біженців з України,[281] хоча кількість біженців, які в'їхали до Естонії після початку повномасштабного російського вторгнення, невідома.

[279] Baltic Times, Служба внутрішньої безпеки Естонії також розслідує воєнні злочини, вчинені в Україні (30 березня 2022).
[280] Л. Рейн, Суперництво історій: Радянські воєнні злочини в країнах Балтії (жовтень 2013 року).
[281] УВКБ ООН, Ситуація з українськими біженцями.

V. Франція

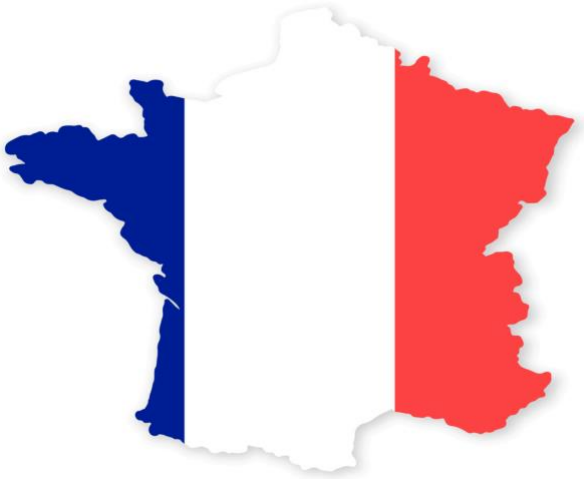

Активна персональна юрисдикція	Стаття 113-6 Кримінального кодексу Франції	✓
Пасивна персональна юрисдикція	Стаття 113-7 Кримінального кодексу Франції	✓
Універсальна юрисдикція	Статті з 689-1 по 689-14 Кримінального кодексу Франції	✓

V.1. Криміналізація основних міжнародних злочинів

Кримінальний кодекс Франції криміналізує такі основні міжнародні злочини:

- Геноцид, що визначений статтями 211-1 та 211-2 Кримінального кодексу[282] та підпадає під універсальну юрисдикцію згідно зі статтею 689-11 Кримінального процесуального кодексу;[283]
- Злочини проти людяності, передбачені статтями з 212-1 по 212-3 Кримінального кодексу,[284] на які поширюється універсальна юрисдикція згідно зі статтею 689-11 Кримінального процесуального кодексу;[285]

[282] Кримінальний кодекс, статті 211 і 211-2.
[283] Кримінальний процесуальний кодекс, стаття 689-11.
[284] Кримінальний кодекс, статті 212-1 по 212-3.
[285] Кримінальний процесуальний кодекс, стаття 689-11.

- Воєнні злочини, які визначені статтями з 461-1 по 461-31 Кримінального кодексу[286] та підпадають під універсальну юрисдикцію згідно зі статтею 689-11 Кримінального процесуального кодексу;[287]
- Катування, на які поширюється універсальна юрисдикція згідно зі статтею 689-2 Кримінального процесуального кодексу,[288] яка посилається на визначення, наведене у статті 1 Конвенції ООН проти катувань;[289]
- Насильницьке зникнення, на яке поширюється універсальна юрисдикція згідно зі статтею 689-13 Кримінального процесуального кодексу,[290] яка посилається на визначення, наведене у статті 2 Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень;[291]
- Знищення культурних цінностей, на які поширюється універсальна юрисдикція згідно зі статтею 689-14 Кримінального процесуального кодексу,[292] яка посилається на визначення, наведене у Гаазькій конвенції про захист культурних цінностей та Додатковому протоколі до неї.[293]

Геноцид	Злочини проти людяності	Воєнні злочини	Інші злочини
Стаття 211-1, Кримінальний кодекс: **Геноцид** Стаття 211-2, Кримінальний кодекс: **Прямі та публічні заклики до вчинення геноциду** Стаття 212-3, Кримінальний кодекс: **Участь у групі з метою вчинення геноциду**	Стаття 212-1, Кримінальний кодекс: **Злочини проти людяності** - будь-який з наступних злочинів, вчинений за узгодженим планом проти цивільного населення, яке зазнало широкомасштабного або систематичного нападу • Добровільний замах на життя; • Винищення; • Поневолення; • Депортація або примусове	Статті з 461-1 по 461-31, Кримінальний кодекс: **Різні воєнні злочини та правопорушення** Статті з 461-2 по 461-18: **Воєнні злочини та правопорушення, характерні для міжнародних і неміжнародних збройних конфліктів**	Стаття 689-2, Кримінальний процесуальний кодекс: **Катування** Стаття 689-13: **Насильницьке зникнення** Стаття 689-14: **Знищення культурних цінностей**

[286] Кримінальний кодекс, статті 461-1 по 461-31.
[287] Кримінальний процесуальний кодекс, стаття 689-11.
[288] Кримінальний процесуальний кодекс, стаття 689-2.
[289] Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, (10 грудня 1984), стаття 1.
[290] Кримінальний процесуальний кодекс, стаття 689-13.
[291] Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень, (20 грудня 2006), стаття 2.
[292] Кримінальний процесуальний кодекс, стаття 689-14.
[293] Конвенція про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року (14 травня 1954) та Протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року (14 травня 1954).

переміщення населення;

- Ув'язнення або будь-яка інша форма суворого позбавлення фізичної свободи;
- Катування;
- Зґвалтування, примусова проституція, примусова вагітність, примусова стерилізація або будь-яка інша форма сексуального насильства схожої тяжкості;
- Переслідування;
- Насильницьке зникнення;
- Акти сегрегації, вчинені в рамках інституціоналізованого режиму систематичного придушення та панування однієї расової групи над будь-якою іншою расовою групою або над усіма іншими расовими групами та з наміром зберегти цей режим;
- Інше нелюдське поводження.

Стаття 212-2, Кримінальний кодекс: **Злочини проти людяності під час збройного конфлікту**

Стаття 212-3, Кримінальний кодекс: **Участь у групі з**

Статті з 461-2 по 461-7: **Напади на людей, вчинені під час міжнародного або неміжнародного збройного конфлікту**

Статті з 461-2 по 461-5: **Посягання на життя та фізичну або психічну недоторканність**

Стаття 461-6: **Порушення індивідуальної свободи**

Стаття 461-7: **Порушення прав неповнолітніх у збройних конфліктах**

Статті з 461-8 по 461-17: **Воєнні злочини та правопорушення, пов'язані з веденням воєнних дій**

Статті з 461-8 по 461-14: **Заборонені засоби та методи ведення бойових дій**

Статті з 461-15 по 461-17: **Напади на майно під час збройних конфліктів**

Стаття 461-18: **Утворення груп або укладення угод з метою**

	метою вчинення злочинів проти людяності	**підготовки воєнних злочинів або правопорушень** Статті з 461-19 по 461-29: **Воєнні злочини та правопорушення, характерні для міжнародного збройного конфлікту** Статті з 461-19 по 461-22: **Порушення свободи і прав людини в міжнародних збройних конфліктах** Статті з 461-23 по 461-29: **Засоби та методи ведення бойових дій, заборонені в міжнародному збройному конфлікті** Статті з 461-30 по 461-31: **Воєнні злочини та правопорушення, характерні для неміжнародних збройних конфліктів** Примітка: відповідно до статті 462-11 застосування ядерної зброї або будь-якої іншої зброї, не забороненої міжнародною конвенцією, ратифікованою	

	Францією, для здійснення дій, необхідних відповідно до права Франції на самооборону, не є воєнним злочином.	

V.2. Двосторонні та багатосторонні механізми юридичного співробітництва

Франція не є частиною Спільної слідчої групи (ССГ), яка займається розслідуванням міжнародних злочинів, вчинених в Україні.

Однак у лютому 2024 року Франція підписала Угоду про співробітництво з Україною у сфері безпеки та зобов'язалася "підтвердити, що не повинно бути безкарності за воєнні злочини та інші звірства і що Російська Федерація повинна нести юридичну відповідальність, включаючи репарації за будь-яку шкоду, заподіяну такими діями, що також сприятиме стримуванню майбутніх нападів та підтримці відновлення України [...]" та "притягнути до відповідальності осіб, причетних до воєнних злочинів та інших міжнародних злочинів, вчинених проти України в контексті російської агресії, відповідно до норм міжнародного права... щоб забезпечити повне та справедливе розслідування звинувачень у воєнних злочинах".[294]

14 лютого 2024 року Франція також підписала Любляно - Гаазьку конвенцію про міжнародне співробітництво у розслідуванні та судовому переслідуванні злочинів геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та інших міжнародних злочинів.[295]

V.3. Юрисдикційні вимоги

Універсальна та екстратериторіальна юрисдикція

За французьким законодавством, юрисдикційні вимоги відрізняються залежно від ймовірного злочину і від того, чи провадження відкрите на основі універсальної юрисдикції або активної/пасивної персональної юрисдикції.

Ці вимоги були додатково роз'яснені законодавством та практикою наступним чином:

[294] Угода про співробітництво у сфері безпеки між Францією та Україною (16 лютого 2024), стаття 14.

[295] Федеральна державна служба Королівства Бельгія, Міністерство закордонних справ, зовнішньої торгівлі та співробітництва з метою розвитку, Любляно-Гаазька конвенція, Список держав-учасниць (березень 2025.). Див. також Федеральна державна служба Королівства Бельгія, Міністерство закордонних справ, зовнішньої торгівлі та співробітництва з метою розвитку, Договори, в яких Бельгія є депозитарієм.

- **Вимога до присутності чи проживання**: ця вимога стосується лише справ універсальної юрисдикції; вона не поширюється на провадження, відкриті на підставі активної або пасивної персональної юрисдикції щодо злочинів, вчинених громадянами Франції або проти них:
    - **Постійне місце проживання (геноцид, воєнні злочини, злочини проти людяності та знищення культурних цінностей)**: Французькі судові органи можуть відкрити провадження в рамках універсальної юрисдикції, лише якщо підозрювана особа має "постійне місце проживання" у Франції, тобто необхідна наявність "достатнього зв'язку" між підозрюваною особою та Францією. Цей зв'язок буде оцінюватися на основі набору індикаторів:
        - поточна або передбачувана тривалість перебування особи в країні;
        - причини її перебування;
        - умови, за яких вона перебувала в країні;
        - прояв наміру або бажання проживати у Франції протягом тривалого періоду; наявність сімейних, соціальних, матеріальних або професійних зв'язків.[296]
    - **Присутність (катування та насильницькі зникнення)**: Французькі судові органи можуть відкрити провадження в рамках універсальної юрисдикції, якщо підозрювана особа фізично перебуває на території Франції на момент офіційного відкриття розслідування.[297]
- **Субсидіарність щодо інших міжнародних та національних судів**: Стаття 689-11 Кримінального процесуального кодексу встановлює, що початок розслідування геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів може бути здійснено французькою владою лише після того, як прокуратура переконається, що:
    - жоден інший міжнародний суд не заявив про свою юрисдикцію у провадженні та не вимагав видачі підозрюваної особи, або
    - жодна інша держава не звернулася із запитом про екстрадицію підозрюваної особи. Ця вимога не поширюється на катування або насильницькі зникнення.

  Ця вимога не застосовується до розслідувань катувань, примусових зникнень та знищення культурних цінностей.

[296] Кримінальний процесуальний кодекс, стаття 689-11; Cour de cassation, Прес-реліз: Універсальна юрисдикція французького правосуддя щодо злочинів, вчинених у Сирії (12 травня 2023).
[297] Див. Кримінальний процесуальний кодекс, статті 689-1, 689-2, 689-13. Див. також Джульєтт Рамон Тідрез, Вищий суд Франції підтвердив універсальну юрисдикцію (EJIL Talk!, 1 червня 2023).

- **Ініціатива прокурора:** за французьким законодавством, кримінальне провадження може бути порушене або на вимогу прокурора, або на вимогу потерпілих, які виступають як цивільні особи, або навіть на вимогу НУО, які мають право виступати як цивільні особи; закони про універсальну юрисдикцію та екстратериторіальну юрисдикцію, однак, обмежують ці дві останні можливості:
    - **Універсальна юрисдикція щодо геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та знищення культурних цінностей**: переслідування за основні міжнародні злочини може здійснюватися лише за запитом прокурора – потерпілі особи можуть подавати кримінальні скарги для офіційного захоплення прокурора у провадженні, але не можуть безпосередньо подавати "скаргу з цивільним позовом" безпосередньо до голови колегії слідчих суддів (як це відбувається з національними злочинами);[298]
    - **Універсальна юрисдикція щодо катувань та насильницького зникнення**: переслідування цих злочинів може бути розпочато за запитом прокурора або за "скаргою з цивільним позовом", поданою безпосередньо потерпілими особами, їхніми родичами або неурядовими організаціями, які мають право виступати як цивільна сторона, до голови колегії слідчих суддів.
    - **Пасивна/активна персональна юрисдикція**: розслідування злочинів, скоєних французькими громадянами або проти французьких громадян за кордоном, може бути розпочато за запитом прокурора або за "скаргою з цивільним позовом", поданою безпосередньо потерпілими або їхніми родичами, неурядовими організаціями, які мають право виступати в якості цивільної сторони перед деканом слідчих суддів, або за офіційною денонсацією влади країни, в якій було скоєно злочин.
- **Французьке громадянство безпосередніх потерпілих осіб**: Французька судова практика обмежує застосування пасивної персональної юрисдикції ситуаціями, коли безпосередня потерпіла від злочину особа є громадянином Франції; той факт, що опосередковані потерпілі (наприклад, чоловік/дружина або родичі потерпілої особи) є французами, не є достатнім для виникнення юрисдикції.

Корпоративна відповідальність

Відповідно до статті 121-2 Кримінального кодексу Франції, юридичні особи можуть бути притягнуті до відповідальності за кримінальні правопорушення, вчинені від їхнього імені будь-якими їхніми представниками або органами.[299]

Цей принцип застосовується до вчинення міжнародних злочинів, і кілька французьких компаній опинилися під слідством за сприяння або отримання вигоди від вчинення

[298] Кримінальний процесуальний кодекс, стаття 689-11.
[299] Див. Кримінальний кодекс Франції, стаття 121-2.

міжнародних злочинів (наприклад, цементна компанія Lafarge перебуває під слідством за фінансування тероризму та співучасть у злочинах проти людяності в Сирії; технологічна компанія Amesys перебуває під слідством за співучасть у тортурах в Лівії). Ці прецеденти вказують на те, що французькі компанії, які сприяли вчиненню міжнародних злочинів в Україні та/або отримали вигоду від їх вчинення, можуть бути притягнуті до відповідальності у французьких судах, що мають активну персональну юрисдикцію.

Приклад справи: Lafarge

7 вересня 2021 року Верховний суд Франції підтвердив звинувачення проти французького виробника цементу Lafarge (зараз входить до групи Holcim) у співучасті у злочинах проти людяності за те, що він нібито заплатив до 13 мільйонів євро озброєним групам у Сирії, включаючи Ісламську державу, щоб підтримати роботу свого цементного заводу в умовах громадянської війни в Сирії та її звірств. Верховний суд однозначно стверджує, що "не має значення, що співучасник діє з метою здійснення комерційної діяльності, оскільки ця обставина є частиною мотиву, а не елементом умислу. [...] Достатньо, щоб він знав, що безпосередні виконавці вчиняють або збираються вчинити такий злочин проти людяності, і що своєю допомогою або пособництвом він сприяє його підготовці або вчиненню. [...] Інше тлумачення [...], яке вимагало б, щоб співучасник злочину проти людяності брав участь у розробці або виконанні узгодженого плану, призвело б до того, що багато актів пособництва залишилися б безкарними, тоді як саме множинність таких актів робить злочин проти людяності можливим". Що стосується елементу об'єктивної сторони, то згідно з французьким кримінальним правом, співучастю вважаються дії, які "полегшують або сприяють" вчиненню злочину. Співучасник не обов'язково повинен брати участь у його вчиненні, а також не обов'язково, щоб дії співучасника були необхідними для вчинення основного злочину. Верховний суд встановив, що свідома сплата кількох мільйонів доларів організації, яка має виключно злочинну мету, є достатньою для того, щоб вважатися співучастю.[300]

V.4. Процесуальні кроки

Спеціалізовані органи прокуратури та слідства

Притягнення до відповідальності, розслідування та винесення вироків у справах про міжнародні злочини у Франції належать до компетенції Національної антитерористичної прокуратури (PNAT), слідчих суддів Департаменту воєнних злочинів та злочинів проти людяності Паризького трибуналу та Паризького апеляційного суду, відповідно.[301] В рамках PNAT підрозділ з міжнародних злочинів складається з п'яти прокурорів, яким допомагають

[300] Касаційний суд Франції, Кримінальна палата, 7 вересня 2021 року, 19-87.367.
[301] Кримінальний процесуальний кодекс, статті 689-11, 628-1.

троє експертних асистентів та один юридичний асистент. Три спеціалізовані слідчі судді, яким допомагають три експертні асистенти, також входять до складу Департаменту воєнних злочинів і злочинів проти людяності Паризького трибуналу.[302] Станом на червень 2024 року у Франції велося 180 поточних справ щодо міжнародних злочинів, які стосувалися злочинів, вчинених у 35 країнах.

Компетентним слідчим органом є Центральне управління по боротьбі зі злочинами проти людяності та злочинами на ґрунті ненависті (OCLCH).[303] До складу OCLCH входять 40 слідчих, розподілених між Відділом міжнародних злочинів та Відділом стратегії та міжнародного співробітництва, які працюють над розслідуванням тяжких міжнародних злочинів.[304]

Зв'язатися з OCLCH можна за адресою: oclch@gendarmerie.interieur.gouv.fr.

Участь потерпілої особи

- **Заяви потерпілих осіб**: Потерпілі особи від катувань або насильницьких зникнень можуть подати кримінальну скаргу до прокурора або судової поліції, або безпосередньо подати "скаргу з цивільним позовом" до колегії слідчих суддів Паризького трибуналу.[305] Однак потерпілі особи, які мають громадянство інших країн, не можуть подавати "скарги з цивільним позовом" щодо геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів або знищення культурних цінностей, оскільки згідно зі статтями 689-11 і 689-14 Кримінального процесуального кодексу, єдиним повноваженням порушувати провадження універсальної юрисдикції на цій підставі є повноваження PNAT (щодо геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів) або іншого прокурора (щодо знищення культурних цінностей).[306]

- **Участь у якості цивільного позивача:** Потерпілі особи, які особисто зазнали шкоди, безпосередньо спричиненої внаслідок злочину, а також НУО, які мають правоздатність, можуть подати заяву про участь у кримінальному провадженні як цивільні позивачі та/або ініціювати цивільний позов про відшкодування завданої шкоди.[307] Такі заяви можуть бути подані: (1) до поліції або жандармерії, прокурора або слідчого судді на будь-якій стадії кримінального розслідування; та/або (2) безпосередньо до суду після закриття кримінального розслідування і до початку судового розгляду.[308] Під час кримінального розслідування цивільні позивачі мають право: бути представленими адвокатом, мати доступ до слідчих і процесуальних матеріалів, доступ до правової допомоги, бути вислуханими суддею, вимагати проведення додаткового розслідування; під час кримінального процесу цивільні

[302] Міжнародний центр перехідного правосуддя, Посилюючи боротьбу з безкарністю. Спеціальні слідчі та прокурорські можливості (березень 2022), с. 76.
[303] Національна жандармерія, Центральне управління по боротьбі зі злочинами проти людяності та злочинами на ґрунті ненависті (OCLCH).
[304] Міжнародний центр перехідного правосуддя, Посилюючи боротьбу з безкарністю. Спеціальні слідчі та прокурорські можливості (березень 2022), с. 76.
[305] Кримінальний процесуальний кодекс, стаття 1; Атлантична рада, Посібник для практиків: Притягнення Ісламської Республіки Іран до відповідальності за злочини проти людяності (квітень 2023), с. 7; TRIAL International, Інформаційний звіт: Законодавство та практика універсальної юрисдикції у Франції (2019), с. 19.
[306] Кримінальний процесуальний кодекс, статті 689-11 та 689-14.
[307] Кримінальний процесуальний кодекс, стаття 2.
[308] Управління правової та адміністративної інформації Франції, Кримінальний судовий процес: хто такий цивільний позивач? (22 грудня 2021); Кримінальний процесуальний кодекс, стаття 85.

позивачі також мають право викликати і допитувати свідків, подавати клопотання і вимагати компенсації за фізичну і психологічну шкоду, якої вони зазнали.

- **Залучення індивідуальних потерпілих осіб**: Якщо розслідування міжнародних злочинів, вчинених в Україні, розпочато PNAT (в рамках універсальної юрисдикції або пасивної персональної юрисдикції), потерпілі від злочину, що розслідується, з України можуть подати заяву про визнання їх цивільними позивачами і, таким чином, брати участь у кримінальному провадженні та вимагати відшкодування збитків.

- **НУО**: НУО, в тому числі організації громадянського суспільства та асоціації потерпілих (розташовані у Франції або за кордоном), мають право виступати цивільними позивачами у кримінальних провадженнях щодо міжнародних злочинів, якщо вони можуть довести, що існують щонайменше п'ять років, і якщо їхній статут чітко визначає, що їхній мандат полягає у боротьбі зі злочинами проти людяності або воєнними злочинами.[309]

- **Можливість участі через відеоконференції:** Відповідно до статті 706-71 Кримінального процесуального кодексу, якщо це виправдано потребами розслідування, особа може бути заслухана, допитана або навіть викликана на очну ставку з іншими особами дистанційно з іншої частини території Франції або з території іншої країни ЄС за допомогою засобів телекомунікації, які гарантують конфіденційність передачі.[310] З січня 2023 року Кримінальний процесуальний кодекс також передбачає можливість для потерпілих осіб подавати скарги або бути заслуханими поліцією дистанційно за допомогою аналогічних засобів телекомунікації.[311] На практиці особа, яку заслуховують дистанційно, зазвичай повинна звернутися до поліцейського відділку, розташованого неподалік від її місцезнаходження у Франції, або до французького консульства за кордоном. На момент написання цього Посібника ця можливість була обмежена для осіб, які перебувають в інших державах ЄС, хоча в майбутньому вона може бути поширена на держави, що не входять до ЄС.

Спеціальний (заочний) судовий розгляд

Для того, щоб порушити справу за універсальною юрисдикцією, підозрюваний повинен або перебувати на території Франції (у справах про катування чи насильницькі зникнення), або мати постійне місце проживання у Франції (у справах про геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та знищення культурних цінностей) на момент початку розслідування. Ця вимога не стосується справ, що підпадають під активну/пасивну персональну юрисдикцію, які можуть бути відкриті, навіть якщо підозрюваний не перебуває або перебуває за межами Франції.

У будь-якій ситуації, якщо підозрюваний згодом залишає Францію після початку розслідування, кримінальний процес може бути проведений *заочно*.[312] На практиці

[309] Кримінальний процесуальний кодекс, статті 2-4.
[310] Див. Кримінальний процесуальний кодекс, стаття 706-71.
[311] Див. Кримінальний процесуальний кодекс, стаття 15-3-1-1.
[312] Див. Кримінальний процесуальний кодекс, стаття 379-2; Open Society Justice Initiative, Законодавство та практика універсальної юрисдикції у Франції (лютий 2019), с. 14-15; Г'юман Райтс Вотч, Законодавча база універсальної юрисдикції у Франції (2014), с. 2; У

спеціальний судовий розгляд раніше проводився у справах універсальної юрисдикції, коли підозрюваний більше не перебував на території Франції після початку попереднього розслідування, наприклад, у справах Елі Ульд Дах (2005 рік)[313] і Халеда Бен Саїда (2010 рік).[314]

V.5. Поточні розслідування та судове переслідування злочинів, що пов'язані з Україною

У квітні 2022 року Франція надіслала групу технічних слідчих та судових експертів, щоб поділитися своїм досвідом у виявленні та зборі доказів. Міністерство Європи та закордонних справ Франції також передало в розпорядження ОГП дві мобільні лабораторії для аналізу ДНК, які допоможуть ідентифікувати потерпілих осіб та збирати докази.[315] З того часу французькі слідчі неодноразово відвідували Україну як для підтримки українських слідчих, так і для збору доказів у рамках розслідувань воєнних злочинів, розпочатих PNAT.

Ці місії ґрунтуються на міжнародній угоді про правову допомогу, згідно з якою українська влада зобов'язується проводити в Україні слідчі дії, включаючи допити від імені французьких органів влади. Цьому сприяє той факт, що у більшості справ, порушених PNAT, Україна відкрила "дзеркальні справи" за тими самими злочинами.

Станом на жовтень 2024 року Національна антитерористична прокуратура Франції (PNAT), яка також уповноважена розслідувати та переслідувати справи про міжнародні злочини, проводить розслідування десяти справ про ймовірні воєнні злочини, вчинені в Україні, деякі з яких розглядаються нижче. Усі розслідування проводяться спеціалізованими слідчими OCLCH, які створили групу, що займається Україною після повномасштабного вторгнення.

Однак, незважаючи на певні прецеденти, Франції бракує судової практики та досвіду щодо воєнних злочинів, враховуючи, що Женевські конвенції були запроваджені лише у 2010 році після включення Римського статуту у національне законодавство.

Справа П'єра Закревського	
Підстави для юрисдикції	Пасивна персональна юрисдикція

справі "Норберт Х та ін." (справа про зникнення на пляжі), Верховний суд (Кримінальна палата), справа № 07-86.412, рішення від 9 квітня 2008 р; *У справі Міжнародної федерації за права людини* (FIDH) та ін., Верховний суд (Кримінальна палата), справа № 07-88.330, рішення від 21 січня 2009.

[313] Міжнародна база даних злочинів, Елі Ульд Дах; FIDH, Елі Ульд Дах засуджений після шести років судового розгляду. Наша наполегливість не була марною! (2 липня 2005).

[314] FIDH, Засудження Халеда Бен Саїда: Перемога над безкарністю в Тунісі (2010), с. 4-5, 11.

[315] France Diplomatie, "Боротьба з безкарністю", (станом на 14 квітня 2025).

Відповідні злочини	Воєнні злочини
Передумови	Французько-ірландський журналіст американського телеканалу FoxNews П'єр Закревський загинув в Україні 14 березня 2022 року, висвітлюючи початок повномасштабного російського вторгнення. Разом з ним загинула українська продюсерка Олександра Кувшинова, яка його супроводжувала.[316]
Перебіг розслідування	16 березня 2022 року PNAT розпочала попереднє розслідування, в якому взяли участь 17 членів сім'ї та неурядова організація "Репортери без кордонів". Була створена спільна слідча група за участю Франції, Ірландії та України. Наприкінці цього досудового етапу, 5 квітня 2024 року PNAT направила справу до голови колегії слідчих суддів Паризького трибуналу з проханням розпочати судове розслідування воєнних злочинів.[317] 17 квітня 2024 року PNAT оголосила про початок судового розслідування смерті Закревського під наглядом слідчих суддів Департаменту з розслідування злочинів проти людяності та воєнних злочинів Паризького трибуналу.[318] Наразі розслідування триває.

Справа Армана Солдіна	
Підстави для юрисдикції	Пасивна персональна юрисдикція
Відповідні злочини	Воєнні злочини
Передумови	9 травня 2023 року боснійсько-французький відеожурналіст Agence France-Presse в Україні Арман Солдін загинув під час ракетного обстрілу в Часовому Яру поблизу прифронтового міста Бахмут. Солдін був у компанії чотирьох колег, коли група

[316] The Guardian, Оператор і продюсер телеканалу Fox News загинули в Україні (15 березня 2022).
[317] Reporters Sans Frontières, Смерть франко-ірландського журналіста П'єра Закревського на початку війни в Україні: його родина та RSF схвалюють початок судового розслідування воєнних злочинів у Франції (17 квітня 2024).
[318] Reporters Sans Frontières, Смерть франко-ірландського журналіста П'єра Закревського на початку війни в Україні: його родина та RSF схвалюють початок судового розслідування воєнних злочинів у Франції (17 квітня 2024).

	потрапила під обстріл з "Градів", і Солдін загинув, коли ракета влучила поруч з тим місцем, де він лежав. Ніхто з інших членів знімальної групи не постраждав під час обстрілу.[319]
Перебіг розслідування	10 травня 2023 року Національна Антитерористична прокуратура (PNAT) розпочала розслідування ймовірних воєнних злочинів, пов'язаних із вбивством Солдіна. Розслідування було передано до OCLCH.[320] 14 травня 2023 року французькі слідчі прибули в Україну для збору доказів і відтоді співпрацюють з українським ОГП у розслідуванні цього злочину.[321]

Справа Фредеріка Леклерка-Імгоффа	
Підстави для юрисдикції	Пасивна персональна юрисдикція
Відповідні злочини	Воєнні злочини
Передумови	30 травня 2022 року Фредерік Леклерк-Імгофф, французький журналіст з каналу BFMTV, був вбитий внаслідок влучання осколка під час зйомки гуманітарної операції поблизу Сєвєродонецька. Леклерк-Імгофф перебував у гуманітарній вантажівці і знімав евакуацію українських цивільних, які рятувалися від російських бомбардувань міста Лисичанськ, що знаходиться на сході України. Двоє інших колег з BFMTV були з ним і отримали легкі поранення.[322]
Перебіг розслідування	30 травня 2022 року Національна Антитерористична прокуратура (PNAT) розпочала розслідування воєнних злочинів. Розслідування проводилось Центральним управлінням по боротьбі зі злочинами проти людства (OCLCH).[323] Розслідування ще триває.

[319] Комітет захисту журналістів, Арман Солдін.
[320] Платформа безпеки журналістів, Журналіст AFP Арман Солдін загинув під час висвітлення війни в Україні.
[321] IMI, Французькі слідчі прибули в Україну для розслідування смерті репортера AFP (16 травня 2023).
[322] Репортери без кордонів, Через два роки після загибелі Фредеріка Леклерка-Імхоффа в Україні, RSF та родина французького журналіста закликають до справедливості (30 травня 2024).
[323] Комітет захисту журналістів, Фредерік Леклерк-Імгофф.

Справа Адрієна Бодона де Моні-Пажоль та Геннадія Германовича	
Підстави для юрисдикції	Пасивна персональна юрисдикція
Відповідні злочини	Воєнні злочини
Передумови	1 лютого 2024 року Адрієн Бодон де Моні-Піжоль та Геннадій Германович, обоє громадяни Франції, які на той момент працювали на Швейцарську гуманітарну організацію EPER, були вбиті у Бериславі (Херсонська область) під час того, як вони проводили оцінку гуманітарних потреб міста. Їхню загибель пов'язують з атакою безпілотників на їхню колону.[324] Під час цього нападу були поранені кілька їхніх українських та швейцарських колег. Пізніше російські ЗМІ стверджували, що двоє загиблих французів були найманцями, які брали участь у бойових діях. Ці звинувачення були рішуче відкинуті французькою владою, EPER та сім'ями загиблих.[325]
Перебіг розслідування	3 лютого 2024 року Національна Антитерористична прокуратура (PNAT) розпочала розслідування воєнних злочинів. Розслідування проводиться Центральним управлінням по боротьбі зі злочинами проти людяності (OCLCH), яке координується українськими слідчими та прокурорами.[326] Розслідування триває.

Справа французьким потерпілих, які зазнали нападу чи були поранені в Україні	
Підстави для юрисдикції	Пасивна персональна юрисдикція
Відповідні злочини	Воєнні злочини
Передумови	З початку повномасштабного вторгнення російських збройних сил в Україну і, зокрема, під час нападів на

[324] EPER, Смерть двох співробітників EPER в Україні внаслідок атак безпілотників (20 лютого 2024).
[325] Le Monde, Війна в Україні: після загибелі двох французьких гуманітаріїв під час російського бомбардування відкрито кримінальне провадження за воєнні злочини (3 лютого 2024).
[326] Le Monde, Війна в Україні: після загибелі двох французьких гуманітаріїв під час російського бомбардування відкрито кримінальне провадження за воєнні злочини (3 лютого 2024).

	Маріуполь, Ірпінь та Чернігів, різні громадяни Франції зазнали нападів та/або поранень з боку російських збройних сил. Більшість з них були або мешканцями України, або медичними працівниками, або журналістами.
Перебіг розслідування	Національна Антитерористична прокуратура (PNAT) розпочала додаткові розслідування воєнних злочинів, вчинених проти потерпілих із Франції в Україні, починаючи з лютого 2022 року. Ці розслідування були доручені Центральному управлінню по боротьбі зі злочинами проти людства (OCLCH), проте деталі щодо потерпілих осіб не були оприлюднені.

Справи проти ймовірних злочинців, які є громадянами Франції	
Підстави для юрисдикції	Активна персональна юрисдикція
Відповідні злочини	Воєнні злочини
Передумови	За повідомленнями, щонайменше один громадянин Франції добровільно приєднався до підтримуваних Росією сепаратистських рухів в Україні в 2014 році і брав участь у бойових діях проти Збройних Сил України у східних областях України.
Перебіг розслідування	Національна Антитерористична прокуратура (PNAT) розпочала додаткові розслідування воєнних злочинів, вчинених проти потерпілих із Франції в Україні, починаючи з лютого 2022 року. Ці розслідування були доручені Центральному управлінню по боротьбі зі злочинами проти людяності (OCLCH), проте деталі щодо ймовірних злочинців не були оприлюднені.

Справа проти TotalEnergies	
Підстави для юрисдикції	Активна персональна юрисдикція / Корпоративна кримінальна відповідальність

Відповідні злочини	Воєнні злочини
Передумови	13 жовтня 2022 року Razom We Stand та Darwin Climax Coalition разом із Національною Антитерористичною прокуратурою (PNAT) подали офіційну скаргу проти французької компанії TotalEnergies за ймовірну експлуатацію газового родовища, яке використовувалося для виробництва гасу, що використовувався російськими літаками під час бомбардувань в Україні, зокрема, Маріупольського театру, де внаслідок нападу загинуло близько 600 осіб. Скарга була подана одразу після розслідування неурядової організації Global Witness, яке було проведене у серпні 2022 року, згідно з яким TotalEnergies володіла 49% акцій Термокарстового газового родовища в Сибіру, звідки газовий конденсат транспортувався через всю Росію для переробки, а потім відправлявся як авіаційне паливо на бази ВПС Росії поблизу України.[327]
Перебіг розслідування	У січні 2023 року Національна Антитерористична прокуратура (PNAT) відхилила скаргу через “недостатньо охарактеризовані” факти.[328] 30 березня 2023 року Razom We Stand та Darwin Climax Coalition подали нову скаргу із цивільною заявою про “співучасть у воєнних злочинах” безпосередньо до Головуючого слідчого судді. 10 жовтня 2023 року скарга була визнана недійсною, оскільки обидві НУО не мали процесуальної правоздатності для звернення до французьких судів. Їхні адвокати повідомили пресі, що вони не оскаржували це рішення, а це означає, що справу закрито.[329]

Інші приклади екстратериторіальної універсальної юрисдикції

Хоча наведені нижче приклади справ не мають прямого відношення до України, вони демонструють, як Франція підходила до розгляду справ за універсальною юрисдикцією в інших випадках.

[327] France24, Французькій компанії TotalEnergies загрожує судовий процес за ймовірну заправку російських бомбардувальників (14 жовтня 2022).
[328] Reuters, Французький суд відхилив звинувачення у співучасті у воєнних злочинах проти TotalEnergies – юристи (16 січня 2023).
[329] Libération, TotalEnergies: французькі суди відхилили скаргу проти групи за співучасть у російських військових злочинах в Україні (10 квітня 2024).

У той час як усі вищезгадані справи щодо злочинів, вчинених в Україні, були відкриті в рамках пасивної або активної персональної юрисдикції, Франція нещодавно відкрила кілька справ універсальної юрисдикції щодо міжнародних злочинів, вчинених у різних країнах, які не мають жодного стосунку до Франції. Нещодавні приклади справ за універсальною та екстратериторіальною юрисдикцією демонструють, як такі справи зазвичай розглядаються французькою владою. Ці приклади, як правило, вказують на те, що французька влада може відкривати справи щодо міжнародних злочинів, вчинених за кордоном, навіть проти найвищих посадових осіб держави, за умови дотримання юрисдикційних вимог.

Справа проти Роджера Лумбала Тшітенги	
Підстави для юрисдикції	Універсальна юрисдикція
Держава, де здійснено злочин	Демократична Республіка Конго
Відповідні злочини	Злочини проти людства
Передумови	Роджер Лумбала Тшітенга був лідером збройного угрупування Конголезьке об'єднання за національну демократію (RCD-N). RCD-N підозрюється у вчиненні злочинів проти людяності, в тому числі зґвалтування та інших форми сексуального насильства, позасудових страт, катувань, каліцтв і канібалізму під час військової операції під назвою “Erase the Board” на північному сході Демократичної Республіки Конго. Метою операції було взяти під контроль багаті на ресурси райони на сході країни. Лумбала Тшітенга ймовірно віддавав накази про вчинення деяких злочинів, а також допомагав і підбурював війська RCD-N, надаючи їм припаси і дозволяючи солдатам, які перебували під його командуванням, жорстоко нападати на цивільне населення в період з липня 2002 року по грудень 2003 року. Згодом Лумбала Тшітенга став міністром торгівлі ДРК у 2003-2005 роках, а потім членом парламенту і сенатором до 2013 року. Лумбала Тшітенга був заарештований у Парижі в січні 2021 року.[330]

[330] TRIAL International, Річний звіт щодо універсальної юрисдикції за 2024 рік (2024), с. 39; TRIAL International, Майбутній судовий процес над конголезьким воєначальником у Франції - історичний крок до справедливості (8 листопада 2023 року, змінено 8 листопада 2024 року).

Перебіг розслідування	У 2016 році Національна Антитерористична прокуратура (PNAT) відкрила попереднє розслідування щодо Лумбали Тшітенги після відмови Франції у наданні йому притулку. Після того у січні 2021 року в Парижі Лумбала Тшітенга був обвинувачений у вчиненні злочинів.[331] Більше 20 постраждалих приїхали до Франції, щоб свідчити на етапі розслідування, і були допущені до офіційної участі в майбутньому судовому процесі як цивільні сторони. Громадські організації, такі як CFJ, TRIAL, MRG та НУО "Justice Plus", що базується в ДРК, також були допущені до участі в якості цивільних сторін. Ці НУО працювали разом протягом усього розслідування з метою виявлення та підтримки конголезьких громад, потерпілих і постраждалих, які бажали поділитися своїми свідченнями з французькими судовими органами.[332] 6 листопада 2023 року троє французьких слідчих суддів висунули Лумбалі обвинувачення у "співучасті у злочинах проти людяності", що було підтверджено після апеляції Паризьким апеляційним судом 28 лютого 2024 року за звинуваченням Лумбали Тшітенги у співучасті та змові з метою вчинення злочинів проти людяності, в тому числі вбивств, катувань, зґвалтувань, мародерства та поневолень, а також сексуальним рабством у ДРК у період з 2002 по 2003 роки. Наразі Лумбала Тшітенга перебуває під вартою і очікує на суд, який відбудеться восени 2025 року.[333]

Справа проти Башара аль-Ассада та інших сирійських лідерів	
Підстави для юрисдикції	Пасивна персональна юрисдикція
Держава, де здійснено злочин	Сирія

[331] Digital Congo, Франція: Роджер Лумбала звинувачений у співучасті в злочинах проти людяності в Демократичній Республіці Конго (8 листопада 2023 року); TRIAL International, Річний звіт щодо універсальної юрисдикції за 2024 рік (2024), с. 39.
[332] TRIAL International, Майбутній судовий процес над конголезьким воєначальником у Франції - історичний крок до справедливості (8 листопада 2023 року, змінено 8 листопада 2024 року).
[333] TRIAL International, Майбутній судовий процес над конголезьким воєначальником у Франції - історичний крок до справедливості (8 листопада 2023 року, змінено 8 листопада 2024 року).

Відповідні злочини	Злочини проти людяності, воєнні злочини
Передумови	Розслідування розглядає ймовірну відповідальність сирійського уряду за застосування хімічної зброї у серпні 2013 року в місті Дума та регіоні Східна Гута, які на той час контролювалися силами опозиції. Ці атаки, здійснені в рамках цілеспрямованих, широкомасштабних і систематичних нападів на цивільне населення в районах, контрольованих опозиційними силами, призвели до загибелі численних потерпілих, серед яких були і громадяни Франції.
Перебіг розслідування	У квітні 2021 року після подання скарги та заяв цивільних сторін було офіційно розпочато розслідування та призначено двох слідчих суддів. Початкова скарга та докази на її підтримку були розроблені Сирійським центром медіа та свободи слова (SCM), Syrian Archive (програма НУО "Mnemonic") та Ініціативою "Open Society Justice", які разом з окремими потерпілими долучилися до розслідування як цивільні сторони, цивільні правозахисники. Обсяг і детальність доказів переконали суддів у тому, що існують серйозні або неспростовні докази, які роблять ймовірним, що Башар аль-Асад, президент Сирії і глава збройних сил, Махер аль- Асад, де-факто лідер 4-ї бронетанкової дивізії, генерал Ґассан Аббас, директор філії 450 Сирійського науково-дослідного центру (SSRC), і генерал Бассам аль-Хассан, радник президента зі стратегічних питань і офіцер зв'язку між президентським палацом і SSRC - брали участь у плануванні та вчиненні цих нападів і несуть індивідуальну кримінальну відповідальність за ці злочини. Таким чином, слідчі судді визначили, що належною реакцією на потерпілих та надані докази була видача міжнародних ордерів на арешт встановлених осіб. Апеляційний суд Парижа 26 червня 2024 року постановив, що міжнародний ордер на арешт президента Сирії Башара аль-Асада, виданий Францією за ймовірну співучасть у воєнних злочинах під час громадянської війни в Сирії, є чинним і залишається в силі. Наразі справа перебуває на розгляді у Верховному суді

	Франції, після того, як прокурор подав апеляцію на рішення апеляційного суду.[334]

V.6. Чисельність українських біженців у країні

Станом на 28 лютого 2025 року у Франції перебувало 70 115 біженців з України,[335] хоча точне число біженців, які в'їхали до Франції з початком повномасштабного вторгнення Росії до України, невідоме.

[334] Генеральна Палата, "Рішення Генеральної палати щодо регламентації мандату на арешт президента Сирії Башара Асада" (26 червня 2024).

[335] Агентство ООН у справах біженців, Ситуація з біженцями з України.

VI. Німеччина

Активна персональна юрисдикція	Розділ 7(2), Кримінальний кодекс Німеччини (StGB)	✓
Пасивна персональна юрисдикція	Розділ 7(1), Кримінальний кодекс Німеччини (StGB)	✓
Універсальна юрисдикція	Розділ 1, Кодекс злочинів проти міжнародного права (КЗПМП/VStGB)	✓

VI.1. Криміналізація основних міжнародних злочинів

Кодекс злочинів проти міжнародного права 2002 року (Völkerstrafgesetzbuch, VStGB або КЗПМП), який був прийнятий у контексті ратифікації Римського статуту МКС, криміналізує основні міжнародні злочини - геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочини агресії.[336] Кримінальний кодекс Німеччини (Strafgesetzbuch, StGB) криміналізує факт порушення громадського порядку шляхом погрози вчинення зазначених злочинів.[337]

6 червня 2024 року парламент Німеччини прийняв "Акт про подальший розвиток міжнародного кримінального права", який вніс поправки до німецької законодавчої бази щодо судового переслідування міжнародних злочинів. Поправки мали на меті "усунути прогалини у кримінальній відповідальності, зміцнити права потерпілих та посилити загальний вплив судових рішень у сфері міжнародного кримінального права" та змінили чинну законодавчу базу шляхом внесення змін як до процесуальних, так і до матеріально-правових аспектів КЗПМП, StGB, Кримінального процесуального кодексу

[336] Кодекс злочинів проти міжнародного права (Völkerstrafgesetzbuch – VStGB або КЗПМП), доступний англійською.
[337] Кримінальний кодекс Німеччини (Strafgesetzbuch – StGB), доступний англійською.

(Strafprozeßordnung, StPO), Закону про Конституцію судів та Закону про Федеральне управління кримінальної поліції. Новий акт, зокрема, сформулював нове визначення злочинів проти людяності та воєнних злочинів, пов'язаних із сексуальним насильством, включив нові положення про заборонені методи ведення війни, розширив перелік злочинів проти довкілля та створив окремий склад злочину «насильницьке зникнення» в рамках StGB. Він також зміцнив права потерпілих і кодифікував незастосовність функціональних імунітетів до вчинення міжнародних злочинів (див. нижче).[338]

Геноцид	Злочини проти людяності	Воєнні злочини	Інші злочини
Розділ 6, КЗПМП: **Геноцид** Розділ 126, StGB: **Порушення громадського порядку шляхом погрози вчинення правопорушень**	Розділ 7, КЗПМП: **Злочини проти людяності** • Вбивство, • Створення умов життя, розрахованих на повне або часткове фізичне його знищення, • Торгівля людьми, зокрема жінками та дітьми, або обернення в рабство, • Депортація або насильницьке переміщення, • Катування, • Сексуальний примус, зґвалтування, примушення до проституції або позбавлення	Розділ 8, КЗПМП: **Воєнні злочини проти осіб** Розділ 9, КЗПМП: **Воєнні злочини проти права на власність та інших прав** Розділ 10, КЗПМП**: Воєнні злочини проти гуманітарних операцій** та символіки Розділ 11, КЗПМП: **Воєнні злочини, що полягають у застосуванні заборонених методів ведення війни** Розділ 12, КЗПМП: **Воєнні злочини, що полягають у застосуванні заборонених засобів ведення війни** Розділ 126, StGB: **Порушення громадського порядку шляхом погрози вчинення правопорушень**	Розділ 13, КЗПМП: **Злочин агресії** Розділ 225, StGB: **Катування** Розділ 234b, StGB: **Насильницьке зникнення.**

[338] Парламент Німеччини, Прийнято закон про подальший розвиток міжнародного кримінального права (6 червня 2024); Opinio Juris, Реформа системи міжнародного кримінального права в Німеччині - успішні зміни та втрачені можливості (13 червня 2024).

репродуктивної здатності, а також утримання жінки, яка завагітніла примусово, з наміром вплинути на етнічний склад будь-якого населення,

- Насильницьке зникнення,
- Завдання значної фізичної або психологічної шкоди, особливо такої, про яку йдеться у Розділі 226 Кримінального кодексу,
- Серйозне позбавлення фізичної свободи, або
- Переслідування

Розділ 126, StGB: **Порушення громадського порядку шляхом погрози вчинення правопорушень.**

VI.2. Двосторонні та багатосторонні механізми судового юридичного співробітництва

Німеччина не є частиною Спільної слідчої групи (ССГ), яка займається розслідуванням міжнародних злочинів, вчинених в Україні.

Проте у лютому 2024 року Німеччина підписала з Україною Угоду про співробітництво у сфері безпеки та зобов'язалася "притягнути до відповідальності осіб, винних у воєнних злочинах та інших звірствах, скоєних у зв'язку з агресивною війною Росії проти України". Ця угода наголошувала на "необхідності забезпечити відповідальність за такі злочини за міжнародним правом, скоєні російським керівництвом та іншими російськими громадянами, зокрема військовослужбовцями російських збройних сил, на території України, шляхом проведення належних, справедливих і незалежних розслідувань і судового переслідування на національному або міжнародному рівнях, а також забезпечити невибіркове застосування норм міжнародного гуманітарного права з метою запобігання майбутнім злочинам".[339]

14 лютого 2024 року Німеччина підписала Любляно-Гаазьку Конвенцію про міжнародне співробітництво в розслідуванні та притягненні до відповідальності за злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та інші міжнародні злочини.[340]

VI.3. Юрисдикційні вимоги

Універсальна та екстратериторіальна юрисдикція

Розділ 1 КЗПМП не встановлює окремої вимоги щодо здійснення універсальної юрисдикції та чітко зазначає, що КЗПМП застосовуються до злочинів геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів, визначених і криміналізованих відповідно до Розділів з 6 по 12 "навіть якщо злочин було скоєно за кордоном і не має стосунку до Німеччини".[341] Однак злочини агресії, визначені відповідно до Розділу 13 КЗПМП, можуть переслідуватися німецькими судами лише тоді, коли вони були вчинені за кордоном, "якщо злочинець є німцем або якщо злочин спрямований проти Федеративної Республіки Німеччина".[342]

Далі, Розділ 6(9) StGB визначає, що "злочини, які на підставі міжнародного договору є обов'язковими для Федеративної Республіки Німеччина, підлягають судовому переслідуванню, навіть якщо вони вчинені за кордоном".[343] Це передбачає здійснення екстратериторіальної та універсальної юрисдикції щодо катувань та насильницьких зникнень відповідно до визначення StGB згідно з Конвенцією проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання та Міжнародною конвенцією про захист усіх осіб від насильницьких зникнень

Ці вимоги були додатково роз'яснені законодавством або на практиці наступним чином:

---

[339] Угода про співробітництво у сфері безпеки та довгострокову підтримку між Україною та Федеративною Республікою Німеччина (16 лютого 2024), стаття V.

[340] Федеральна державна служба Королівства Бельгія, Міністерство закордонних справ, зовнішньої торгівлі та співробітництва з метою розвитку, Любляно-Гаазька конвенція, Список держав-учасниць (березень 2025.). Див. також Федеральна державна служба Королівства Бельгія, Міністерство закордонних справ, зовнішньої торгівлі та співробітництва з метою розвитку, Договори, в яких Бельгія є депозитарієм.

[341] Кодекс злочинів проти міжнародного права (Völkerstrafgesetzbuch – VStGB або КЗПМП), стаття 1.

[342] Кодекс злочинів проти міжнародного права (Völkerstrafgesetzbuch – VStGB або КЗПМП), стаття 1.

[343] Кримінальний кодекс Німеччини (Strafgesetzbuch – StGB), стаття 6(9).

- **Присутність:** присутність підозрюваного на території Німеччини не є обов'язковою відповідно до КЗПМП для того, щоб відкривати провадження та проводити розслідування міжнародних злочинів; однак на стадії судового розгляду присутність обвинуваченої особи є обов'язковою, оскільки проведення *спеціального* (*заочного*) судового розгляду не допускається німецькою правовою системою і суперечило б Конституції Німеччини (Grundgesetz).[344] Можна також зазначити, що хоча присутність підозрюваного в Німеччині не є обов'язковою для відкриття провадження, прокурори часто беруть до уваги цей фактор як частину розсуду прокурора (див. нижче);

- **Розсуд прокурора**: відповідно до Розділу 152 StPO, Генеральна прокуратура зобов'язана вживати заходів щодо всіх кримінальних правопорушень, які підлягають кримінальному переслідуванню, за умови наявності "достатніх фактичних ознак" злочину, що підпадає під його юрисдикцію.[345] Проте згідно з Розділами 153c та 153f StPO, Генеральна прокуратура *може* вирішити скористатися правом розсуду і, зокрема, відмовити в порушенні провадження щодо міжнародних злочинів згідно з КЗПМП за відсутності прямого стосунку до Німеччини — наприклад, у таких випадках:

    - у вчиненні правопорушення не підозрюється громадянин Німеччини,
    - правопорушення не було вчинене проти громадянина Німеччини,
    - жодна підозрювана особа не перебуває і не планує перебувати в Німеччині.[346]

  Отже, хоча КЗПМП не вимагає присутності підозрюваного на території Німеччини для порушення провадження за універсальною юрисдикцією, прокурори, як правило, розслідують міжнародні злочини, вчинені за кордоном і проти іноземних громадян, лише тоді, коли підозрюваний або перебуває наразі, або, як очікується, перебуватиме в Німеччині в осяжному майбутньому.

  Прокурор також може відмовити в порушенні справи за злочини, вчинені за межами Німеччини, "якщо ведення провадження може спричинити ризик серйозної шкоди для Федеративної Республіки Німеччина або якщо інші суспільні інтереси, що мають першорядне значення, є перешкодою для судового переслідування".[347]

- **Субсидіарність:** субсидіарність не є вимогою для здійснення універсальної юрисдикції згідно з КЗПМП; проте відповідно до Розділу 153f(4) StPO, Генеральна прокуратура може відмовитися порушити провадження, якщо "правопорушення переслідується міжнародним судом або державою, на території якої було вчинено правопорушення, громадянин якої підозрюється у вчиненні правопорушення або

[344] Відповідно до положень статті 103(1) Конституції Німеччини про справедливий судовий розгляд; Шостий комітет Генеральної Асамблеї ООН, Заява Німеччини: Універсальна юрисдикція (2020).
[345] Кримінальний процесуальний кодекс Німеччини (Strafprozeßordnung – StPO), стаття 152.
[346] Кримінальний процесуальний кодекс Німеччини (Strafprozeßordnung – StPO), статті 153c(1) та 153f(2).
[347] Кримінальний процесуальний кодекс Німеччини (Strafprozeßordnung – StPO), стаття 153c(3).

постраждав від нього"[348]. Те саме стосується випадків, коли підозрюваний є іноземцем, який проживає в Німеччині, і його передача до міжнародного суду або екстрадиція до держави, що здійснює судове переслідування, є прийнятною та передбаченою.[349]

- **Строк давності відсутній:** Розділ 5 КЗПМП зазначає, що на судове переслідування за основні міжнародні злочини та виконання вироків, винесених за них, не поширюється строк давності.

- **Імунітет:** в лютому 2024 року Федеральний верховний суд Німеччини (Bundesgerichtshof) оголосив, що принцип функціонального імунітету державних посадових осіб не поширюється на злочини відповідно до норм міжнародного права, незалежно від статусу та службового становища злочинця.[350] Цю норму було інтегровано в Розділ 20(2) Закону про склад судів (Gerichtsverfassungsgesetz) Актом про подальший розвиток міжнародного кримінального права, який було прийнято 6 червня 2024 року.[351]

Корпоративна відповідальність

Німецьке законодавство не передбачає кримінальної відповідальності компаній або інших юридичних осіб.[352]

VI.4. Процесуальні кроки

Спеціалізовані органи прокуратури та слідства

У складі Федеральної кримінальної поліції (Bundeskriminalamt - BKA) та Генеральної прокуратури (Generalbundesanwalt) були створені спеціалізовані підрозділи для розслідування міжнародних злочинів.[353]

В складі BKA спеціалізованим підрозділом є Центральний підрозділ по боротьбі з воєнними злочинами та іншими злочинами відповідно до Кодексу злочинів проти міжнародного права (ZBKV).[354] Під час роботи з міжнародними злочинами ZBKV тісно

[348] Кримінальний процесуальний кодекс Німеччини (Strafprozeßordnung – StPO), стаття 153f(4).
[349] Кримінальний процесуальний кодекс Німеччини (Strafprozeßordnung – StPO), стаття 153f(2).
[350] Блог парламенту з конституційних питань (Verfassungsblog), Без сумніву: Федеральний суд Німеччини визнав відсутність функціонального імунітету для злочинів згідно з міжнародним правом (19 квітня 2024).
[351] Парламент Німеччини, Прийнято закон про подальший розвиток міжнародного кримінального права (6 червня 2024); Opinio Juris, Реформа системи міжнародного кримінального права в Німеччині - успішні зміни та втрачені можливості (14 червня 2024).
[352] Шостий комітет Генеральної Асамблеї ООН, Заява Німеччини: Універсальна юрисдикція (2020).
[353] Шостий комітет Генеральної Асамблеї ООН, Заява Німеччини: Універсальна юрисдикція (2020); Шостий комітет Генеральної Асамблеї ООН, Заява Федеративної Республіки Німеччина: сфера дії та застосування принципу універсальної юрисдикції (12 жовтня 2022).
[354] Федеральне управління кримінальної поліції Німеччини, Центральний підрозділ по боротьбі з воєнними злочинами та іншими правопорушеннями відповідно до Кодексу злочинів проти міжнародного права (ZBKV).

співпрацює з Інтерполом, іншими державами та МКС.[355] Зв'язатися із ZBKV можна за адресою електронної пошти: poststelle@bka.de-mail.de.

Зв'язатися із Федеральним Генеральним прокурором Федерального Верховного суду Німеччини можна за адресою електронної пошти: poststelle@generalbundesanwalt.de-mail.de.

З Генеральною прокуратурою Федерального суд

у можна зв'язатися за адресою: poststelle@generalbundesanwalt.de-mail.de

Структурні розслідування та розслідування конкретних проваджень:

Перш ніж розпочати розслідування міжнародних злочинів, німецька влада проведе попередню перевірку (*Vorermittlungen*), щоб визначити, чи є достатні підстави для проведення офіційного розслідування. Формальне розслідування може бути розпочато у конкретній справі проти відомих або невідомих підозрюваних. Крім того, можуть бути розпочаті так звані структурні розслідування (*Strukturermittlungsverfahren*) для збору та збереження доказів, наявних у Німеччині, з метою сприяння подальшому розгляду справи в німецькому, іноземному або міжнародному суді.[356]

Участь потерпілої особи

- **Заяви від потерпілих:** будь-хто, включаючи потерпілих, свідків та НУО, може повідомити про міжнародний злочин до прокуратури, поліції або місцевих судів.[357]
- **Участь потерпілих у провадженні як «об'єднаних позивачів»:** до недавнього часу потерпілі внаслідок міжнародних злочинів особи могли користуватися своїми правами лише в обмеженому обсязі, оскільки злочини, передбачені КЗПМП, не були включені до переліку злочинів, щодо яких потерпілим дозволялося брати участь у провадженні як "співпозивачам" або "співпрокурорам" в рамках StPO. Проте новий "Акт про подальший розвиток міжнародного кримінального права", який було прийнято 6 червня 2024 року, зміцнив права потерпілих, дозволивши їм виступати співпозивачами у справах про міжнародні злочини згідно з КЗПМП.[358] Відповідно до Розділу 395 StPO, співпозивачі можуть приєднатися до державного обвинувачення або заяви у провадженні про застосування запобіжного заходу у вигляді утримання під вартою. Таке приєднання може бути здійснено на будь-якій стадії розгляду справи.[359]

[355] Федеральне управління кримінальної поліції Німеччини, Центральний підрозділ по боротьбі з воєнними злочинами та іншими правопорушеннями відповідно до Кодексу злочинів проти міжнародного права (ZBKV).
[356] ЄЦКПЛ, МФПЛ, Редрес, Долаючи бар'єри: Доступ до правосуддя в Європі для потерпілих внаслідок міжнародних злочинів (вересень 2020).
[357] Кримінальний процесуальний кодекс Німеччини (Strafprozeßordnung – StPO), стаття 158; Atlantic Council, Посібник для практиків: притягнення Ісламської Республіки Іран до відповідальності за злочини, пов'язані зі звірствами (квітень 2023), с. 11.
[358] Парламент Німеччини, Прийнято закон про подальший розвиток міжнародного кримінального права (6 червня 2024); Opinio Juris, Реформа системи міжнародного кримінального права в Німеччині - успішні зміни та втрачені можливості (14 червня 2024).
[359] Кримінальний процесуальний кодекс Німеччини (Strafprozeßordnung – StPO), стаття. 395.

- Такий статус надається кожній "скривдженій особі" (тобто усім особам, чиїм законно захищеним інтересам було завдано шкоди або які зазнали прямої шкоди внаслідок вчинення злочину)[360] і надає таким особам право отримувати повідомлення про статус провадження; призначати адвоката або мати адвоката, який є їхнім представником; мати адвоката для ознайомлення з матеріалами справи або отримувати інформацію з матеріалів справи; отримувати доступ до психосоціальної допомоги; запитувати інформацію про те, чи була підозрювана особа взята під варту; на анонімність, якщо це необхідно; і, якщо вони подали позов про відшкодування, бути присутніми на слуханнях, мати адвоката, який є їхнім представником, і звертатися за правовою допомогою.[361]

- Проте варто зазначити, що новий "Акт про подальший розвиток міжнародного кримінального права" обмежує надання цього процесуального статусу у наступних випадках: (1) права потерпілих, які були порушені, стосуються конкретних юридичних інтересів, а саме їхнього життя, "їхніх прав на фізичну недоторканність, свободу або на релігійне, сексуальне чи репродуктивне самовизначення, або [їхнього] права на безперешкодний фізичний чи розумовий розвиток в дитячому віці"; (2) існує "прямий зв'язок між дією, яка є суб'єктом провадження, та порушенням юридичних інтересів". Такі вимоги не застосовуються до інших злочинів. Відповідно до цієї реформи, суди також можуть призначати адвоката багатьом постраждалим внаслідок міжнародних злочинів, якщо злочини, які були вчинені проти них, базуються на "таких самих життєвих фактах".[362]

- НУО не мають офіційного статусу за німецьким кримінальним законодавством і не можуть брати участь у судових процесах як співпозивачі.[363]

Спеціальний (заочний) судовий розгляд

Німецьке законодавство не допускає заочного кримінального провадження, це означає, що присутність обвинуваченого на території Німеччини (або тому, що він приїхав до Німеччини добровільно, або тому, що його екстрадували з іншої держави) є обов'язковою для переходу до судової стадії провадження.[364]

[360] Кримінальний процесуальний кодекс Німеччини (Strafprozeßordnung – StPO), стаття 373b.
[361] Кримінальний процесуальний кодекс Німеччини (Strafprozeßordnung – StPO), статті 406d-406l; Atlantic Council, Посібник для практиків: притягнення Ісламської Республіки Іран до відповідальності за злочини, пов'язані зі звірствами (квітень 2023), с. 13.
[362] Парламент Німеччини, Прийнято закон про подальший розвиток міжнародного кримінального права (6 червня 2024); Opinio Juris, Реформа системи міжнародного кримінального права в Німеччині - успішні зміни та втрачені можливості (14 червня 2024).
[363] ЄЦКПЛ, МФПЛ, Redress, Долаючи бар'єри: Доступ до правосуддя в Європі для потерпілих внаслідок міжнародних злочинів (вересень 2020).
[364] Відповідно до положень статті 103(1) Конституції Німеччини про справедливий судовий розгляд; Шостий комітет Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй, Заява Німеччини: Універсальна юрисдикція (2020).

VI.5. Поточні розслідування та судове переслідування злочинів, що пов'язані з Україною

8 березня 2022 року Генеральна прокуратура Німеччини заявила, що розпочала структурні розслідування відповідно до КЗПМП щодо воєнних злочинів та злочинів проти людяності, які були вчинені в Україні.[365] На даному етапі розслідування не було розширено до рівня геноциду, оскільки німецька прокуратура вважає, що немає доказів того, що злочини, скоєні під час повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну, вчиняються з умислом знищити певну групу людей як таку.[366]

В лютому 2023 року Генеральний прокурор Німеччини повідомив, що розслідування фокусувалося на масових вбивствах в Бучі та нападах на українську цивільну інфраструктуру.[367] Станом на лютий 2024 року німецькі слідчі вже зібрали більш ніж 500 доказів воєнних злочинів, які було вчинено в Україні, та допитали понад 160 свідків.[368]

Крім того, були зроблені спроби підштовхнути німецьких прокурорів до ініціювання розслідувань конкретних справ, пов'язаних з певними злочинами.

Скарга, подана УПКГ та ЄЦКПЛ від імені постраждалої особи з України	
Підстави для юрисдикції	Універсальна юрисдикція
Відповідні злочини	Воєнні злочини та злочини проти людяності
Передумови	Через кілька тижнів після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну російські солдати неодноразово залякували та принижували українську родину під час окупації їхнього села в Київській області. Одного дня двоє солдатів увійшли на приватну територію до родини, застрелили чоловіка та ґвалтували жінку багато разів. Жінка разом із сином спромоглися втекти та виїхали до Німеччини. Їхній будинок в Україні був зруйнований після втечі — ймовірно, російськими військами.[369]
Перебіг розслідування	В червні 2023 року УПКГ та ЄЦКПЛ спільно подали кримінальну скаргу до Федеральної прокуратури Німеччини від імені потерпілої особи. Скаргу було подано проти

[365] Заява Федеративної Республіки Німеччина на засіданні Шостого комітету Організації Об'єднаних Націй (12 жовтня 2022).
[366] Volkerrechtsblog, Необхідність структурного розслідування культурного геноциду в Україні (15 лютого 2023).
[367] Reuters, Німеччина має докази воєнних злочинів в Україні "у тризначних числах", – прокурор (4 лютого 2023)
[368] Українська правда, Німеччина вже зібрала понад 500 доказів воєнних злочинів в Україні (18 лютого 2024).
[369] ЄЦКПЛ, УПКГ та ЄЦКПЛ подали кримінальну скаргу проти російських військових у Німеччині (26 червня 2023).

	чотирьох військовослужбовців збройних сил Росії, в тому числі двох високопосадовців. У ній стверджується, що ці особи несуть відповідальність за свавільне вбивство чоловіка потерпілої та вчинення проти неї актів вкрай жорстокого сексуального насильства.[370] Відповідно до УПКГ та ЄЦКПЛ, в лютому 2024 року Федеральна прокуратура Німеччини вирішила додати інформацію, викладену в скарзі, до структурного розслідування ситуації в Україні, але відмовила в порушенні персонального провадження проти зазначених підозрюваних. Рішення ґрунтувалося на Розділі 153f Кримінального процесуального кодексу Німеччини, який надає органам прокуратури право на власний розсуд не розслідувати екстратериторіальні злочини у випадках, коли підозрювані не перебувають на території Німеччини і не очікується, що вони потраплять до Німеччини в осяжному майбутньому. Користуючись цим правом, прокурор також аргументував це тим, що розслідування, проведене Німеччиною, не принесе жодної додаткової користі, оскільки Україна вже почала розслідування справи, а один із безпосередніх виконавців уже постав перед судом у *спеціальному (заочному)* судовому розгляді. Щодо офіцерів командування, прокурор не побачив жодних початкових ознак їхньої відповідальності, а скоріше розглядав злочини їхніх підлеглих як непередбачувані інциденти. Щодо доказової бази справи, прокурор вказав на нібито складність подальшого з'ясування фактів без подання запиту про взаємну правову допомогу до України, що, на його думку, свідчить на користь того, що Україна має розслідувати справу виключно самостійно. Насамкінець, той факт, що злочини проти людяності не можуть переслідуватися за українським законодавством, не розглядався як такий, що створює прогалину в притягненні до відповідальності.[371]

[370] ЄЦКПЛ, УПКГ та ЄЦКПЛ подали кримінальну скаргу проти російських військових у Німеччині (26 червня 2023).
[371] ЄЦКПЛ, Сексуальне насильство з боку військовослужбовців збройних сил Росії: повторний заклик до німецької влади провести розслідування (лютий 2024), с. 2.

Скарга, подана Фондом Клуні за справедливість від імені постраждалих осіб з України	
Підстави для юрисдикції	Універсальна юрисдикція
Відповідні злочини	Воєнні злочини
Передумови	Ініціатива Docket Фонду Клуні за справедливість допомогла 16-ом постраждалим з України та родинам потерпілих у трьох окремих справах щодо воєнних злочинів: **невибіркові напади з використанням ракет Х-22 в Одеській області:** Російські військово-повітряні сили запустили надзвукові ракети Х-22 для нанесення удару по курортному селищу в Одеській області України влітку 2022 року. Ракети влучили і частково знищили декілька цивільних будинків, що спричинило смерті 22 цивільних осіб (включно з однією дитиною, 13-ма жінками та 8-ма чоловіками) та завдало серйозних поранень більш ніж 40 особам. Поблизу не знаходилося жодного військового об'єкту. Ініціатива Docket Фонду Клуні за справедливість задокументувала, що цей напад був частиною ширшої тенденції ракетних ударів із застосуванням подібних засобів і методів нападу, включно із щонайменше 31 іншими ударами з використанням ракет Х-22 з початку повномасштабного вторгнення.[372] **незаконні страти в Харківській області:** Ініціатива Docket Фонду Клуні за справедливість разом із українською НУО Truth Hounds дізналися, що командири російських сухопутних сил незаконно утримували, катували та стратили чотирьох чоловіків у Харківській області під час окупації її території з березня по вересень 2022 року. Тіла усіх чотирьох чоловіків мали сліди вбивства, вчиненого через страту. Село, де четверо чоловіків утримувалися, перебувало під контролем сил так званої "ЛНР".[373] **злочин проти людяності в Київській області:** Командири російських підрозділів були причетні до цілої низки злочинів, що включали страти, катування, сексуальне насильство, мародерство та інші порушення, вчинені під час окупації Київської області в березні 2022 року. Відповідно до місцевої адміністрації, було вбито 177 цивільних, повністю знищено 266

[372] Фонд Клуні за справедливість, Фонд Клуні за справедливість передав до прокуратури Німеччини три справи проти російських командирів за злочини, вчинені в Україні (26 жовтня 2023).
[373] Фонд Клуні за справедливість, Фонд Клуні за справедливість передав до прокуратури Німеччини три справи проти російських командирів за злочини, вчинені в Україні (26 жовтня 2023).

	будинків (включно із 70-ма будинками, які були спалені умисно), та пошкоджено або частково знищено 2400 цивільних об'єктів, серед яких було 17 шкіл та дитячих садочків. The Docket задокументували незаконні вбивства щонайменше 28 цивільних, 5 випадків зґвалтування та випадки жорстокого ставлення та катування 8 осіб.[374]
Перебіг розслідування	В жовтні 2023 року ініціатива Docket Фонду Клуні за справедливість подали три окремі скарги на воєнні злочини та досьє доказів, щоб ініціювати відкриття справ універсальної юрисдикції в Німеччині. В кожній із трьох вищезгаданих справ юристи The Docket встановили особи командирів середньої та вищої ланки Російських збройних сил, які можуть нести кримінальну відповідальність за ці злочини як безпосередні їх виконавці або як співучасники.[375] The Docket спиралися на польові розслідування та розслідування з відкритих джерел, проведені українською НУО Truth Hounds та Підрозділом з питань правосуддя та підзвітності (спільна ініціатива Bellingcat та Global Legal Action Network). Далі вони провели ретельний аналіз зібраних даних, щоб знайти інформацію про окремих злочинців і командні структури, а також інші підтверджуючі докази, такі як відео- та фотоматеріали, а також супутникові знімки.[376] В усіх трьох справах інтереси потерпілих та їхніх родин представлятиме відома німецька адвокатка Наталі фон Вістінгаузен, а також юристи The Docket.[377] Немає публічної інформації про рішення, які могли бути прийняті німецькими прокурорами стосовно цих справ та/або результатів розслідувань.

Справа Стіва М.	
Підстави для юрисдикції	Пасивна персональна юрисдикція

[374] Фонд Клуні за справедливість, Фонд Клуні за справедливість передав до прокуратури Німеччини три справи проти російських командирів за злочини, вчинені в Україні (26 жовтня 2023).
[375] Фонд Клуні за справедливість, Фонд Клуні за справедливість передав до прокуратури Німеччини три справи проти російських командирів за злочини, вчинені в Україні (26 жовтня 2023).
[376] Фонд Клуні за справедливість, Фонд Клуні за справедливість передав до прокуратури Німеччини три справи проти російських командирів за злочини, вчинені в Україні (26 жовтня 2023).
[377] Фонд Клуні за справедливість, Фонд Клуні за справедливість передав до прокуратури Німеччини три справи проти російських командирів за злочини, вчинені в Україні (26 жовтня 2023).

Відповідні злочини	Воєнні злочини
Передумови	У лютому 2022 року громадянин Німеччини ти пожежник Стів М. їхав на авто до Києва, коли його автомобіль потрапив під обстріл та у засідку російських солдат, здійснену в Гостомелі. Як повідомляється, солдати годинами вели безладну стрілянину по цивільним автомобілям з автоматичних гвинтівок, кулеметів і бронетранспортера. Стів М. спромігся втекти. Українські слідчі використовували програмне забезпечення для розпізнавання облич з камер спостереження кількох супермаркетів, розташованих неподалік, щоб встановити особи злочинців, серед яких, схоже, було п'ятеро бійців ОМОНу – спеціальних сил Російської національної гвардії — із сибірського міста Красноярськ.[378]
Перебіг розслідування	В грудні 2023 року Федеральний міністр юстиції Німеччини Марко Бушманн анонсував, що німецькі слідчі встановили особи п'ятьох російських стрільців і готові висунути їм звинувачення в міжнародних злочинах в разі затримання. В березні 2024 року Федеральна прокуратура Німеччини підтвердила, що нею ведеться розслідування у справі п'яти встановлених бійців у зв'язку з їхнім нападом на цивільних у Гостомелі, зазначивши, що серед нападників був один німець.[379]

Інші провадження з прикладами екстратериторіальної або універсальної юрисдикції

Хоча наведений нижче приклад не пов'язаний безпосередньо з Україною, він демонструє, як Німеччина раніше розслідувала та здійснювала судове переслідування підозрюваних у вчиненні міжнародних злочинів відповідно до принципу універсальної юрисдикції. Цей приклад також є актуальним, оскільки стосується випадків масових незаконних утримань, катувань, вбивств і сексуального насильства, вчинених у місцях утримання, які не відрізняються від тих, що були створені окупаційними військами в регіонах України, що зазнали російської окупації.

[378] DW, Німеччина розслідує повідомлення про воєнні злочини в Україні (9 березня 2024).
[379] DW, Німеччина розслідує повідомлення про воєнні злочини в Україні (9 березня 2024).

Справа проти Анвара Раслана	
Підстави для юрисдикції	Універсальна юрисдикція
Країна, в якій було вчинено злочин	Сирія
Відповідні злочини	Злочини проти людяності
Передумови	Анвар Раслан був колишнім головою Слідчого відділу в місці утримання, організованому 251-го відділом Головного управління безпеки в Дамаску, Сирія. Раслан та його родина прибули до Німеччини, де вони отримали притулок після того, як Міністерство внутрішніх справ Німеччини вирішило видати 5000 гуманітарних віз сирійським біженцям у 2013 році. Проте виявилося, що Раслан був відповідальним за катування більше 4000 осіб, вбивства щонайменше 27 осіб та за випадки сексуального насильства та інші злочини, вчинені у так званому відділі Аль-Хатіба між 2011 та 2012 роками.
Перебіг розслідування	У вересні 2011 року Федеральна прокуратура Німеччини розпочала структурне розслідування злочинів, вчинених сирійським режимом, а також опозицією в Сирії у вересні 2011 року.[380] У 2015 році Раслан дав інтерв'ю щодо цього поліції Штутгарта нібито для того, щоб допомогти у розслідуванні справи щодо іншого офіцера та попросити захисту в поліції. Під час цього інтерв'ю він детально описав свою роль в апараті безпеки Сирії. На основі інформації, отриманої в інтерв'ю, федеральна кримінальна поліція Німеччини почала розслідування щодо Раслана в 2017 році і заарештувала його в лютому 2019 року. ЄЦКПЛ разом з трьома юридичними партнерами підтримали 14 співпозивачів та інших сирійців, які постраждали внаслідок злочинів, вчинених Расланом.[381] Судовий процес проти Анвара Раслана розпочався 23 квітня 2020 року за принципом універсальної юрисдикції. П'ятдесят постраждалих дали свідчення суду в Кобленці; 24 потерпілих

[380] Justiceinfo.net, Вони відчували себе в надмірній безпеці: як двоє сирійських агентів опинилися на лаві підсудних у Німеччині (4 травня 2020); The Guardian, Німецький суд довічно ув'язнив колишнього офіцера сирійської розвідки (13 січня 2022); ЄЦКПЛ, Сирійський суд у Кобленці: довічне ув'язнення для Анвара Р за злочини проти людяності (13 січня 2022).
[381] ЄЦКПЛ, Сирійський суд у Кобленці: довічне ув'язнення для Анвара Р за злочини проти людяності (13 січня 2022).

	особи були співпозивачами у справі.[382] Після завершення судового процесу, який тривав 108 днів, 13 січня 2022 року Вищий земельний суд Кобленца засудив Раслана до пожиттєвого позбавлення волі за його злочини проти людяності.[383] Суд постановив, що Раслан повинен нести кримінальну відповідальність за організацію вбивства щонайменше 27 і катування щонайменше 4 000 ув'язнених у місці утримання в Дамаску, а також за злочини проти людяності, що включають 25 випадків нанесення небезпечних тілесних ушкоджень, два випадки зґвалтування і сексуального примусу, два випадки сексуального насильства, 14 випадків позбавлення волі на термін більше тижня і два випадки викрадення людей.[384]

VI.6. Чисельність українських біженців у країні

Станом на 6 квітня 2025 року в Німеччині перебувало 1 243 445 біженців з України,[385] хоча кількість біженців, які потрапили до Німеччини після початку російського повномасштабного вторгнення, невідома.

[382] BBC, Німецький суд визнав сирійського полковника винним у злочинах проти людяності (13 січня 2022); ЄЦКПЛ, Сирійський суд у Кобленці: довічне ув'язнення для Анвара Р за злочини проти людяності (13 січня 2022).
[383] ЄЦКПЛ, Сирійський суд у Кобленці: довічне ув'язнення для Анвара Р за злочини проти людяності (13 січня 2022).
[384] The Guardian, Німецький суд довічно ув'язнив колишнього офіцера сирійської розвідки (13 січня 2022).
[385] УВКБ ООН, Ситуація з українськими біженцями.

VII. Латвія

Активна персональна юрисдикція	Стаття 4(1), Кримінальний кодекс Латвії	✓
Пасивна персональна юрисдикція	Стаття 4(3), Кримінальний кодекс Латвії	✓
Універсальна юрисдикція	Стаття 4(4), Кримінальний кодекс Латвії	✓

VII.1. Криміналізація основних міжнародних злочинів

Кримінальний законодавство Латвії передбачає кримінальну відповідальність за міжнародні злочини:

- Геноцид та заохочення до геноциду за статтями 71 та 71.1 відповідно;
- Злочини проти людяності за статтею 71.2;
- Воєнні злочини у статтях 74-76;
- Злочини проти миру (тобто злочин агресії) за статтею 72;
- Заперечення, виправдання або героїзація геноциду, злочинів проти людяності, злочинів проти миру та воєнних злочинів за статтею 74.1;
- Заохочення до агресивної війни за статтею 77; і
- Незаконна участь у збройному конфлікті за статтею 77.1.[386]

[386] Кримінальний закон Латвії, розділ IX, статті 71 - 77.

Кримінальне законодавство також криміналізує наступні самостійні злочини:

- Руйнування культурної та національної спадщини за статтею 79[387]; та
- Катування за статтею 130.1.[388]

Геноцид	Злочини проти людяності	Воєнні злочини	Інші злочини
Стаття 71, Кримінальний кодекс: **Геноцид** Стаття 71.1, Кримінальний кодекс: **Заохочення до геноциду** Стаття 74.1, Кримінальний кодекс: **Заперечення, виправдання або героїзація геноциду, злочинів проти людяності, злочинів проти миру та воєнних злочинів** Латвійське законодавство поширює визначення геноциду на злочини, вчинені з наміром	Стаття 71.2, Кримінальний кодекс: **Злочини проти людяності**, будь-який з наступних злочинів, вчинених "в рамках широкомасштабних або систематичних нападів на цивільне населення" • Вбивство • Винищення • Обернення в рабство • Депортація або насильницьке переміщення • Незаконне позбавлення або обмеження свободи • Катування • Зґвалтування • Сексуальне рабство або	Стаття 74, Кримінальний кодекс: **Воєнні злочини** • Вбивство • Катування або нелюдське поводження із захищеною особою • Взяття заручників • Незаконна депортація чи переміщення • Обмеження свободи • Безпідставне знищення міст та інших населених пунктів • Інша заборонена діяльність Стаття 75, Кримінальний кодекс: **Застосування сили**	Стаття 72, Кримінальний кодекс: **Злочини проти миру (агресія)** Стаття 77, **Заохочення до агресивної війни** Стаття 77.1, **Незаконна участь в збройному конфлікті** Стаття 79, **Знищення культурної та національної спадщини** Стаття 130.1, **Катування**

[387] Кримінальний закон Латвії, розділ IX, стаття 79.
[388] Кримінальний закон Латвії, розділ XIII, стаття 130.

знищити групу, “ідентифіковану як таку за національністю, етнічним походженням, расою, соціальним класом або певними колективними переконаннями чи вірою”.	примушення до проституції • Примусова вагітність або стерилізація, а також сексуальне насильство подібного ступеня тяжкості, • Апартеїд • Переслідування Стаття 74.1, Кримінальний кодекс: **Заперечення, виправдання або героїзація геноциду, злочинів проти людяності, злочинів проти миру та воєнних злочинів**	**проти мешканців у зоні бойових дій** Стаття 76, Кримінальний кодекс: **Розграбування** Стаття 74.1, Кримінальний кодекс: **Заперечення, виправдання або героїзація геноциду, злочинів проти людяності, злочинів проти миру та воєнних злочинів**	

VII.2. Двосторонні та багатосторонні механізми юридичного співробітництва

Латвія є учасницею Спільної слідчої групи (ССГ), яка займається розслідуванням міжнародних злочинів, вчинених в Україні.

12 жовтня 2023 року, а потім 15 жовтня 2024 року у спільних заявах країн Балтії перед Шостим комітетом Організації Об’єднаних Націй Постійний представник Литви запевнив у підтримці Литвою, Латвією та Естонією універсальної юрисдикції як способу притягнення до відповідальності, в тому числі щодо міжнародних злочинів, вчинених в Україні.[389] Під час другого звернення, він зазначив: “[у]ніверсальна юрисдикція як допоміжний інструмент може слугувати для заповнення прогалин, залишених тими, хто не бажає здійснювати судове переслідування, або для підтримки тих, хто не може цього

[389] Заява Литви від імені країн Балтії - Естонії, Латвії та Литви, 78-а сесія Генеральної Асамблеї ООН (12 жовтня 2023); Постійне представництво Естонії при ООН, Заява країн Балтії на дебатах 6С щодо обсягу та застосування принципу універсальної юрисдикції (15 жовтня 2024).

зробити. Йдеться не лише про судове переслідування порушників. Універсальна юрисдикція може запропонувати безліч способів сприяти міжнародному правосуддю: серед багатьох інших шляхів, вона також передбачає збір доказів, обмін інформацією, накопичення експертизи, а також забезпечення відшкодування збитків. При належному застосуванні вона також може слугувати потужним стримуючим фактором проти вчинення міжнародних злочинів."[390]

11 квітня 2024 року Латвія та Україна підписали двосторонню Угоду про довгострокову підтримку та безпекові зобов'язання. Відповідно до цієї Угоди, Латвія підтвердила свою "тверду прихильність притягненню до відповідальності осіб, винних у воєнних злочинах, злочинах проти людяності, геноциді та інших тяжких злочинах, скоєних у зв'язку з агресивною війною Росії проти України" та зобов'язалася "продовжувати підтримувати посилення ролі України в питаннях міжнародного права, зокрема шляхом надання правової підтримки Україні – зміцнення системи міжнародних санкцій, підтримки роботи Офісу Генерального прокурора України, сприяння роботі Міжнародного кримінального суду з метою розслідування та притягнення до відповідальності російських політичних і військових посадовців за найтяжчі міжнародні злочини в Україні."[391]

10 лютого 2025 року Латвія підписала Любляно - Гаазьку конвенцію про міжнародне співробітництво у розслідуванні та переслідуванні злочинів геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та інших міжнародних злочинів.[392]

VII.3. Юрисдикційні вимоги

Універсальна та екстратериторіальна юрисдикція

Стаття 4(1) Кримінального кодексу Латвії передбачає, що латвійські суди мають повноваження за принципом активної персональної юрисдикції щодо злочинів, вчинених за кордоном "громадянами Латвії та іноземцями, які мають дозвіл на постійне проживання в Латвійській Республіці".[393]

Стаття 4(3) Кримінального кодексу Латвії передбачає, що латвійські суди мають повноваження за принципом пасивної персональної юрисдикції щодо тяжких злочинів, вчинених за кордоном "іноземцями, які не мають дозволу на постійне проживання в Латвійській Республіці" та "проти Латвійської Республіки або інтересів її мешканців".[394]

[390] Постійне представництво Естонії при ООН, Заява країн Балтії на дебатах 6С щодо обсягу та застосування принципу універсальної юрисдикції (15 жовтня 2024).
[391] Міністерство закордонних справ Латвії, Латвія та Україна підписали історичну угоду про довгострокові зобов'язання у сфері безпеки (11 квітня 2024).
[392] Федеральна державна служба, Міністерство закордонних справ, зовнішньої торгівлі та співробітництва з метою розвитку Королівства Бельгія, Любляно-Гаазька конвенція, Список держав-учасниць (березень 2025). Див. також Федеральна державна служба Королівства Бельгія, Міністерство закордонних справ, зовнішньої торгівлі та співробітництва з метою розвитку, Договори, в яких Бельгія є депозитарієм.
[393] Кримінальний кодекс Латвії, стаття 4(1).
[394] Кримінальний кодекс Латвії, стаття 4(3).

Стаття 4(4) Кримінального закону Латвії передбачає, що латвійські суди можуть здійснювати універсальну юрисдикцію щодо злочинів, вчинених за кордоном "іноземцями, які не мають дозволу на постійне проживання в Латвійській Республіці", "у випадках, передбачених міжнародними договорами, обов'язковими для Латвійської Республіки".[395]

Ці вимоги були додатково роз'яснені законодавством та практикою наступним чином:

- **Присутність:** Стаття 4 Кримінального кодексу не вимагає присутності підозрюваної особи на території Латвії для порушення провадження в рамках екстратериторіальної або універсальної юрисдикції. Активна персональна юрисдикція також поширюється на іноземців, які постійно проживають у Латвії.

- **Подвійна кримінальність:** У статті 4 Кримінального кодексу підкреслюється, що латвійські суди мають юрисдикцію відповідно до принципу активної/пасивної юрисдикції та принципу універсальної юрисдикції, "незалежно від того, чи визнано [правопорушення] кримінальним і таким, що підлягає покаранню на території його вчинення".[396]

- **Субсидіарність:** Статті 4(3) та 4(4) Кримінального кодексу обмежують здійснення пасивної персональної юрисдикції та універсальної юрисдикції ситуаціями, коли підозрювані "не були притягнуті до кримінальної відповідальності або не постали перед судом відповідно до законів держави, де було вчинено злочин.[397]

    - Хоча це не виключає початок розслідувань злочинів, що підпадають під юрисдикцію третіх держав, Латвія зробила політичні заяви, в яких підкреслила, що вона прийняла субсидіарну концепцію універсальної юрисдикції. У спільній заяві країн Балтії перед Шостим комітетом Організації Об'єднаних Націй Постійний представник Литви заявив від імені Литви, Латвії та Естонії, що "[н]е викликає сумнівів, що основна відповідальність за судове переслідування злочинців, які вчинили найтяжчі міжнародні злочини, лежить на тих державах, на території яких вони були вчинені. Інші юрисдикційні зв'язки, такі як громадянство злочинця та громадянство потерпілих, також широко визнаються. Однак, якщо ці держави не бажають або не можуть притягнути винних у злочинах до відповідальності, інші держави, які не мають прямого зв'язку зі злочином, повинні заповнити цю прогалину на основі універсальної юрисдикції. Таким чином, універсальна юрисдикція є важливим допоміжним інструментом для притягнення до відповідальності за найтяжчі злочини - зокрема, геноцид, воєнні злочини та злочини проти людяності."[398]

    - Цей принцип не застосовувався латвійськими судами на практиці. Однак не виключено, що латвійська влада відмовить у відкритті провадження за

[395] Кримінальний кодекс Латвії, стаття 4(4).
[396] Кримінальний кодекс Латвії, стаття 4(1) та (4).
[397] Кримінальний кодекс Латвії, стаття 4(3) та (4).
[398] Заява Литви від імені країн Балтії - Естонії, Латвії та Литви, 78-а сесія Генеральної Асамблеї ООН (12 жовтня 2023).

універсальною юрисдикцією, якщо держава, де були вчинені злочини, продемонструє бажання і здатність здійснювати судове переслідування цих злочинів.

- **Non bis in idem (заборона повторного кримінального переслідування):** Стаття 25(6) Кримінального процесуального кодексу забороняє повторний розгляд справи однієї і тієї ж особи за один і той же злочин, в тому числі у випадках, коли особа була засуджена або виправдана в іншій країні, з якою Латвія має двосторонній договір про визнання принципу *non bis in idem*.[399]

Корпоративна відповідальність

Стаття 4(11) Кримінального кодексу передбачає, що латвійські кримінальні суди мають юрисдикцію щодо злочинів, вчинених "фізичною особою, яка діє в інтересах юридичної особи, зареєстрованої в Латвійській Республіці, на користь цієї особи або внаслідок недостатнього нагляду чи контролю за нею на території іншої держави або за межами території будь-якої держави, незалежно від того, чи визнано такі дії злочинними і такими, що підлягають покаранню на території вчинення злочину". За таких обставин, хоча до кримінальної відповідальності може бути притягнута лише фізична особа, примусові заходи застосовуватимуться до юридичної особи також.[400]

VII.4. Процесуальні кроки

Спеціалізовані органи прокуратури та слідства

Латвія не має спеціалізованого підрозділу для розслідування або судового переслідування основних міжнародних злочинів.[401] Зв'язатися із Офісом Генерального прокурора можна за електронно адресою pasts@lrp.gov.lv.[402]

Участь потерпілої особи

- **Скарги потерпілих осіб або НУО:** Потерпілі, а також НУО або будь-які інші фізичні чи юридичні особи можуть подавати інформацію про злочин до слідчого органу, прокуратури або суду.[403]
    - Потерпіла особа - це "фізична або юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано шкоди, тобто моральної шкоди, фізичних страждань або матеріальних збитків".[404] Якщо злочин спричинив смерть безпосередньої потерпілої особи, потерпілими у кримінальному провадженні можуть виступати її чоловік/дружина або родичі, які залишилися живими.[405] Потерпілі, які подали скаргу, можуть оскаржити

[399] Кримінальний процесуальний кодекс Латвії, стаття 25(6).
[400] Кримінальний кодекс Латвії, стаття 4(1.1).
[401] Interlinkages Database, Латвія (листопад 2024).
[402] Латвійська Республіка, Генеральний прокурор.
[403] Кримінальний процесуальний кодекс Латвії, стаття 369(1)-(2).
[404] Кримінальний процесуальний кодекс Латвії, стаття 95.
[405] Кримінальний процесуальний кодекс Латвії, стаття 95.

рішення про відмову у відкритті розслідування щодо повідомлених злочинів.[406]

- **Участь потерпілої особи у кримінальному провадженні**: статус потерпілої особи має бути офіційно визнаний особою, яка веде провадження, або членом слідчої групи.[407] Після отримання цього статусу потерпілі мають право брати участь у провадженні безпосередньо або через представника, можуть просити про допомогу перекладача, а також про правову допомогу. Вони також мають право на те, щоб їхні ідентифікаційні дані та зображення не були опубліковані.[408] Під час досудового провадження потерпілі мають право отримати доступ до реєстрів кримінальних проваджень, заявляти відвід посадових осіб, внесених до реєстру, не свідчити проти себе та близьких родичів, подавати клопотання про проведення слідчих дій, отримати доступ до рішень про проведення експертиз та подавати з цією метою клопотання, подавати скарги та оскаржувати процесуальні рішення, отримувати копії матеріалів справи до її передачі до суду та подавати клопотання про проведення додаткових слідчих дій.[409] Потерпілі також зобов'язані бути присутніми на слідчих діях, коли це необхідно.[410] Під час судового розгляду потерпілі мають право бути поінформованими про час і місце судового розгляду, заявляти відвід одному або кільком учасникам судового розгляду, брати участь у розгляді справи, висловлювати свою думку з кожного питання, що розглядається, подавати клопотання, виступати в судових дебатах, знайомитися з судовими рішеннями та оскаржувати ці рішення в апеляційному порядку.[411]

- **Цивільні позови:** потерпілі в кримінальному провадженні можуть вимагати відшкодування моральної, фізичної та матеріальної шкоди, якої вони зазнали внаслідок вчиненого злочину. Вони також мають право врегулювати цю вимогу безпосередньо з обвинуваченою особою.[412] Потерпіла особа має право подати заяву про відшкодування на будь- якому етапі кримінального провадження аж до початку судового слідства. Кримінальний суд, який вирішує питання про винуватість обвинуваченої особи, також має юрисдикцію вирішувати цивільний позов, поданий потерпілою особою.[413]

Спеціальний (заочний) судовий розгляд

Відповідно до статті 465 Кримінального процесуального кодексу Латвії, латвійські суди можуть розглядати кримінальні справи за відсутності обвинуваченої особи, якщо (i) місцезнаходження обвинуваченої особи невідоме і це зазначено в інформації про

[406] Кримінальний процесуальний кодекс Латвії, статті 373(1), S373(2), S373(5).
[407] Кримінальний процесуальний кодекс Латвії, стаття 96.
[408] Кримінальний процесуальний кодекс Латвії, стаття 97.
[409] Кримінальний процесуальний кодекс Латвії, стаття 98.
[410] Кримінальний процесуальний кодекс Латвії, стаття 103.
[411] Кримінальний процесуальний кодекс Латвії, статті 99 та 100.
[412] Кримінальний процесуальний кодекс Латвії, стаття 97.
[413] Кримінальний процесуальний кодекс Латвії, статті 350 та 351.

результати розшуку або (ii) обвинувачена особа перебуває в іноземній державі і забезпечення її прибуття до суду не є можливим.[414]

VII.5. Поточні розслідування та судове переслідування злочинів, що пов'язані з Україною

У березні 2022 року Латвія розпочала структурне розслідування щодо злочинів проти людяності, злочинів проти миру та воєнних злочинів, які були вчинені в Україні.[415]

Справа проти громадянина Латвії	
Підстави для юрисдикції	Активна персональна юрисдикція
Відповідні злочини	Воєнні злочини
Передумови	Наприкінці 2022 року Служба державної безпеки Латвії (VDD) виявила в соціальних мережах кілька відео, знятих в Україні, де громадянин Латвії, який був озброєний та одягнений у військову форму з символікою, характерною для російських збройних сил, висловив свою підтримку Росії та погрожував захисникам України, в тому числі латвійцям.[416]
Перебіг розслідування	Після виявлення відео VDD ініціювала розслідування, яке показало, що підозрюваний все ще знаходився в Україні, перебуваючи в складі російських збройних сил. Підозрюваного встановили та оголосили в розшук. 21 червня 2024 року VDD зробила запит до Офісу Прокурора з метою порушити кримінальне провадження проти цієї особи за незаконну участь у війні в Україні на боці російських збройних сил відповідно до статті 77^1 Кримінального кодексу (активна участь у збройному конфлікті, що відбувається за межами території Латвійської Республіки, який спрямований проти територіальної цілісності та політичної незалежності держави або іншим чином суперечить міжнародному праву,

[414] Кримінальний процесуальний кодекс Латвії, стаття 465.
[415] Служба державної безпеки Латвії (VDD), VDD ініціює кримінальні провадження щодо злочинів, вчинених російськими збройними силами в Україні (17 березня 2022).
[416] Служба державної безпеки Латвії (VDD), VDD домагається притягнення до кримінальної відповідальності особи за незаконну участь у війні проти України (27 червня 2024).

	обов'язковому для Латвійської Республіки). Розслідування досі триває.[417]

VII.6. Чисельність українських біженців у країні

Станом на 25 лютого 2025 року в Латвії перебувало 48 555 біженців з України,[418] хоча кількість біженців, які в'їхали до Латвії після початку повномасштабного російського вторгнення, невідома.

[417] Служба державної безпеки Латвії (VDD), VDD домагається притягнення до кримінальної відповідальності особи за незаконну участь у війні проти України (27 червня 2024).
[418] УВКБ ООН, Ситуація з українськими біженцями.

VIII. Литва

Активна персональна юрисдикція	Стаття 5, Кримінальний кодекс Литви	✓
Пасивна персональна юрисдикція	-	X
Універсальна юрисдикція	Стаття 7, Кримінальний кодекс Литви	✓

VIII.1. Криміналізація основних міжнародних злочинів

Кримінальний кодекс Литви криміналізує основні міжнародні злочини:

- Геноцид, визначений статтею 99 Кримінального кодексу,[419] та є об'єктом універсальної юрисдикції за статтею 7 цього ж кодексу;[420]
- Злочини проти людяності, визначені статтею 100 Кримінального кодексу,[421] та є об'єктом універсальної юрисдикції за статтею 7 цього ж кодексу;[422]
- Воєнні злочини, визначені статтями 101 та 113 Кримінального кодексу,[423] та є об'єктом універсальної юрисдикції за статтею 7 цього ж кодексу;[424]

[419] Кримінальний кодекс Литви, стаття 99.
[420] Кримінальний кодекс Литви, стаття 7.
[421] Кримінальний кодекс Литви, стаття 100.
[422] Кримінальний кодекс Литви, стаття 7.
[423] Кримінальний кодекс Литви, стаття 7.
[424] Кримінальний кодекс Литви, стаття 7.

- Примусове зникнення, катування та відібрання дітей, визначені пунктами статті від 100[1] до 100[3] Кримінального кодексу,[425] та є об'єктом універсальної юрисдикції за статтею 7 цього ж кодексу;[426]

- Злочин агресії, визначений статтею 110 Кримінального кодексу,[427] та є об'єктом універсальної юрисдикції за статтею 7 цього ж кодексу.[428]

Геноцид	Злочини проти людяності	Воєнні злочини	Інші злочини
Стаття 99 Кримінального кодексу: **Геноцид** Можна відзначити, що литовське законодавство прийняло ширше визначення геноциду, що також охоплює знищення "соціальної та політичної групи".	Стаття 100 Кримінального кодексу: **Поводження з особами, яке заборонене міжнародним правом**, будь-яка з наведених нижче дій, якщо вона вчинена "шляхом здійснення або підтримки політики держави або організації, спрямованої на широкомасштабний або систематичний напад на цивільне населення" • Вбивство або заподіяння серйозної шкоди здоров'ю; • Створення умов життя, що призводять до смерті; • Звернення в рабство; • Депортація або примусове	Стаття 101 Кримінального кодексу: **Убивство осіб, захищених Міжнародним гуманітарним правом** Стаття 102 Кримінального кодексу: **Депортація або переміщення цивільних осіб** Стаття 103 Кримінального кодексу: **Заподіяння тілесних ушкоджень, катування або інше нелюдське поводження з особами, які перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права** Стаття 105 Кримінального кодексу: **Примусове використання цивільного населення або військовополонених у збройних силах проти ворога** Стаття 106 Кримінального кодексу: **Руйнування об'єктів, що**	Стаття 100[1] Кримінального кодексу: **Примусове зникнення** Стаття 100[2] Кримінального кодексу: **Відібрання дітей** Стаття 100[3] Кримінального кодексу: **Катування** Стаття 110 Кримінального кодексу: **Агресія**

[425] Кримінальний кодекс Литви, статті 101[1] - 113[3].
[426] Кримінальний кодекс Литви, стаття 7.
[427] Кримінальний кодекс Литви, стаття 110.
[428] Кримінальний кодекс Литви, стаття 7.

переміщення населення; • Протиправне утримання або інше обмеження фізичної свободи людини; • Катування; • Зґвалтування або сексуальне примушування, сексуальне рабство або примушування до заняття проституцією; • Незаконне позбавлення волі жінки, яка зазнала насильницького запліднення з метою зміни етнічного складу населення; • Насильницька стерилізація або інші дії сексуального примусу аналогічного характеру; • Переслідування; • Позбавлення волі; • Апартеїд	**охороняються, розкрадання, знищення або пошкодження об'єктів, що становлять національну цінність** Стаття 107 Кримінального кодексу: **Затримка репатріації військовополонених** Стаття 108 Кримінального кодексу: **Затримка зі звільненням інтернованих цивільних осіб або перешкоджання репатріації інших цивільних осіб** Стаття 109 Кримінального кодексу: **Незаконне використання емблеми Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та Організації Об'єднаних Націй або іншої емблеми (знака) чи позначення, що охороняється міжнародним гуманітарним правом** Стаття 111 Кримінального кодексу: **Заборонений військовий напад** Стаття 112 Кримінального кодексу: **Використання заборонених способів ведення війни** Стаття 113 Кримінального кодексу: **Мародерство**

	Стаття 1131 Кримінального кодексу: **Недбале виконання командирських обов'язків**

VIII.2. Двосторонні та багатосторонні механізми юридичного співробітництва

Литва є однією учасників-засновників Спільної слідчої групи (ССГ), яка займається розслідуванням міжнародних злочинів, вчинених в Україні, та була залучена до розслідувань основних міжнародних злочинів, вчинених в Україні, якими займалась ССГ з 25 березня 2022 року.[429]

Литва продемонструвала рішучу і незмінну готовність забезпечити притягнення до відповідальності за злочини, вчинені в Україні, та усунення прогалин у сфері безкарності. У жовтні 2023 року Литва зробила заяву (також від імені Латвії та Естонії) на Генеральній Асамблеї Організації Об'єднаних Націй, заявивши, що "здійснення універсальної юрисдикції компетентними органами окремих держав може сприяти здійсненню правосуддя для потерпілих, подоланню безкарності та запобіганню подальшому вчиненню злочинів".[430]

14 лютого 2024 року Литва підписала Любляно-Гаазьку Конвенцію про міжнародне співробітництво у розслідуванні та переслідуванні злочинів геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та інших міжнародних злочинів.[431]

26 квітня 2024 року Литовське представництво в Організації Об'єднаних Націй заявило, що "Литовська Республіка вважає універсальну юрисдикцію важливим і корисним інструментом у боротьбі з безкарністю за злочини, передбачені міжнародним правом. У цьому відношенні здійснення універсальної юрисдикції компетентними органами держави може відігравати важливу роль у забезпеченні відповідальності, сприяти здійсненню правосуддя для потерпілих і запобіганню подальшому вчиненню злочинів за міжнародним правом." [432]

27 червня 2024 року Литва підписала Безпекову Угоду про співпрацю з Україною, в якій наголошувалось, що "Литва і надалі сприятиме розслідуванню воєнних злочинів, злочинів проти людяності та інших міжнародних злочинів, а також притягненню до

[429] Євроюст, Спільна слідча група розслідує ймовірні воєнні злочини, вчинені в Україні.
[430] Організація Об'єднаних Націй, Заява Литви від імені країн Балтії - Естонії, Латвії та Литви на 78-й сесії Генеральної Асамблеї ООН (12 жовтня 2023), с. 2.
[431] Литовська держава, Литва підписала Любляно-Гаазьку конвенцію, щоб покласти край безкарності за найтяжчі міжнародні злочини (14 лютого 2024).
[432] Постійне представництво Литви в Організації Об'єднаних Націй, Інформація та зауваження Литовської Республіки щодо обсягу та застосування універсальної юрисдикції (26 квітня 2024).

відповідальності агресорів та їхніх спільників", а також підтвердила свою прихильність "підтримці національних та міжнародних зусиль у сфері судового переслідування".[433]

VIII.3. Юрисдикційні вимоги

Універсальна та екстратериторіальна юрисдикція

Відповідно до статті 7(1) Кримінального кодексу Литви, литовські суди мають юрисдикцію над усіма злочинами геноциду, злочинами проти людяності, агресії, воєнними злочинами, насильницькими зникненнями, катуваннями і розлученнями дітей, скоєними за кордоном, незалежно від громадянства або місця проживання злочинців і потерпілих, і навіть за відсутності будь-якого зв'язку з Литвою.[434]

Стаття 7 Кримінального кодексу не встановлює додаткових вимог щодо універсальної юрисдикції для жодного з перелічених вище міжнародних злочинів: "Особа несе відповідальність за цим Кодексом незалежно від її громадянства і місця проживання, а також незалежно від місця вчинення злочину і від того, чи підлягає вчинене нею діяння покаранню за законом місця, де вчинили злочин".

Ці вимоги були додатково роз'яснені законодавством або на практиці наступним чином:

- **Присутність**: Стаття 7 не вимагає присутності обвинуваченого в Литві для початку розслідування або судового переслідування.[435] Кримінальний кодекс Литви також дозволяє здійснювати *спеціальне (заочне)* судове переслідування та судовий процес щодо осіб, які звинувачуються у вчиненні міжнародних злочинів (див. нижче).

- **Імунітет**: Відповідно до статті 3(1)(3) Кримінального процесуального кодексу Литви, кримінальне провадження не може бути порушене за литовським законодавством, якщо особа має імунітет за міжнародним правом.[436] Однак у контексті справи 13 *січня* Верховний суд Литви роз'яснив, що підозрювані у вчиненні міжнародних злочинів не можуть посилатись на функціональний імунітет, щоб захиститися від судового переслідування.[437] Однак, суд не виніс рішення щодо того, чи може особистий імунітет все ще застосовуватися в цьому контексті.

- **Подвійна кримінальність**: Подвійна криміналізація не вимагається для переслідування міжнародних злочинів за статтею 7, що означає, що злочини можуть переслідуватися в суді незалежно від того, чи є вони кримінально караними в країні, де вони були вчинені. Як підтвердив Верховний суд Литви у 2011 році, міжнародні злочини, перелічені у статті 7, можуть переслідуватися в суді відповідно до кримінального законодавства Литовської Республіки, навіть якщо країна, де було

[433] Угода про Безпекову співпрацю між Литовською Республікою та Україною (27 червня 2024), стаття 39.
[434] Кримінальний кодекс Литви, стаття 7(1).
[435] Див для прикладу Литовська трибуна, Підозрюваних у перевороті 13 січня можуть судити заочно, Рішення суду Вільнюса (29 січня 2016).
[436] Кримінальний процесуальний кодекс Литви, стаття 3(1)(3).
[437] Верховний суд Литви, Верховний суд Литви розпочав слухання у справі Литви 13 січня.

вчинено злочин, не передбачає кримінальної відповідальності за такі дії (див. приклад нижче).[438]

- **Розсуд прокурора**: Відповідно до статей 166 і 169 Кримінального процесуального кодексу, отримавши інформацію про злочин, що підпадає під кримінальну юрисдикцію Литви, через скаргу, заяву або клопотання, Офіс Генерального прокурора зобов'язаний розпочати досудове розслідування. Офіс Генерального прокурора може відмовити у відкритті досудового розслідування лише у випадках, коли надана інформація є явно недостовірною або коли одна з обставин, зазначених у статті 3(1) Кримінального процесуального кодексу, що виключає кримінальне провадження, була встановлена з достатньою чіткістю (наприклад, якщо обвинувачений є неповнолітнім або померлим; якщо обвинувачений вже був судимий за той самий злочин тощо).[439]

У знаковому рішенні від 30 червня 2022 року у справі *13 січня* (див. нижче) Верховний суд Литви заявив, що Женевські конвенції та Додаткові протоколи визнають, що будь-який національний суд має юрисдикцію переслідувати особу за воєнні злочини та злочини проти людяності, незалежно від місця їх вчинення, громадянства особи, яка їх вчинила, та їх заборони на національному рівні. Верховний суд також встановив, що будь-який національний суд, включно з судами Литовської Республіки, компетентний здійснювати кримінальне переслідування за воєнні злочини і злочини проти людяності, і повинен робити це відповідно до національного кримінального та кримінального процесуального законодавства, в тому числі щодо *спеціального (заочного)* судового розгляду.[440]

Відповідно до статті 5 Кримінального кодексу Литви, литовські кримінальні суди також мають юрисдикцію щодо міжнародних злочинів, вчинених громадянами Литви за кордоном, відповідно до принципу активної персональної юрисдикції.

Вимоги, які застосовуються до справ про універсальну юрисдикцію, також застосовуються до справ про активну персональну юрисдикцію, зокрема щодо присутності,[441] та імунітету.

Відповідно до статті 5[1], іноземні громадяни, які вчинили за кордоном злочинне діяння проти громадян Литви або інших осіб, які постійно проживають у Литві, можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності в Литві за умови, що держава вчинення злочину або держава громадянства правопорушника не здійснює кримінального переслідування.[442]

Однак стаття 8(1) Кримінального кодексу Литви передбачає подвійну криміналізацію у справах про активну персональну юрисдикцію: на відміну від справ про універсальну юрисдикцію, ймовірні злочинці нестимуть відповідальність лише за статтею 5, якщо дії є

[438] Див. Верховний суд Литви, Кримінальне провадження №. 2K-526/2011 (6 грудня 2011).
[439] Кримінальний процесуальний кодекс Литви, статті 166, 168(1), 169 у читанні зі статтею 3(1).
[440] Постійне представництво Литви в Організації Об'єднаних Націй, Інформація та зауваження Литовської Республіки щодо обсягу та застосування універсальної юрисдикції (26 квітня 2024).
[441] Див. для прикладу LRT, Литва заочно починає суд над двома російськими шпигунами (12 грудня 2019).
[442] Кримінальний кодекс Литви, стаття 5[1].

кримінально караним як у Литві, так і в державі, де їх було вчинено.[443] Це не застосовується до міжнародних злочинів, зазначених у статті 7 (див. вище).

Однак стаття 6 передбачає кримінальну відповідальність для іноземців, які вчиняють злочини проти Литовської держави, що є застосуванням правової бази під назвою "принцип захисту". До таких злочинів належать участь у державному перевороті, замах на життя представників держави або міжнародних організацій, державна зрада, шпигунство, діяльність, що загрожує територіальній цілісності Литви, порушення міжнародних санкцій, розголошення державної таємниці тощо.[444]

Корпоративна відповідальність

Литовське законодавство не передбачає кримінальної відповідальності юридичних осіб за міжнародні злочини. Однак корпорації можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за злочини, перелічені в статті 6 (злочини проти Литовської держави, вчинені за кордоном) та внутрішньодержавні злочини.[445]

Згідно з литовським законодавством, корпорації можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності лише в тому випадку, якщо законодавча норма, що стосується конкретного злочину, прямо передбачає, що юридичні особи можуть нести кримінальну відповідальність за цей злочин.[446] За відсутності таких положень у статтях 5, 7 і 99-113, литовські корпорації не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за основні міжнародні злочини, вчинені за кордоном.

VIII.4. Процесуальні кроки

Спеціалізовані органи прокуратури та слідства

Спеціальний слідчий відділ Офісу Генерального прокурора Литви здійснює нагляд за досудовими розслідуваннями всіх основних міжнародних злочинів, так само як і кримінальних правопорушень проти рівності прав та свободи совісті.[447] П'ять прокурорів спеціалізуються на злочині геноциду, злочинах проти людяності та воєнних злочинах.[448] До Генеральної прокуратури можна звернутися за адресою: generaline.prokuratura@prokuraturos.lt.

Про міжнародний злочин можна повідомити в поліцію електронною поштою: epolicija@policija.lt. Також існує спеціальна платформа для повідомлення про міжнародні злочини, вчинені з 24 лютого 2022 року в Україні: report.epolicija.lt.

[443] Кримінальний кодекс Литви, стаття 8(1).
[444] Див. Кримінальний кодекс Литви, стаття 6.
[445] Див. Кримінальний кодекс Литви, стаття 6.
[446] Томас Гірденіс, Маріус Лаурінайтіс, Ірмантас Ротомкіс, Раймундас Юрка, Корпоративна кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення в Литві, Огляд статутного права , Том 42, Питання 3, жовтень 2021, с. 400.
[447] Міжнародний центр перехідного правосуддя, Посилення боротьби з безкарністю. Спеціальні слідчі та прокурорські можливості, (березень 2022).
[448] Держави та міжнародна кримінальна юстиція: COST CA18228 Попереднє дослідження (2 версія), жовтня 2023.

Не існує жодних вимог щодо джерела такої інформації, а це означає, що українські органи влади, потерпілі особи з України та/або українські ОГС можуть повідомляти про міжнародні злочини, вчинені в Україні, литовській поліції або Офісу Генерального прокурора через ці канали зв'язку. Джерело скарги або повідомлення повідомляється, коли литовські органи влади розпочинають досудове розслідування на підставі отриманої інформації.[449]

Участь потерпілої особи

- **Статус потерпілої особи:** Відповідно до статті 28(1) Кримінального процесуального кодексу, офіційне визнання "потерпілою особою" (тобто фізичною особою, якій завдано фізичної, матеріальної чи моральної шкоди, або члену сім'ї/близьким родичам такої особи) здійснюється за рішенням особи, яка здійснює досудове розслідування, або прокурора, або ж за рішенням суду.[450] На практиці таке офіційне визнання потерпілою особою та оцінка завданої кримінальної шкоди може бути обтяжливою процедурою, що вимагає зусиль потерпілої особи, а це означає, що такий статус не так просто отримати.[451]

- **Заяви потерпілих осіб:** Потерпілі можуть повідомити про злочин в поліцію або Офіс Генерального прокурора, подавши заяву, клопотання або повідомлення про злочинні дії.[452] Потерпілі, які не володіють литовською мовою, мають право подати скаргу або заяву рідною мовою або іншою мовою, якою вони володіють, або отримати допомогу перекладача при подачі усної скарги.[453] Після отримання скарги, заяви або повідомлення про злочин від потерпілого, Офіс Генерального прокурора зобов'язаний розпочати досудове розслідування і повідомити про це потерпілу особу.[454] Як зазначалося вище, Офіс Генерального прокурора може відмовити в розслідуванні лише в тому випадку, якщо інформація є явно недостовірною або якщо встановлено одну з обставин, що виключають відкриття кримінального провадження відповідно статті 3(1).[455]

- **Права потерпілих осіб:** Під час досудового розслідування потерпілий та його представник мають право бути поінформованими про стан кримінального провадження та мати доступ до матеріалів провадження, давати показання, брати участь в оцінці своїх особливих потреб у захисті, оскаржувати рішення особи, яка здійснює досудове розслідування, прокурора, судді досудового розслідування; під час судового розгляду кримінального провадження потерпілий та його представник мають право мати доступ до матеріалів провадження, давати

[449] Обов'язок повідомити заявника про факт початку досудового розслідування викладений у статті 166(4) Кримінального процесуального кодексу Литви.
[450] Кримінальний процесуальний кодекс Литви, стаття 28(1).
[451] Центр запобігання злочинності в Литві та Вільнюський інститут перспективних досліджень, Перенаправлення, оцінка та надання інформації потерпілим злочинів: Національний звіт Литви, с. 2.
[452] Див. Кримінальний процесуальний кодекс Литви, статті 3(4), 8(6), 166(1)(1); Європейський портал e-Justice, Права потерпілих – за країною: Литва.
[453] Кримінальний процесуальний кодекс Литви, стаття 8(6).
[454] Кримінальний процесуальний кодекс Литви, статті 166(1)(1), 166(4), 168, 169 у прочитанні зі статтею 3(1).
[455] Кримінальний процесуальний кодекс Литви, стаття 168(1) у прочитанні зі статтею 3(1).

показання, подавати клопотання, брати участь у судовому засіданні та виступати з останнім словом, подавати апеляційні скарги на ухвалу, вирок, постанову суду. Потерпілий також має право відмовитися від отримання інформації про стан кримінального провадження, якщо така відмова не завдасть шкоди правам підозрюваного чи обвинуваченого.[456]

- **Можливість брати участь через відео-конференції**: Кримінальний процесуальний кодекс дозволяє участь потерпілих та свідків у судовому засіданні в режимі відеоконференції "за наявності відповідних технічних засобів... якщо є достатні підстави вважати, що це прискорить розгляд справи, не зашкодить повному та об'єктивному дослідженню всіх обставин справи та забезпечить дотримання прав учасників судового провадження".[457] Однак особа, яку заслуховують у режимі відеоконференції (сторона провадження, свідок, експерт, перекладач або будь-який інший учасник провадження), може бути зобов'язана прибути на заходи досудового розслідування або судовий розгляд кримінального провадження, якщо з'ясується, що її безпосередня присутність необхідна "для належного здійснення нею своїх процесуальних прав або для повного та об'єктивного дослідження обставин справи".[458]

Спеціальний (заочний) судови

Литовська кримінальна система дозволяє проводити *заочні* судові процеси відповідно до статті 426 Кримінального процесуального кодексу.[459] Остаточне рішення або вирок може бути також винесений *заочно*.[460] Спеціальні (заочні) судові процеси раніше проводилися проти осіб, обвинувачених у вчиненні міжнародних злочинів, зокрема, у справі *13 січня*.

> Приклад справи: Справа 13 січня
>
> 13 січня 1991 року в результаті жорстоких зіткнень між радянськими збройними силами і литовськими протестувальниками, які вимагали незалежності Литви, у Вільнюсі було вбито 14 мирних жителів і понад 140 отримали поранення.
>
> У 1990-х роках членів Партії литовської громади, які брали участь у цих жорстоких репресіях, судили і вони зрештою були засуджені. Проте литовські прокурори також порушили справи проти колишніх радянських солдатів і чиновників. З 27 січня 2016 року литовські суди судили 67 обвинувачених у злочинах проти людяності та воєнних злочинах (в тому числі, вбивства, катування і нелюдське поводження, заборонені напади і використання заборонених засобів ведення війни). 27 березня 2019 року всі 67 обвинувачених були визнані винними Вільнюським

[456] Кримінальний процесуальний кодекс Литви, стаття 28(2).
[457] Кримінальний процесуальний кодекс Литви, стаття 8^2(2).
[458] Кримінальний процесуальний кодекс Литви, стаття 8^2(4).
[459] Кримінальний процесуальний кодекс Литви, стаття 426.
[460] Див Кримінальний процесуальний кодекс Литви, стаття 438 про порядок оскарження судового рішення, ухваленого за відсутності обвинуваченого.

обласним судом і засуджені. Їхні вироки підтвердив Апеляційний суд Литви 31 березня 2021 року. Більшість обвинувачених постали перед судом і були засуджені заочно, в тому числі колишній міністр оборони СРСР Дмитро Язов, який був засуджений до 10 років позбавлення волі. Вироки варіювалися від 4 до 12 років ув'язнення.[461] 13 обвинувачених оскаржили свої вироки у Верховному суді, який відхилив їхні скарги.[462]

У контексті цієї справи Верховний суд Литви 30 червня 2022 року також постановив, що "особи, відповідальні за вчинення міжнародних злочинів, не можуть покладатися на функціональний імунітет від національної або міжнародної юрисдикції, навіть якщо вони вчинили ці злочини, діючи як державні службовці".[463] Суд, однак, не виніс рішення щодо того, чи може бути задіяний персональний імунітет у контексті судового переслідування за міжнародні злочини, оскільки він не застосовувався у тій справі.

VIII.5. Поточні розслідування та судове переслідування злочинів, що пов'язані з Україною

З березня 2022 року Офіс Генерального прокурора Литви відкрив кілька досудових розслідувань щодо міжнародних злочинів, вчинених в Україні, на підставі універсальної юрисдикції. Ці розслідування є або структурними (розслідування широкого спектру за кількома ймовірними злочинами), або персоніфікованими.

З самого початку цих розслідувань Офіс Генерального прокурора заявляв, що ці справи будуть розглядатися лише литовськими судами за відсутності проваджень в українських судах або МКС.[464]

Можна також зазначити, що після проведення досудового розслідування за статтями 100 і 100^3 Кримінального кодексу щодо дій президента Олександра Лукашенка та державних установ Білорусі проти білоруського населення після оскаржених президентських виборів 2020 року Литва 30 вересня 2024 року передала ситуацію в Білорусі до МКС за кваліфікацією злочинів проти людяності.[465]

Структурні розслідування російської військової агресії в Україні та відповідних міжнародних злочинів	
Підстави для юрисдикції	Універсальна юрисдикція

[461] Emerging Europe, Литва пригадує 13 січня 1991 року (13 січня 2021 року); DW, У литовському "процесі століття" фігурує Горбачов (26 березня 2019); Delfi, Суд скоротив термін ув'язнення для Радкевича у справі 13 січня (15 листопада 2022); LRT, Литовський суд відхилив апеляцію українця, засудженого у справі радянських репресій 1991 року (24 жовтня 2023).

[462] Верховний суд Литви, Верховний суд Литви розпочав слухання у справі про події 13 січня.

[463] Верховний суд Литви, Кримінальне провадження №. 2K- 7-39-1073 /202 2 (30 червня 2022).

[464] Delfi, Розпочато досудове розслідування злочинів проти людяності після нападу Росії на Україну (3 березня 2022 року).

[465] AP News, Литва звертається до МКС, звинувачуючи Білорусь у злочинах проти людяності через придушення опозиції (30 вересня 2024 року).

Відповідні злочини	Злочин агресії, злочини проти людяності та воєнні злочини
Передумови	Це широке розслідування охоплює військову агресію проти України, напади на цивільних осіб та медиків, руйнування житлових будинків, лікарень, навчальних закладів та інших цивільних об'єктів, а також вбивства як дорослих, так і дітей. Офіс Генерального прокурора також взяв до уваги той факт, що військові напади відбувалися на територіях, де розташовані об'єкти, що становлять серйозну небезпеку для людей і довкілля, зокрема атомні електростанції, сховища ядерного палива та інших токсичних хімічних речовин. Також була врахована загроза можливого застосування зброї масового ураження.[466]
Перебіг розслідування	У березні 2022 року Офіс Генерального прокурора розпочав структурне досудове розслідування злочинів агресії, злочинів проти людяності та воєнних злочинів після вторгнення Росії в Україну за статтями 100, 110 та 111 Кримінального кодексу. Розслідування проводиться в рамках роботи Спільної слідчої групи та у координації з Євроюстом.[467] Були зібрані свідчення потерпілих осіб з України, які втекли до Литви. Станом на січень 2024 року Офіс Генерального прокурора та правоохоронці опитали 423 особи як свідків та визнали 125 осіб потерпілими в рамках цього структурного.[468]

Розслідування щодо депортації дітей	
Підстави для юрисдикції	Універсальна юрисдикція
Відповідні злочини	Воєнні злочини, сепарація дітей
Передумови	Попередня інформація у розслідування свідчить про те, що понад 2 000 українських дітей були незаконно переміщені з

[466] Delfi, Розпочато досудове розслідування злочинів проти людяності після нападу Росії на Україну (3 березня 2022).
[467] Delfi, Литва розпочала досудове розслідування злочинів проти людяності в Україні, на яку напала Росія (3 березня 2022); Delfi, Розпочато досудове розслідування злочинів проти людяності після нападу Росії на Україну (3 березня 2022).
[468] LRT, Понад 400 свідків опитано в рамках литовського розслідування військових злочинів Росії (30 січня 2024).

	окупованих українських територій до таборів у Білорусі за наказом білоруського режиму.
Перебіг розслідування	У червні 2023 року Генеральний прокурор Литви Ніда Грюнскене розпочала досудове розслідування щодо розлучення дітей та воєнного злочину депортації або примусового переміщення цивільних осіб за статтями 100 і 102 Кримінального кодексу, пов'язаного з імовірним злочинним переміщенням українських дітей до Білорусі. Цей процес все ще триває.[469]

Справа Мантаса Кведаравічуса	
Підстави для юрисдикції	Універсальна юрисдикція
Відповідні злочини	Воєнні злочини, злочини проти людяності
Передумови	Мантас Кведаравічус, литовський режисер, поїхав до Маріуполя, щоб зняти матеріал для другої частини свого документального фільму "Маріуполь". Приблизно наприкінці березня 2022 року його захопили озброєні люди (імовірно, солдати, яких підтримує Росія), коли він допомагав евакуювати цивільне населення з міста в облозі. Через кілька днів його знайшли мертвим неподалік від місця затримання
Перебіг розслідування	ЄСПЛ підтримав наречену Кмударавічуса, Ганну Білоброву, та її литовського адвоката, у зборі та аналізі доказів, а також у наданні правової експертизи у міжнародному кримінальному праві.[470] У жовтні 2022 року журналісти Proekt Media та Spektr Press опублікували журналістське розслідування, яке ґрунтувалось на свідченнях очевидців, які вказували на те, що Кведаравічус був убитий сепаратистами з так званої Донецької Народної Республіки (ДНР). Розслідування визначило чотирьох ймовірних підозрюваних: бойовиків ДНР Павла Буденкова,

[469] LRT, Литва розпочала розслідування депортації українських дітей до Білорусі (12 червня 2023).
[470] TRIAL International, Невідоме – вбивство литовського режисера у Маріуполі (2 листопада 2023).

	Віктора Радіонова, Олександра Ямковенка та Павла Мусієнка.[471] У квітні 2024 року Генеральна прокуратура оголосила, що вбивство Мантаса Кведаравічюса буде розслідуватися в рамках поточного і структурного досудового розслідування воєнних злочинів і злочинів проти людяності.[472] Оскільки в литовському законодавстві немає положення про пасивну персональну юрисдикцію, ця справа розслідується в рамках універсальної юрисдикції. В лютому 2024 року, Литовський Офіс Генерального прокурора заявив, що досудове розслідування встановило трьох військовослужбовців 1-ої Окремої Мотострілкової Бригади 1-го Армійського Корпусу невизнаної Донецької Народної Республіки як підозрюваних у вчиненні злочину. Литва надіслала офіційний запит на правову допомогу до Офісу Генерального прокурора України для того, щоб встановити місцезнаходження підозрюваних, передати їм розпорядження суду, яке встановлює їх як підозрюваних, допитати їх та здійснити інші необхідні процесуальні кроки.[473]

VIII.6. Чисельність українських біженців у країні

Станом на 7 квітня 2025 року в Литві перебувало 43 835 біженців з України,[474] хоча кількість біженців, які в'їхали до Литви після початку повномасштабного російського вторгнення, невідома.

[471] Proekt Media, Доповідь про те, хто, як та де вбив литовського режисера Мантаса Кведаравічуса (14 жовтня 2022); LRT, Журналістське розслідування викриває деталі вбивства литовського режисера Мантаса Кведаравічуса в Маріуполі (14 жовтня 2022).
[472] LRT, Литовські прокурори розслідуватимуть вбивство режисера в Україні як воєнний злочин (5 квітня 2022).
[473] LRT, Встановлено підозрюваних у вбивстві литовського режисера в Україні (29 лютого 2024).
[474] УВКБ ООН, Ситуація з біженцями України.

IX. Польща

Активна персональна юрисдикція	Статті 109 та 113, Кримінальний кодекс Польщі	✓
Пасивна персональна юрисдикція	Стаття 110(1), Кримінальний кодекс Польщі	✓
Універсальна юрисдикція	Статті 110(2) та 113, Кримінальний кодекс Польщі	✓

IX.1. Криміналізація основних міжнародних злочинів

Кримінальний кодекс Польщі криміналізує основні міжнародні злочини в розділі XVI ("Злочини проти миру, людяності та воєнні злочини"), а саме:[475]

- Геноцид, згідно зі статтею 118 Кримінального кодексу (охоплює політичні групи та «групи, що мають інші погляди на життя»);
- Злочини проти людяності, згідно зі статтею 118a Кримінального кодексу;
- Воєнні злочини, передбачені статтями 122-126 Кримінального кодексу; та
- Злочин агресії, згідно зі статтею 117 Кримінального кодексу.

[475] Кримінальний кодекс Польщі, глава XVI, статті 117-126b.

Геноцид	Злочини проти людяності	Воєнні злочини	Інші злочини
Стаття 118 Кримінального кодексу: **Винищення**	Стаття 118a, Кримінальний кодекс: **Масовий напад на людей** • Вбивство, • Серйозна шкода здоров'ю людини • Створення небезпечних умов для життя, зокрема шляхом позбавлення доступу до їжі або медичної допомоги • Рабство • Позбавлення волі • Катування, жорстоке або нелюдське поводження • Зґвалтування • Примусова вагітність • Примусове переміщення • Переслідування	Стаття 122, Кримінальний кодекс: **Неприпустимі атаки та засоби ведення війни** Стаття 123, Кримінальний кодекс: **Напад на людину** Стаття 124, Кримінальний кодекс: **Інші порушення міжнародного права** Стаття 125, Кримінальний кодекс: **Напад на культуру** Стаття 126, Кримінальний кодекс: **Незаконне використання знаків**	Стаття 117 Кримінального кодексу: **Агресія** Стаття 119, Кримінальний кодекс: **Насильство та протиправні погрози за ознаками національної, етнічної, расової, політичної, релігійної приналежності** Стаття 120, Кримінальний кодекс: **Засоби масового знищення**

IX.2. Двосторонні та багатосторонні механізми юридичного співробітництва

Польща є членом Спільної слідчої групи (ССГ), яка займається розслідуванням міжнародних злочинів, скоєних в Україні, з березня 2022 року.[476]

Окремо у липні 2024 року Польща підписала Угоду про безпекове співробітництво з Україною, де зобов'язалася "притягати до відповідальності осіб, винних у воєнних злочинах та інших міжнародних злочинах, вчинених в Україні або проти України в контексті російської агресії, відповідно до міжнародного права, в тому числі шляхом підтримки роботи Офісу Генерального прокурора та Міжнародного кримінального суду, з метою забезпечення повного та справедливого розслідування ймовірних міжнародних злочинів за допомогою незалежного, ефективного та надійного правового механізму".[477]

14 лютого 2024 року Польща підписала Любляно-Гаазьку конвенцію про міжнародне співробітництво у розслідуванні та притягненні до відповідальності за злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та інші міжнародні злочини.[478]

IX.3. Юрисдикційні вимоги

Універсальна та екстратериторіальна юрисдикція

Для здійснення універсальної юрисдикції польське законодавство пропонує два можливі шляхи:

- Стаття 113 Кримінального кодексу передбачає, що польське законодавство застосовується до злочинів, скоєних за кордоном польськими громадянами або іноземцями, якщо Республіка Польща зобов'язана переслідувати такі злочини відповідно до міжнародних угод, які вона ратифікувала (зокрема, Римський статут). Єдина вимога полягає в тому, що коли справа стосується іноземця, який не є громадянином Польщі, не повинно бути прийнято рішення про екстрадицію обвинуваченого.[479]

- Стаття 110 (2) Кримінального кодексу передбачає, що польське законодавство застосовується до ситуацій, коли особа, яка не є громадянином Польщі, вчиняє злочин за кордоном, якщо:

[476] Євроюст, Два роки потому: Хронологія реагування Євроюсту на війну в Україні.
[477] Угода про співробітництво у сфері безпеки між Україною та Республікою Польща (8 липня 2024).
[478] Федеральна державна служба, Міністерство закордонних справ, зовнішньої торгівлі та співробітництва з метою розвитку Королівства Бельгія, Любляно-Гаазька конвенція, Список держав-учасниць (березень 2025). Див. також Федеральна державна служба Королівства Бельгія, Міністерство закордонних справ, зовнішньої торгівлі та співробітництва з метою розвитку, Договори, в яких Бельгія є депозитарієм.
[479] Кримінальний кодекс Польщі, стаття 113: "Незважаючи на положення, що діють у місці вчинення злочину, до польського громадянина або іноземця, щодо якого не було прийнято рішення про екстрадицію, застосовується польське кримінальне право у випадку вчинення за кордоном злочину, за який Республіка Польща зобов'язана переслідувати згідно з міжнародними договорами".

- за цей злочин у Польщі передбачено покарання у вигляді щонайменше двох років позбавлення волі,
- правопорушник перебуває в Польщі,
- немає рішення про екстрадицію щодо обвинуваченого,[480] і
- злочин підлягає кримінальному переслідуванню в державі, в якій він був скоєний (подвійна криміналізація).[481]

Ця стаття дозволяє Польщі переслідувати інші злочини, за які Польща не зобов'язана здійснювати переслідування згідно з міжнародними угодами, які вона підписала (і які, таким чином, не охоплюються статтею 113). Наразі у Польщі в основному використовують статтю 110 як правову основу для розслідування справ універсальної юрисдикції.[482]

Що стосується здійснення активної та пасивної персональної юрисдикції щодо злочинів, не охоплених статтею 113, то стаття 111 Кримінального кодексу передбачає вимогу подвійної криміналізації, згідно з якою злочин має підлягати покаранню в державі, в якій він був вчинений.[483]

Окремо слід зазначити, що стаття 112 часто використовується польськими прокурорами для відкриття розслідувань у провадженнях, які стосуються польської безпеки та інтересів.[484] Жодних інших юрисдикційних вимог не передбачено статтею 112.

Корпоративна відповідальність

Окремо слід зазначити, що стаття 112 часто використовується польськими прокурорами для відкриття розслідувань у провадженнях, які стосуються польської безпеки та інтересів.[485]

Відповідно до Закону, для настання відповідальності мають бути дотримані наступні умови:

- фізична особа була засуджена за злочин, вчинений від імені юридичної особи (статті 3 та 4);[486]
- правопорушення, про яке йдеться, є одним із конкретних злочинів, перелічених у статті 16 Закону. Перелік охоплює переважно фінансові злочини й не охоплює жодного з основних міжнародних злочинів, а також звичайних побутових злочинів, таких як вбивство, нанесення тілесних ушкоджень або зґвалтування. Однак для

[480] Кримінальний кодекс Польщі, стаття 110(2).
[481] Кримінальний кодекс Польщі, стаття 111.
[482] Інтерв'ю з прокурором з Офісу Генерального прокурора (13 серпня 2024).
[483] Кримінальний кодекс Польщі, статті 110(2) та 111.
[484] Кримінальний кодекс Польщі, стаття 112.
[485] Закон від 28 жовтня 2022 року "Про відповідальність колективних суб'єктів за карані правопорушення" (польською мовою).
[486] Зверніть увагу, що згідно зі статтею 4a, ця вимога щодо попередньої судимості фізичної особи не застосовується у справах про екологічні злочини.

цілей цього Посібника потенційно важливими злочинами, що охоплюються Законом, є насильство або незаконна погроза щодо групи осіб або окремої особи через їхню національну, етнічну, расову, політичну, релігійну приналежність (стаття 119 Кримінального кодексу), торгівля людьми (стаття 189a Кримінального кодексу), сексуальне насильство в контексті відносин залежності або в критичних обставинах (стаття 199 Кримінального кодексу), примусова проституція (стаття 203 Кримінального кодексу), екологічні злочини та злочини, пов'язані з тероризмом (розділ XXII Кримінального кодексу);

- правопорушення принесло суб'єкту вигоду або можливість отримати фінансову чи іншу вигоду (стаття 4).[487]

Закон може застосовуватися до іноземних суб'єктів (стаття 2(2)) і до злочинів, вчинених за межами польської території (стаття 24(1)). Застосовуються звичайні юрисдикційні вимоги, викладені вище в цій главі.

На додачу до прямої відповідальності компанії, яка обмежується правопорушеннями, зазначеними в Законі, працівники, які діють у межах своєї професійної діяльності, можуть нести індивідуальну кримінальну відповідальність за будь-які вчинені правопорушення.

IX.4. Процесуальні кроки

Спеціалізовані органи прокуратури та слідства

Підрозділом, відповідальним за розслідування міжнародних злочинів, є Мазовецьке відділення Департаменту по боротьбі з організованою злочинністю та корупцією Національної прокуратури у Варшаві.[488] З цим підрозділом можна зв'язатися за електронною адресою biuro.podawcze.wzwaw@prokuratura.gov.pl.[489]

Деякі ОГС також допомагають потерпілим подавати скарги до польських, українських та міжнародних органів влади:

- Центр документування воєнних злочинів у Варшаві, яким керує Громадянська мережа ОПОРА, допомагає потерпілим і свідкам надавати свідчення польським слідчим органам, Підрозділу з розслідування воєнних злочинів ОГП України та міжнародним прокурорам Міжнародного центру з переслідування за злочин агресії проти України (ICPA).[490] Окрім допомоги у поданні інформації, Центр надає загальне роз'яснення прав свідків, індивідуальні заняття з психологом, а також інформацію

[487] У серпні 2022 року Міністерство юстиції подало пропозицію про внесення змін до Закону на розгляд Ради міністрів. Поправки, серед іншого, скасовують вимогу щодо попередньої судимості фізичної особи, запроваджують відповідальність юридичної особи у випадках, коли фізична особа не була встановлена як злочинець, зосереджують Закон на відповідальності великих юридичних осіб та збільшують штрафи. На момент написання цього звіту в листопаді 2024 року, схоже, що ця пропозиція була заархівована, і жодної нової пропозиції не було подано.

[488] Мазовецьке відділення Департаменту по боротьбі з організованою злочинністю та корупцією Національної прокуратури у Варшаві; Уряд Республіки Польща, Прокурори, які розслідують російську агресію проти України, зустрілися з представниками організацій громадянського суспільства (18 червня 2024).

[489] Прокуратура Польщі, Мазовецьке відділення Департаменту по боротьбі з організованою злочинністю та корупцією Національної прокуратури у Варшаві.

[490] Центр воєнних злочинів, Про Центр документації воєнних злочинів у Варшаві. Відкрито 29 листопада 2024 р.; Інтерв'ю зі співробітником ОПОРИ (25 листопада 2024).

та перенаправлення до інших служб підтримки (пов'язаних з юридичними консультаціями, пошуком роботи і т.д.);[491]

- Гельсінський фонд також брав участь у забезпеченні зв'язку між українськими потерпілими/свідками та прокуратурою Польщі.[492] Фонд збирає свідчення і станом на грудень 2023 року опитав понад 1 800 біженців та зібрав понад 100 свідчень. Залежно від бажання кожної потерпілої особи/свідка, Фонд передає свідчення до польської прокуратури, Управління з розслідування воєнних злочинів Офісу Генерального прокурора України та/або до Міжнародного кримінального суду.[493]

Участь потерпілої особи

Потерпілі ("потерпілі сторони") мають право брати участь у кримінальному провадженні. Потерпілі визначаються як "фізична або юридична особа, законним інтересам якої безпосередньо заподіяно шкоду або створено загрозу заподіяння такої шкоди".[494] Якщо безпосередня потерпіла особа померла, її права можуть бути реалізовані чоловіком/дружиною, партнером по спільному проживанню, дитиною, батьками, братом/сестрою, онуком, дідом/бабою, усиновленою дитиною та їхнім партнером або близьким членом сім'ї чоловіка/дружини.[495]

- **Участь потерпілої особи у кримінальному провадженні:** потерпілим особам надаються права в контексті провадження, зокрема, право на юридичне представництво[496] включно з правовою допомогою[497]; право на безплатного перекладача під час слухання[498] і під час всіх слідчих дій, в яких вони беруть участь, а також на переклади всієї кореспонденції[499] та судових рішень (діючи як "допоміжний прокурор", див. нижче);[500] право на приватність і не бути ідентифікованими у ЗМІ[501] а також право брати участь у провадженні анонімно, якщо існують обґрунтовані побоювання щодо небезпеки для життя, здоров'я, свободи чи майна самої особи або близьких родичів.[502]

  Під час досудового провадження потерпілі також мають право оскаржити рішення прокурора про відмову в відкритті розслідування та ознайомитися з матеріалами провадження з цією метою;[503] оскаржувати рішення та постанови в ході

---

[491] Інтерв'ю зі співробітником ОПОРИ (25 листопада 2024).

[492] Інтерв'ю з прокурором з Офісу Генерального прокурора (13 серпня 2024).

[493] Гельсінський фонд, У пошуках справедливості. Права потерпілих від порушень міжнародного права в ході агресії Російської Федерації проти України (2024).

[494] Кримінальний процесуальний кодекс Польщі, стаття 49.

[495] Кримінальний процесуальний кодекс Польщі, стаття 52; Кримінальний кодекс Польщі, стаття 115(11).

[496] Кримінальний процесуальний кодекс Польщі, стаття 87. На стадії судового розгляду, якщо особа обирає виступати лише як потерпілий-свідок, а не як сторона, це право застосовується лише тоді, коли суд визначає, що юридичне представництво "необхідне для захисту [її] інтересів у провадженні" - див. статтю 87(2)-(3).

[497] Кримінальний процесуальний кодекс Польщі, стаття 88(1).

[498] Закон від 27 липня 2001 року "Про організацію судів загальної юрисдикції" ст. 5(2); Кримінальний процесуальний кодекс Польщі, (польською мовою), стаття 204.

[499] Кримінальний процесуальний кодекс Польщі, стаття 204(2). EU e-Justice Portal, Права потерпілих за країнами: Польща. Відкрито 29 листопада 2024 р.

[500] Кримінальний процесуальний кодекс Польщі, стаття 56a.

[501] Закон від 26 січня 1984 р. "Про пресу", стаття 13(2).

[502] Кримінальний процесуальний кодекс Польщі, стаття 4(1).

[503] Кримінальний процесуальний кодекс Польщі, стаття 306(1), (1b).

розслідування;[504] подавати запити на проведення слідчих дій;[505] за згодою прокурора знайомитися з матеріалами провадження та робити копії.[506]

На стадії судового розгляду потерпіла особа може вибрати, чи бажає вона брати участь лише як потерпілий-свідок, чи приєднатися до процесу як його сторона й стати допоміжним прокурором ("oskarżyciel posiłkowy").[507] Статус сторони надає потерпілій особі більший контроль над провадженням:

- потерпілі, які вирішили долучитися до провадження як "потерпілі-свідки", мають право лише знайомитися з матеріалами провадження та робити копії з дозволу суду[508];
- потерпілі, які вирішують долучитися до провадження в якості "допоміжних прокурорів", мають право знайомитися з матеріалами провадження та робити копії;[509] подавати доказові клопотання та ставити запитання свідкам;[510] оскаржувати рішення про припинення розслідування;[511] підтримувати й продовжувати обвинувачення, якщо державний обвинувач відмовляється від участі у провадженні;[512] і подавати апеляцію щодо рішення.[513]

- **Спеціальні процедури для постраждалих від сексуального насильства:** у справах про зґвалтування та сексуальне насильство над вразливими групами населення, потерпіла особа, як правило, може бути допитана лише один раз і має бути вислухана протягом 14 днів з моменту подачі заяви.[514] Потерпілих від сексуальних злочинів повинен допитувати співробітник тієї ж статі,[515] і допит має відбуватися у спеціально пристосованому приміщенні або за допомогою відеоконференції з іншого місця, виходячи з потреб постраждалої особи.[516] Під час допиту постраждалу особу може супроводжувати обрана нею особа для підтримки та/або психолог.[517]

- **Спеціальні процедури для потерпілих та свідків, які страждають на психічні розлади**: потерпілі та свідки, які страждають на "психічні розлади, вади розвитку [або] мають порушення їхньої здатності сприймати або реконструювати свої відчуття", мають право бути вислуханими лише один раз і протягом 14 днів з моменту подання заяви; якщо особа має проблеми з вербальною комунікацією, допит проводиться з використанням допоміжних та альтернативних методів

[504] Кримінальний процесуальний кодекс Польщі, стаття 302.
[505] Кримінальний процесуальний кодекс Польщі, стаття 315.
[506] Кримінальний процесуальний кодекс Польщі, стаття 156(1).
[507] Кримінальний процесуальний кодекс Польщі, статті 53-55.
[508] Кримінальний процесуальний кодекс Польщі, стаття 156(1).
[509] Кримінальний процесуальний кодекс Польщі, стаття 156(1).
[510] Кримінальний процесуальний кодекс Польщі, статті 167, 171(2).
[511] Кримінальний процесуальний кодекс Польщі, стаття 306(1a).
[512] Кримінальний процесуальний кодекс Польщі, стаття 55.
[513] Кримінальний процесуальний кодекс Польщі, стаття 444(1).
[514] Кримінальний процесуальний кодекс Польщі, стаття 185c(1a)-(2).
[515] Польська хартія про права потерпілих, стаття 15.
[516] Кримінальний процесуальний кодекс Польщі, стаття 185f.
[517] Кримінальний процесуальний кодекс Польщі, стаття 185c(2).

комунікації.[518] Допит має відбуватися у спеціально пристосованому приміщенні або за допомогою відеоконференції з іншого місця, виходячи з потреб постраждалої особи.[519] Під час допиту постраждалу особу може супроводжувати обрана нею особа для підтримки та/або психолог.[520]

- **Цивільні позови**: цивільні позови про відшкодування можуть бути подані після засудження в Польщі за вчинення кримінального злочину для забезпечення відшкодування збитків відповідно до статті 46 Кримінального кодексу.[521] Схоже, що у випадку неплатоспроможності відповідача наразі не існує державного механізму відшкодування збитків потерпілим від злочинів, вчинених за межами території Польщі.

- **Відновне правосуддя та примирення**: потерпілі мають право обрати позасудовий процес примирення зі злочинцем і, за бажанням, домовитися з ним про відшкодування збитків.[522]

- **Можливість участі через відеоконференції:** Як під час досудового провадження, так і під час судового розгляду, Кримінальний процесуальний кодекс Польщі дозволяє свідкам давати свідчення за допомогою відеоконференцій.[523] Кодекс не уточнює, за яких обставин призначається проведення слухання в режимі відеоконференції.[524] Коли свідок виступає в режимі відеоконференції, працівник суду повинен бути присутнім разом зі свідком;[525] отже, незрозуміло, чи доступна ця опція для українських свідків/потерпілих, які перебувають за межами Польщі. Хоча стаття 177(1b)(1) дозволяє проведення відеоконференції зі свідком, який перебуває за кордоном та в присутності польської консульської посадової особи, це положення стосується лише польських громадян.[526] Альтернативою відеоконференції, коли свідок не може з'явитися особисто через стан здоров'я, інвалідність або інші "непереборні перешкоди", є можливість заслухати його особисто за місцем проживання.[527]

- **Робота з потерпілими за допомогою запису судових процесів**: Кримінальний процесуальний кодекс Польщі дозволяє записувати судовий процес у двох випадках:

[518] Кримінальний процесуальний кодекс Польщі, стаття 185e(1)-(4).
[519] Кримінальний процесуальний кодекс Польщі, стаття 185f.
[520] Кримінальний процесуальний кодекс Польщі, стаття 185e(2).
[521] Кримінальний кодекс Польщі, стаття 46.
[522] Кримінальний процесуальний кодекс Польщі, статті 320, 339, 341(4), 489; Кримінальний кодекс Польщі, статті 46, 53(3), 60(2), 66(3).
[523] Кримінальний процесуальний кодекс Польщі, стаття 177(1a).
[524] Неофіційна інформація на сайтах обласних прокуратур свідчить про те, що відеозв'язок буде призначатися лише "у виняткових випадках", але це буде доречно, коли існує ризик, що присутність обвинуваченого матиме "перешкодний" вплив на свідка.
Див: Районна прокуратура, Повідомлення про права та обов'язки свідка у кримінальному провадженні.
[525] Кримінальний процесуальний кодекс Польщі, стаття 177(1a).
[526] Кримінальний процесуальний кодекс Польщі, стаття 177(1b)(2).
[527] Кримінальний процесуальний кодекс Польщі, стаття 177(2).

- Однією зі сторін (тільки звук), за умови, що запис не буде негативно впливати на дотримання належної правової процедури;[528]
- За допомогою ЗМІ (відео- та звукозапис), крім випадків, коли суд вважає, що присутність ЗМІ може мати "перешкодний" вплив на показання свідка.[529]

Запис не дозволяється під час тих частин судового процесу, які є конфіденційними/закритими.

Наразі відсутня інформація про будь-які спеціальні інформаційно-просвітницькі програми для справ, пов'язаних зі злочинами, скоєними в Україні, такі як публічний переклад судових засідань.

Спеціальний (заочний) судовий розгляд

Спеціальні судові розгляди не дозволені польським законодавством. Однак, навіть якщо обвинувачена особа не перебуває в Польщі, прокурор може винести попереднє "рішення про пред'явлення обвинувачення", а потім ініціювати міжнародний розшук обвинуваченої особи.[530]

IX.5. Поточні розслідування та судове переслідування злочинів, що пов'язані з Україною

У березні 2022 року Польща відкрила кримінальне розслідування щодо злочинів, вчинених в Україні. Спочатку розслідування було розпочато за фактом злочину агресії, що зачіпає безпеку Польщі (за статтею 112 Кримінального кодексу), однак пізніше було розширено на інші міжнародні злочини, зокрема, агресію (стаття 117), неприпустимі напади та засоби ведення війни (стаття 122), напади на людей (стаття 123) та напади на культуру (стаття 125).[531]

У повідомленні від 25 травня 2022 року прокуратура далі посилається на розслідування зґвалтування як звичайного злочину за статтею 197 Кримінального кодексу.[532]

У серпні 2022 року польські прокурори та співробітники поліції оглянули місця, в тому числі цивільні будівлі та об'єкти цивільної інфраструктури в Україні, зруйновані внаслідок обстрілів з боку збройних сил Російської Федерації.[533]

---

[528] Кримінальний процесуальний кодекс Польщі, стаття 358.
[529] Кримінальний процесуальний кодекс Польщі, стаття 357.
[530] Гельсінський фонд, Ефективне кримінальне переслідування міжнародних злочинів у Польщі: необхідні зміни в польській правовій системі та підході до міжнародного кримінального права (2024), с. 59; Інтерв'ю з прокурором Генеральної прокуратури (13 серпня 2024).
[531] Уряд Республіки Польща, Прокурори, які розслідують російську агресію проти України, зустрілися з представниками організацій громадянського суспільства (18 червня 2024).
[532] Перший заступник Генерального прокурора Польщі, 1001-1.053.42.2022 (25 травня 2022).
[533] Polskie Radio, Польські прокурори допомагають документувати російські військові злочини в Україні (23 серпня 2023); Польське агентство преси, польські слідчі вдруге документують докази російських злочинів в Україні (23 серпня 2023).

Станом на лютий 2023 року польська прокуратура повідомила, що опитала 1 700 свідків у рамках розслідування інкримінованих воєнних злочинів, вчинених під час вторгнення Росії в Україну. На основі свідчень ключових свідків було виявлено 24 епізоди, пов'язані з воєнними злочинами, вбивствами цивільних осіб, насильницькими депортаціями та тортурами. Обвинувачення також ідентифікувало кількох ймовірних злочинців. Однак, схоже, що зібрані докази призначені для передачі МКС та українським прокурорам, а не для використання у внутрішньому польському судочинстві.[534]

IX.6. Чисельність українських біженців у країні

Станом на 14 січня 2025 року в Польщі перебувало 998 070 біженців з України; з 24 лютого 2022 року відбулося 27 473 825 перетинів кордону з Україною.[535]

[534]Уряд Республіки Польща, Брифінг щодо розслідування вторгнення Росії в Україну (24 лютого 2023); Dziennik Gazeta Prawna, Польська прокуратура збирає докази російських військових злочинів. З ними знайомиться суд у Гаазі (24 лютого 2023).
[535] УВКБ ООН, Ситуація з біженцями в Україні.

X. Словаччина

Активна персональна юрисдикція	Стаття 4, Кримінальний кодекс Словаччини	✓
Пасивна персональна юрисдикція	Стаття 5, Кримінальний кодекс Словаччини	✓
Універсальна юрисдикція	Стаття 5(a), Кримінальний кодекс Словаччини	✓

X.1. Криміналізація основних міжнародних злочинів

Кримінальний кодекс Словаччини криміналізує міжнародні злочини:

- Геноцид за статтею 418;
- Злочини проти людяності за статтею 425;
- Воєнні злочини за статтями 426-434; та
- Загроза миру (тобто участь у пропаганді війни) за статтею 417.[536]

Кримінальний кодекс також криміналізує як окремі злочини наступні:

- катування та інше нелюдське або жорстоке поводження за статтею 420;
- недобровільне (тобто насильницьке) зникнення за статтею 420a; та
- апартеїд та дискримінація груп осіб за статтею 424a.[537]

[536] Кримінальний кодекс Словацької Республіки, Розділ 12, статті 417-434.
[537] Кримінальний кодекс Словацької Республіки, Розділ 12, статті 417-434.

Геноцид	Злочини проти людяності	Воєнні злочини	Інші злочини
Стаття 418 Кримінального кодексу: **Геноцид**	Стаття 425 Кримінального кодексу: **Нелюдське поводження** або будь-яка з наступних дій, вчинених в контексті “широкомасштабного або систематичного нападу проти цивільного населення”: • вбивство, • винищення людей, • взяття у рабство, • депортація, або примусове переміщення населення, • катування, • зґвалтування, сексуальне рабство, примусова проституція, примусова вагітність, незаконна стерилізація або будь-яка інша форма сексуального насильства	Стаття 426 Кримінального кодексу, **Використання заборонених та незаконних методів ведення війни;** Стаття 427, Кримінальний кодекс, **Мародерство в районі воєнних дій або бойових дій** Стаття 428 Кримінального кодексу, **Неправомірне використання міжнародно визнаних та національних символів** Стаття 429 Кримінального кодексу, **Напад на парламентаря** Стаття 430 Кримінального кодексу, **Зловживання правом на реквізицію** Стаття 431, Кримінальний	Стаття 420 Кримінального кодексу: **Катування та інші нелюдське чи жорстоке поводження** Стаття 420а Кримінального кодексу: **Насильницьке зникнення** Стаття 424а Кримінального кодексу, **Апартеїд та дискримінація груп осіб** Стаття 417: **Загроза миру** (Залучення воєнної пропаганди)

	відповідної тяжкості; • переслідування • ув'язнення або інші серйозні позбавлення особистої волі; • апартеїд, або інші схожі види сегрегації або дискримінації; або • будь-яка інша дія нелюдського характеру.	кодекс, **Воєнні звірства** Стаття 432 Кримінального кодексу, **Переслідування цивільного населення** Стаття 433 Кримінального кодексу, **Воєнна несправедливість** Стаття 434 Кримінального кодексу, **Загроза культурним цінностям**

X.2. Двосторонні та багатосторонні механізми юридичного співробітництва

З травня 2022 року Словаччина є членом Спільної слідчої групи (ССГ), яка займається розслідуванням та судовим переслідуванням міжнародних злочинів, скоєних в Україні.

14 лютого 2024 року Словаччина підписала Любляно-Гаазьку Конвенцію про міжнародну співпрацю у розслідування та судовому переслідуванні злочину геноциду, злочинів проти людства, воєнних злочинів та інших міжнародних злочинів.[538]

X.3. Юрисдикційні вимоги

Універсальна та екстратериторіальна юрисдикція

Стаття 4 Кримінального кодексу Словацької Республіки передбачає, що кримінальні суди мають юрисдикцію відповідно до **принципу активної персональної юрисдикції** над злочинами, вчиненими за кордоном "громадянами Словацької республіки або

[538] Королівство Бельгія Федеральна державна служба, Міністерство закордонних справ, зовнішньої торгівлі та співробітництва з метою розвитку, Любляно - Гаазька конвенція, Список держав-учасниць (березень 2025). Див. також Федеральна державна служба Королівства Бельгія, Міністерство закордонних справ, зовнішньої торгівлі та співробітництва з метою розвитку, Договори, в яких Бельгія є депозитарієм.

іноземцями, які мають посвідку на постійне проживання на території Словацької Республіки".[539]

Стаття 5 Кримінального кодексу передбачає, що кримінальні суди мають юрисдикцію відповідно до **принципу пасивної персональної юрисдикції** над особливо серйозними злочинами[540] вчиненими за кордоном проти громадян Словацької Республіки.[541]

Стаття 5a передбачає **універсальну юрисдикцію** до обмеженого переліку злочинів, який включає основні міжнародні злочини, перелічені вище, "навіть якщо така злочинна дія була вчинена за межами території Словацької Республіки іноземцем, який не має постійного місця проживання на території Словацької Республіки".[542]

Ці вимоги були додатково роз'яснені законодавством та практикою наступним чином:

- **Прокурорський розсуд:** стаття 5(2) Кримінального процесуального кодексу вводить форму прокурорського розсуду, зазначаючи, що "якщо цей закон, міжнародний договір, ратифікований у встановленому законом порядку, або рішення міжнародної організації, до якої Словацька Республіка має зобов'язання, не передбачають іншого, прокурор зобов'язаний переслідувати в суді всі злочинні дії, про які йому стало відомо". Приклади ситуацій, в яких Кримінальний процесуальний кодекс передбачає, що прокурор не зобов'язаний здійснювати судове переслідування, можна знайти в статтях 215 (підстави для припинення кримінального переслідування), 216 (підстави для умовного припинення кримінального переслідування), 218 (умовне припинення кримінального переслідування у зв'язку зі співпрацею обвинуваченого), 220 (примирення) та 232 (угода про визнання винуватості).

Словацьке законодавство також включає окремий **допоміжний принцип універсальності** - Стаття 6 Кримінального кодексу передбачає окремі підстави для юрисдикції, які називаються "**субсидіарний принцип універсальності**". Він охоплює ситуації, в яких злочин буде криміналізовано за Кримінальним кодексом Словаччини, навіть якщо інші підстави для юрисдикції (тобто, активна персональна юрисдикція, пасивна персональна юрисдикція та універсальна юрисдикція) не виконуються, але виконуються інші умови, викладені в статті 6. Стаття 6 застосовується щодо злочинів, до яких не застосовується універсальна юрисдикція, визначена в статті 5a. Це положення зазвичай застосовується до загально-кримінальних злочинів, коли екстрадиція неможлива, наприклад, у випадках *неповернення*, коли екстрадиція може поставити особу під загрозу катувань або іншого нелюдського поводження. Умови, що призводять до застосування принципу субсидіарної універсальності відповідно до статті 6, перелічені нижче:

---

[539] Кримінальний кодекс Словацької Республіки, стаття 4.

[540] Конкретний серйозний злочин визначається у статті 11(3) Кримінального кодексу, як злочин за який Кримінальний кодекс передбачає мінімальний строк ув'язнення десять років.

[541] Кримінальний кодекс Словацької Республіки, стаття 5.

[542] Кримінальний кодекс Словацької Республіки, стаття 5a.

- **Подвійна кримінальність:** Словацькі органи влада можуть розслідувати та переслідувати злочини у суді відповідно до принципу пасивної персональної юрисдикції (стаття 5) або відповідно до принципу субсидіарної універсальності (стаття 6) лише у випадках, де дія вважається злочином у місці, де її було вчинено.[543] Особи, засуджені за принципом субсидіарної універсальності (стаття 6), не можуть отримати покарання більш суворе, ніж встановлене законом держави, де такий злочин було вчинено.[544] Ця вимога не поширюється на провадження, розпочаті на підставі принципу активної персональної юрисдикції відповідно до статті 4, принципу пасивної персональної юрисдикції відповідно до статті 5 або принципу універсальної юрисдикції відповідно до статті 5a.

- **Присутність:** Словацькі органи влади можуть розпочати провадження за принципом субсидіарної універсальності (стаття 6) лише в тому випадку, якщо ймовірний злочинець був затриманий або заарештований на території Словацької Республіки.[545] Ця вимога не поширюється на провадження, розпочаті на підставі принципу активної персональної юрисдикції відповідно до статті 4, принципу пасивної персональної юрисдикції відповідно до статті 5 або принципу універсальної юрисдикції відповідно до статті 5a.

- **Відсутність екстрадиції:** Словацькі органи влади можуть розпочати лише провадження за універсальною юрисдикцією відповідно до принципу субсидіарної універсальності (стаття 6), якщо ймовірний злочинець не був екстрадований до іншої держави після їхнього арешту у Словаччині.[546] Ця вимога не поширюється на провадження, розпочаті на підставі принципу активної персональної юрисдикції відповідно до статті 4, принципу пасивної персональної юрисдикції відповідно до статті 5 або принципу універсальної юрисдикції відповідно до статті 5a.

Корпоративна відповідальність

У 2015 році Словаччина прийняла новий закон про кримінальну відповідальність юридичних осіб, який набув чинності з 2016 року. Відповідно до цього закону, злочин вважається вчиненим юридичною особою, якщо (i) юридична особа отримала вигоду від злочину; (ii) злочин було вчинено від імені юридичної особи в межах її діяльності; та (iii) якщо юридична особа діяла через статутний орган або члена статутного органу, особу, відповідальну за контроль або нагляд за юридичною особою, або іншу особу, уповноважену представляти юридичну особу.[547]

Корпоративна кримінальна відповідальність може бути застосована лише за обмежений перелік злочинів, який включає деякі з основних міжнародних злочинів — статтю 424a (апартеїд) та статтю 425 (злочини проти людяності), а також інші злочини, такі як тероризм, відмивання грошей (що може охоплювати переказ коштів, отриманих внаслідок вчинення

[543] Кримінальний кодекс Словацької Республіки, статті 5 і 6(1)(a).
[544] Кримінальний кодекс Словацької Республіки, статті 5 і 6(2).
[545] Кримінальний кодекс Словацької Республіки, стаття 6(1)(b).
[546] Кримінальний кодекс Словацької Республіки, стаття 6(1)(c).
[547] Закон Словаччини "Про кримінальну відповідальність юридичних осіб", стаття 4(1).

основних міжнародних злочинів), незаконний обіг вогнепальної зброї та кримінальні злочини проти довкілля. У законі конкретно зазначено, що корпоративну кримінальну відповідальність можна застосовувати за дії, вчинені за межами національної території Словаччини, але лише тоді, коли вони вчиняються юридичною особою, створеною за словацьким законодавством.[548]

Концепції універсальної юрисдикції та субсидіарної універсальності, розглянуті вище, не застосовуються до корпорацій (і юридичних осіб загалом), яких можуть притягувати до відповідальності лише за злочини, що підпадають під територіальну або персональну юрисдикцію.[549]

X.4. Процесуальні кроки

Спеціалізовані органи прокуратури та слідства

Розслідування та судове переслідування міжнародних злочинів підпадає під юрисдикцію словацької прокуратури. Нагляд за розслідуванням і судовим переслідуванням може здійснюватися на рівні краю чи округу або безпосередньо Офісом Генерального прокурора. Наразі за це відповідає окружна прокуратура.[550]

Участь потерпілої особи

Жертви ("потерпілі особи") — це особи, які зазнали фізичної шкоди, яким було завдано майнової, моральної або іншої шкоди внаслідок злочинного діяння, або чиї інші законно захищені права чи свободи були порушені або поставлені під загрозу.[551]

- **Участь потерпілої особи у кримінальному провадженні:** потерпілі сторони мають право брати участь у кримінальному провадженні. Вони можуть висловити свою згоду на кримінальне переслідування (у випадках, прямо передбачених законом),[552] подати запит про отримання або доповнення конкретних доказів, представляти докази, мати доступ до матеріалів провадження та ознайомлюватися з ними, брати участь у судових засіданнях, робити зауваження щодо представлених доказів та надавати завершальні показання. Потерпілі особи мають право бути поінформованими про стан кримінального провадження на будь-якому його етапі, за винятком випадків, коли надання такої інформації може зашкодити провадженню.[553] Потерпілі особи мають право на інформацію про затримання обвинуваченої особи.[554] Потерпілі, які позбавлені дієздатності або мають обмежену дієздатність, можуть бути представлені в судовому розгляді представником.[555] Це може бути представник за законом (наприклад, батьки дитини) або цей представник

[548] Закон Словаччини "Про кримінальну відповідальність юридичних осіб", стаття 3.
[549] Закон Словаччини "Про кримінальну відповідальність юридичних осіб", стаття 2(5).
[550] Інформація надана словацьким фахівцем-практиком.
[551] Кримінальний процесуальний кодекс Словаччини, стаття 46(1).
[552] Кримінальний процесуальний кодекс Словаччини, стаття 211.
[553] Кримінальний процесуальний кодекс Словаччини, стаття 46(1).
[554] Кримінальний процесуальний кодекс Словаччини, стаття 46(8).
[555] Кримінальний процесуальний кодекс Словаччини, стаття 48(1).

може надати повноваження організації, що займається наданням допомоги потерпілим особам. Потерпілі особи мають право на допомогу адвоката, а також їх може супроводжувати особа, якій вони довіряють, для надання необхідної психологічної допомоги.[556] Якщо в одному провадженні є велика кількість потерпілих осіб, і індивідуальне здійснення ними своїх прав може поставити під загрозу мету і швидкий перебіг провадження, суддя у досудовому розслідуванні може призначити спільного представника за запитом прокурора.[557]

- **Цивільні позови**: Потерпілі сторони мають право подавати позови про відшкодування шкоди, завданої в результаті злочину, і шукати засоби правового захисту. Вони можуть вимагати, щоб у судовому рішенні про визнання обвинуваченої особи винною, на додаток до кримінального покарання, на неї було покладено обов'язок відшкодувати завдану шкоду. Такий запит має бути поданий до закінчення слідства. Однак вимоги про відшкодування шкоди не будуть прийняті, якщо аналогічний позов вже був розглянутий цивільним судом.[558] Такі позови також можуть подавати адвокати та представники потерпілих осіб.[559] Якщо потерпілих осіб представляє спільний представник, ця особа може вимагати компенсації для всіх потерпілих, яких вона представляє. Однак вимога про компенсацію не може бути відкликана без письмової згоди потерпілої особи.[560] Компенсація може бути забезпечена шляхом накладення арешту на майно та активи обвинуваченої особи.[561]

- **Примирення:** Потерпілі мають право подавати пропозиції з метою укладення примирення або угоди з зі злочинцем; ці пропозиції також можуть бути подані через представника з питань випробного терміну й медіації.[562]

Спеціальний (заочний) судовий розгляд

Згідно зі статтею 252 Кримінального процесуального кодексу Словаччини, кримінальні суди можуть проводити слухання за відсутності обвинуваченої особи тільки в тому випадку, якщо суд вважає, що справа може бути надійно вирішена, а мета кримінального провадження може бути досягнута у спеціальному розгляді, а також якщо: (i) обвинувальний акт був належним чином переданий обвинуваченій особі, а обвинувачена особа була належним чином і вчасно викликана на судове засідання; (ii) обвинувачена особа мала можливість прокоментувати дії, зазначені в обвинувальному акті, перед правоохоронним органом і була повідомлена про можливість ознайомитися з матеріалами провадження і подати зауваження щодо розслідування; (iii) обвинувачена особа була поінформована про можливість проведення слухання за її відсутності; (iv) сторона захисту не наполягає на особистому допиті обвинуваченої особи. Однак кримінальне провадження не може здійснюватися за відсутності обвинуваченої особи, якщо максимальне покарання, яке їй загрожує, перевищує 10 років, крім випадків, коли

[556] Кримінальний процесуальний кодекс Словаччини, статті. 48a, 53, 54.
[557] Кримінальний процесуальний кодекс Словаччини, стаття 47(2).
[558] Кримінальний процесуальний кодекс Словаччини, статті 46(1)(3)(4).
[559] Кримінальний процесуальний кодекс Словаччини, стаття 54.
[560] Кримінальний процесуальний кодекс Словаччини, стаття 47(2).
[561] Кримінальний процесуальний кодекс Словаччини, стаття 50.
[562] Кримінальний процесуальний кодекс Словаччини, стаття 46(6).

обвинувачена особа прямо відмовляється від участі в судовому засіданні або подає прямий запит про проведення судового розгляду за її відсутності.[563]

X.5. Поточні розслідування та судове переслідування злочинів, що пов'язані з Україною

У березні 2022 року прокуратура Словаччини розпочала національне розслідування воєнних злочинів і злочинів проти людяності, вчинених в Україні.[564] Публічні відомості про статус цього розслідуванні відсутні.

X.6. Чисельність українських біженців у країні

Станом на 16 березня 2025 року в Словаччині перебувало 132 775 біженців з України; з 24 лютого 2022 року було зафіксовано 3 083 645 перетинів кордону Словаччини з України.[565]

[563] Кримінальний процесуальний кодекс Словаччини, стаття 252.
[564] Teraz, Колікова в Гаазі: Словаччина підтримує розслідування злочинів в Україні (14 липня 2022).
[565] УВКБ ООН, Ситуація з українськими біженцями.

XI. Швейцарія

Активна персональна юрисдикція	Стаття 264m, Кримінальний кодекс Швейцарії	✓
Пасивна персональна юрисдикція	Стаття 264m, Кримінальний кодекс Швейцарії	✓
Універсальна юрисдикція	Стаття 264m, Кримінальний кодекс Швейцарії	✓

XI.1. Криміналізація основних міжнародних злочинів

Кримінальний кодекс Швейцарії криміналізує такі види міжнародних злочинів:

- Геноцид за статтею 264;
- Злочини проти людяності за статтею 264a; та
- Воєнні злочини за статтями 264c-j.[566]

Кримінальний кодекс криміналізує насильницьке зникнення як самостійний злочин за статтею 185bis.[567]

[566] Кримінальний кодекс Швейцарії, Розділ 12, статті 264 - 264j.
[567] Кримінальний кодекс Швейцарії, Розділ 4, стаття 185bis.

Кримінальний кодекс Швейцарії також передбачає кримінальну відповідальність за певні підбурювальні та підготовчі дії, а саме:

- Публічне підбурювання до вчинення тяжкого злочину або акту насильства за статтею 259; та
- Дії, спрямовані на підготовку до вчинення злочину, передбаченого статтею 260bis.[568]

Геноцид	Злочини проти людяності	Воєнні злочини	Інші злочини
Стаття 264 Кримінального кодексу: **Геноцид** Стаття 259 Кримінального кодексу: **Публічні підбурювання до вчинення злочину або акту насильства** Стаття 260 *bis* Кримінального кодексу: **Підготовчі дії до вчинення злочину** Варто зазначити, що швейцарське законодавство передбачає, що геноцид може бути вчинений проти “групи осіб, які характеризуютьс я своєю	Стаття 264a Кримінального кодексу: **Злочини проти людяності** – будь-який з наступних злочинів, вчинений “в рамках широкомасштабног о або систематичного нападу на цивільне населення” • умисне вбивство іншої людини; • умисне вбивство великої кількості людей або навмисне створення життєвих умов, розрахованих на знищення всього населення або його частини; • торгівля людьми, сексуальна	Стаття 264c Кримінального кодексу: **Серйозні порушення Женевських конвенцій** Стаття 264d Кримінального кодексу: **Напади на цивільне населення або цивільні об’єкти** Стаття 264e Кримінального кодексу: **Необґрунтоване медичне лікування, порушення права на сексуальне самовизначення та людську гідність** Стаття 264f Кримінального кодексу: **Вербування та використання дітей-солдат** Стаття 264g Кримінального	Стаття 185*bis* Кримінальног о кодексу: **Примусове зникнення**

[568] Кримінальний кодекс Швейцарії, Розділ 12, статті 259 і 260*bis*.

національністю, расою, релігією або етнічною, соціальною чи політичною приналежністю”.	експлуатація або примусова праця; • жорстоке позбавлення волі; • насильницьке зникнення; • заподіяння сильного болю чи страждань або серйозних тілесних ушкоджень, фізичних чи психічних, особі, яка перебуває під вартою або під контролем; • зґвалтування особи, застосування сексуального примусу порівнянної тяжкості, примушування особи до вчинення або піддавання дії сексуального характеру порівнянної тяжкості, примушування до проституції, примусова стерилізація, примусове утримання після насильницької	кодексу: **Заборонені методи ведення війни** Стаття 264h Кримінального кодексу: **Використання забороненої зброї** Стаття 264i Кримінального кодексу: **Порушення режиму припинення вогню або мирних домовленостей. Злочини проти учасника мирних переговорів. Затримка репатріації військовополонених** Стаття 264j Кримінального кодексу: **Інші порушення міжнародного гуманітарного права**

вагітності з метою зміни етнічного складу населення;

- насильницьке переміщення;
- переслідування за політичними, расовими, етнічними, релігійними, соціальними або іншими ознаками, недопустимими за міжнародним правом;
- будь-яка інша дія порівнянної тяжкості

XI.2. Двосторонні та багатосторонні механізми юридичного співробітництва

Швейцарія не є членом Спільної слідчої групи (ССГ), яка займається розслідуванням міжнародних злочинів, вчинених в Україні.

Швейцарія не має спеціальної двосторонньої угоди з Україною, присвяченої розслідуванню та судовому переслідуванню міжнародних злочинів. Однак Швейцарія підтримує українські організації громадянського суспільства (ОГС), ОБСЄ та ООН у документуванні міжнародних злочинів, вчинених в Україні, а також допомагає українській владі у пошуку та ідентифікації зниклих безвісти.[569]

14 лютого 2024 року Швейцарія підписала Любляно-Гаазьку конвенцію про міжнародне співробітництво у розслідуванні та судовому переслідуванні злочинів геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та інших міжнародних злочинів.[570]

[569] Швейцарська Конфедерація, Підтримка Конфедерації для людей, які постраждали від війни в Україні (серпень 2024).
[570] Федеральна державна служба Королівства Бельгія, Міністерство закордонних справ, зовнішньої торгівлі та співробітництва з метою розвитку, Любляно-Гаазька конвенція, Список держав-учасниць (березень 2025.). Див. також Федеральна державна служба

XI.3. Юрисдикційні вимоги

Універсальна та екстратериторіальна юрисдикція

Стаття 264m Кримінального кодексу Швейцарії роз'яснює здійснення універсальної юрисдикції.[571]

Ці вимоги були додатково роз'яснені законодавством або практикою наступним чином:

- **Присутність:** Відповідно до статті 264m(1) Кримінального кодексу Швейцарії, підозрюваний у вчиненні міжнародного злочину за кордоном може бути притягнутий до кримінальної відповідальності швейцарськими судами, "якщо він перебуває на території Швейцарії".[572] На практиці, органи прокуратури можуть розпочати розслідування, навіть якщо підозрюваний ніколи не в'їжджав до Швейцарії, але лише за умови, що є підстави вважати, що він в'їде на швейцарську територію найближчим часом.[573] Крім того, якщо підозрюваний залишає Швейцарію після початку розслідування, органи влади продовжують зберігати юрисдикцію і можуть продовжувати розслідування.[574]

- **Субсидіарність та/або можливість екстрадиції:** відповідно до статті 264m(1) Кримінального кодексу Швейцарії, підозрюваний у вчиненні міжнародного злочину за кордоном може бути притягнутий до кримінальної відповідальності у швейцарських судах, "якщо він [...] не виданий іншій державі або не переданий до міжнародного кримінального суду, юрисдикція якого визнана Швейцарією".[575]

- **Прокурорський розсуд:** стаття 264m(2) Кримінального кодексу Швейцарії дозволяє розсуд прокурора у контексті проваджень за універсальною юрисдикцією, тобто коли ймовірний злочин було вчинено за кордоном і ні потерпіла особа, ні злочинець не є громадянами Швейцарії (тобто, коли передбачуваний злочин було скоєно за кордоном і ні жертва, ні злочинець не є громадянами Швейцарії). У таких випадках органи прокуратури можуть припинити розслідування або утриматися від судового переслідування:

    - при застосуванні принципу субсидіарності, коли "іноземний орган або міжнародний кримінальний суд, юрисдикція якого визнана Швейцарією, переслідує злочин, а підозрюваний у вчиненні злочину був виданий або доставлений до суду"; або

Королівства Бельгія, Міністерство закордонних справ, зовнішньої торгівлі та співробітництва з метою розвитку, Договори, в яких Бельгія є депозитарієм.

[571] Кримінальний кодекс Швейцарії, стаття 264m.

[572] Кримінальний кодекс Швейцарії, стаття 264m(1).

[573] Федеральний кримінальний суд, Справа генерала Неззара, Рішення від 25 липня 2012 року; Справа Ріфаата Аль-Асада, Рішення від 14 листопада 2018 року, TPF BB.2018.167, п. 2.3.

[574] Федеральний кримінальний суд, Справа Ріфаата Аль-Асада, Рішення від 14 листопада 2018 року, TPF BB.2018.167, п. 2.3; Атлантична Рада, Посібник для практиків: притягнення Ісламської Республіки Іран до відповідальності за жорстокі злочини (квітень 2023), с. 20.

[575] Кримінальний кодекс Швейцарії, стаття 264m(1).

- при застосуванні вимоги присутності, коли “підозрюваний у вчиненні злочину більше не перебуває на території Швейцарії і не очікується, що він туди повернеться”.[576]

  Однак стаття 264m(2) передбачає, що органи прокуратури повинні в будь-якому випадку вживати заходів для збереження доказів. Такий розсуд прокурора не поширюється на справи екстериторіальної юрисдикції, відкриті через те, що потерпілий або підозрюваний є громадянином Швейцарії.

- **Non bis in idem:** Відповідно до статті 7(4) Кримінального кодексу Швейцарії, підозрювані у вчиненні злочинів за кордоном не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності у швейцарському суді, якщо “вони були виправдані за кордоном за рішенням суду, що набрало законної сили”, або якщо “вирок, винесений за кордоном, був відбутий, переведений або став таким, що втратив чинність”. Крім того, згідно зі статтею 7(5) “якщо відповідна особа була засуджена за вчинення злочину за кордоном і якщо вирок, винесений за кордоном, був частково відбутий, суд враховує відбуту частину покарання у вироку, що призначається”. Стаття 246m(3), однак, підкреслює, що ці принципи не застосовуються в ситуаціях, коли “виправдання, відстрочка або застосування строків виконання вироку за кордоном має на меті захистити правопорушника від безпідставного покарання”.[577]

- **Строки давності:** Стаття 101(1) Кримінального кодексу Швейцарії передбачає, що для геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів немає терміну давності.[578] Однак, як виняток, злочини геноциду та воєнні злочини не можуть переслідуватися в суді, якщо строки давності вже минули на момент 1 січня 1983 року, відповідно до законодавства, що діяло до цієї дати. Аналогічно, злочини проти людяності не можуть переслідуватися в суді, якщо строки давності вже минули на момент 1 січня 2011 року, згідно з чинним на той час законодавством.[579]

- **Не вимагається політичного схвалення:** Швейцарське кримінальне законодавство не передбачає політичного схвалення з боку будь-якого органу влади для прийняття рішення про початок розслідування або судового переслідування за підозрою у вчиненні міжнародних злочинів. Федеральний департамент закордонних справ може надати висновок з цього питання, але органи прокуратури мають право на власний розсуд дослухатися до цього висновку або відхилити його.

- **Персональний імунітет:** Швейцарія визнає персональний імунітет (*ratione personae*) для глав держав, глав урядів та міністрів закордонних справ за всі дії, вчинені під час виконання ними своїх обов’язків, включаючи приватні.[580] Однак

[576] Кримінальний кодекс Швейцарії, стаття. 264m(2).
[577] Кримінальний кодекс Швейцарії, статті 7(4) і (5), 264m(2).
[578] Кримінальний кодекс Швейцарії, стаття 101(1).
[579] Кримінальний кодекс Швейцарії, стаття 101(3); див. наприклад Федеральний кримінальний апеляційний суд Швейцарії, Справа Альє Косая, Рішення від 30 травня 2023 року.
[580] Див. наприклад, Федеральний кримінальний суд Швейцарії, Справа Генерала Неззара, Рішення від 25 липня 2012 року, TPF BB. 2011.140, п. 5.3.1; цитується у TRIAL International, Закон та практика універсальної юрисдикції у Швейцарії (липень 2019), с. 37.

швейцарські суди встановили, що функціональний імунітет (*ratione materiae*) не поширюється на злочини геноциду, злочини проти людяності та воєнні злочини.[581]

Корпоративна відповідальність

Стаття 102 Кримінального кодексу Швейцарії передбачає два види кримінальної відповідальності для компаній та юридичних осіб:

- **Субсидіарна відповідальність**: Компанія може бути притягнута до відповідальності за кримінальні правопорушення, передбачені Кримінальним кодексом Швейцарії, якщо (i) воно вчинене в межах компанії; (ii) воно вчинене при здійсненні комерційної діяльності відповідно до цілей компаній; (iii) неможливо приписати це діяння будь-якій конкретній особі через неналежну організацію компанії.[582]

- **Основна відповідальність**: компанія може бути притягнута до відповідальності, незалежно від того, чи переслідується будь-яка фізична особа, якщо вона не вжила всіх розумних заходів, необхідних для запобігання вчиненню виключного переліку злочинів, перелічених у статті 102(2) Кримінального кодексу Швейцарії, які не включають жодного з основних міжнародних злочинів, але включають відмивання грошей та фінансування тероризму.[583]

Отже, якщо швейцарська компанія безпосередньо вчинила міжнародний злочин або брала участь у його скоєнні, до неї може бути застосована лише субсидіарна корпоративна кримінальна відповідальність.

Як наслідок, до швейцарських компаній, які могли безпосередньо вчиняти міжнародні злочини або сприяти їх вчиненню, може застосовуватися лише концепція субсидіарної корпоративної кримінальної відповідальності. Швейцарські компанії, які отримують вигоду від вчинення основних міжнародних злочинів, можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за концепцією основної корпоративної відповідальності, якщо їхні дії становлять відмивання доходів, отриманих від таких злочинів.

> Приклад справ
>
> У жовтні 2013 року TRIAL International подала скаргу до Федеральної прокуратури Швейцарії на металургійну компанію "Argor-Heraeus SA", звинувативши її у придбанні, обробці та переробці золота, пограбованого повстанськими збройними групами в Демократичній Республіці Конго. У березні 2015 року Федеральний прокурор Швейцарії вирішив закрити провадження, вважаючи, що, хоча "Argor" і порушила законодавство про боротьбу з відмиванням грошей, не було достатніх доказів того, що "Argor" знала про незаконне походження золота.[584]

[581] Федеральний кримінальний суд, Справа Генерала Неззара, Рішення від 25 липня 2012 року, TPF BB. 2011.140, п. 5.4.3.
[582] Кримінальний кодекс Швейцарії, стаття 102(1). Див. також Новини Global Compliance, Корпоративна відповідальність у Швейцарії.
[583] Кримінальний кодекс Швейцарії, стаття 102(2). Див. також Новини Global Compliance, Корпоративна відповідальність у Швейцарії.
[584] TRIAL International, Рішення Швейцарії закрити справу Argor заохочує метод "голови в піску" (2 червня 2015).

У травні 2020 року TRIAL International подала скаргу до Федерального прокурора Швейцарії на компанію “Kolmar Group AG” за співучасть у мародерстві як воєнному злочині. Скарга ґрунтувалася на розслідуванні, проведеному громадською організацією, яка стверджувала, що “Kolmar Group AG” придбала понад 50 000 тонн газойлю з Лівії, які за допомогою лівійських збройних груп і посередників були перенаправлені і зберігалися на Мальті.[585] У квітні 2022 року прокурор підтвердив початок кримінального розслідування за “підозрою у воєнних злочинах, пов’язаних з мародерством” (стаття 264g(1)(C) Кримінального кодексу Швейцарії), пов’язаних з цими подіями.[586]

XI.4. Процесуальні кроки

Спеціалізовані органи прокуратури та слідства

Переслідування ймовірних актів геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів підпадає під юрисдикцію федеральних прокурорів Відділу з питань взаємної правової допомоги, боротьби з тероризмом, міжнародного кримінального права та кіберзлочинності (RTVC) Федеральної прокуратури Швейцарії (*Ministère Public de la Confédération*, іноді перекладається як Офіс Генерального прокурора Швейцарії).[587] На відміну від цього, окремо визначені злочини насильницького зникнення, каліцтва жіночих статевих органів, примусового шлюбу, торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації та захоплення заручників, що були скоєні закордоном, підпадають під юрисдикцію кантональних прокурорів одного з 26 швейцарських кантонів.[588]

RTVC відповідає за отримання запитів про взаємну правову допомогу та надання відповідей на них, участь у транскордонному співробітництві між швейцарськими та іноземними органами кримінального переслідування, надання допомоги іншим підрозділам у сфері взаємної правової допомоги, а також ведення проваджень щодо геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та кіберзлочинів.[589]

Із RTVC можна зв’язатись через месенджер-платформу PrivaSpher.

[585] Swiss Info, Подано кримінальну скаргу проти швейцарської компанії Kolmar за підозрою в контрабанді нафти (23 травня 2020 року); TRIAL International, Контрабанда лівійського газойлю: подано кримінальну скаргу проти швейцарського трейдера (23 травня 2020 року).

[586] Swiss Info, Швейцарія розпочала кримінальне розслідування за підозрою в контрабанді нафти в Лівії (29 квітня 2022 р.); TRIAL International, Швейцарський трейдер Kolmar Group AG вимагає від Public Eye та TRIAL International 1,8 млн. доларів США (29 вересня 2023).

[587] Статті 2, 4 і 7-31 Федерального закону “Про організацію органів кримінальної юстиції Федерації” від 19 березня 2010 року (RS 173.71); див. також Організація Офісу Генерального Прокурора Швейцарської Конфедерації; TRIAL International, Закон та практика універсальної юрисдикції у Швейцарії (червень 2019 року), с. 20.

[588] Кримінальний процесуальний кодекс Швейцарії, статті 22 -24.

[589] Федеральний Офіс Прокурора, Відділ Взаємної Правової Допомоги та Міжнародного Кримінального Права; Джулія Кроуфорд, Чому швейцарський Офіс з розслідування воєнних злочинів зволікає , SwissInfo, (січень 2019); Міжнародний центр перехідного правосуддя, Посилення боротьби з безкарністю. Спеціальні слідчі та прокурорські можливості, (березень 2022).

Участь потерпілої особи

- **Заяви потерпілих:** Відповідно до статті 301 Кримінального процесуального кодексу Швейцарії, будь-яка особа, включаючи потерпілих, свідків та ОГС, може повідомити про міжнародний злочин до органів прокуратури або поліції.[590]

- **Участь потерпілих осіб як "приватних позивачів"**: Згідно зі статтею 301 Кримінального процесуального кодексу Швейцарії, процесуальні права можуть бути надані лише особам, які зазнали шкоди в результаті злочину, про який було заявлено (тобто, безпосереднім потерпілим та їхнім родичам).[591] Згідно з цим принципом, хоча ОГС можуть подавати скарги щодо міжнародних злочинів, вони не можуть брати участь у провадженні, яке може бути відкрите в результаті такої скарги.

    - Особи, яким завдано шкоди (стаття 115), або потерпілі (стаття 116) можуть прямо заявити про своє бажання брати участь у кримінальному провадженні в якості кримінального або цивільного позивача (стаття 118). У такому випадку особа стає стороною у справі (стаття 104).

    - Відповідно до статті 117 Кримінального процесуального кодексу Швейцарії, потерпілим надаються такі процесуальні права: право на захист особистого життя, право на супровід довіреної особи, право на запобіжний захід, право на відмову від дачі показань, право на конкретний склад суду та право на інформацію.[592]

    - Відповідно до статті 118 Кримінального процесуального кодексу Швейцарії, потерпілі та їхні родичі можуть надалі брати участь у кримінальному провадженні як "приватні позивачі". Заява про надання такого статусу може бути подана безпосередньо до Офісу Прокурора до завершення розслідування.[593] У цьому статусі вони мають право призначити законного представника для захисту своїх інтересів у провадженні,[594] право на безоплатну правову допомогу,[595] право на доступ до матеріалів провадження,[596] участь у збиранні доказів,[597] та поданні клопотань.[598] Вони також мають право оскаржувати деякі рішення прокурора, зокрема, рішення

[590] Кримінальний процесуальний кодекс Швейцарії, стаття 301(1); Atlantic Council, Посібник для практиків: притягнення Ісламської Республіки Іран до відповідальності за злочини звірств (квітень 2023 року), с. 20; TRIAL International, Закон та практика універсальної юрисдикції у Швейцарії (червень 2019), с. 21.
[591] Кримінальний процесуальний кодекс Швейцарії, стаття 301(1); Atlantic Council, Посібник для практиків: притягнення Ісламської Республіки Іран до відповідальності за злочини звірств (квітень 2023 року), с. 20; TRIAL International, Закон та практика універсальної юрисдикції у Швейцарії (червень 2019), с. 21.
[592] Кримінальний процесуальний кодекс Швейцарії, стаття 117.
[593] Кримінальний процесуальний кодекс Швейцарії, стаття 118.
[594] Кримінальний процесуальний кодекс Швейцарії, стаття 127.
[595] Кримінальний процесуальний кодекс Швейцарії, статті 136-138.
[596] Кримінальний процесуальний кодекс Швейцарії, стаття 182.
[597] Кримінальний процесуальний кодекс Швейцарії, статті 107(1), 147(1) і 318.
[598] Кримінальний процесуальний кодекс Швейцарії, стаття 109.

про закриття справи без судового переслідування, в тому числі, коли прокурор використовує своє право на розсуд прокурора.[599]

- **Приватні/цивільні позови на компенсацію:** Приватні позивачі також можуть подавати цивільні позови про відшкодування шкоди, завданої злочином, безпосередньо під час кримінального провадження.[600] У такому випадку суд, ухвалюючи рішення про вину обвинуваченого, також ухвалює рішення щодо цивільних позовів приватних позивачів, незалежно від суми позову.[601]

Спеціальний (заочний) судовий розгляд

Як уже зазначалося вище при розгляді вимог до здійснення універсальної та екстериторіальної юрисдикції, як правило, підозрюваний у скоєнні злочину повинен бути присутнім у Швейцарії для того, щоб проти нього могло бути здійснене кримінальне переслідування відповідно до статті 264m(1) Кримінального кодексу Швейцарії. Однак швейцарські органи влади можуть здійснювати деякі провадження за відсутності підозрюваного у вчиненні злочину, а саме: розслідування в очікуванні присутності підозрюваного у вчиненні злочину в країні і навіть після того, як особа покинула країну.

XI.5. Поточні розслідування та судове переслідування злочинів, що пов'язані з Україною

У червні 2022 року Федеральна поліція Швейцарії (Fedpol) у співпраці з Федеральною прокуратурою Швейцарії та Державним секретаріатом з питань міграції (SEM) розпочала розслідування щодо України та оголосила про розробку процедури збору інформації від українських біженців про ймовірні воєнні злочини в Україні.[602] Вони також заявили, що ідентифікували кількох ймовірних свідків у Швейцарії та вивчають наявну інформацію. Вони не надали жодної інформації про зміст цих розслідувань або початкові результати.[603]

Окрім цього структурного розслідування, органи прокуратури Швейцарії розпочали щонайменше одне кримінальне провадження щодо злочинів, вчинених в Україні, на підставі пасивної персональної відповідальності.

Справа Гійома Бріке	
Підстави для юрисдикції	Пасивна персональна юрисдикція
Відповідні злочини	Воєнні злочини

[599] Кримінальний процесуальний кодекс Швейцарії, статті 322(2) і 393-397.
[600] Кримінальний процесуальний кодекс Швейцарії, стаття 122.
[601] Кримінальний процесуальний кодекс Швейцарії, стаття 124.
[602] Швейцарія розслідує воєнні злочини в Україні (Swissinfo), 12 червня 2022 року.
[603] Швейцарія розслідує воєнні злочини в Україні (Swissinfo), 12 червня 2022.

Передумови	6 березня 2022 року швейцарський фотограф Гійом Бріке потрапив у засідку російських спецпризначенців поблизу Водяно-Лориного в Миколаївській області. Як повідомляється, Гійом Бріке їхав з Кропивницького до Миколаєва, коли в його автомобіль з женевськими номерними знаками та написом “PRESS” з обох боків двічі вистрілили з боку водія та двічі з боку пасажира. Пан Бріке отримав поранення рук та голови.[604]
Перебіг розслідування	У серпні 2022 року українська ОГС “Truth Hounds” за сприяння швейцарської ОГС “Civitas Maxima” подала скаргу до швейцарської влади щодо нападу на Гійома Бріке в Україні.[605] 26 березня 2023 року Федеральний прокурор Швейцарії підтвердив, що за фактом нападу, який було вчинено російським спецназом, було порушено кримінальне провадження про воєнні злочини, і що буде проведено подальше розслідування.[606] Провадження було офіційно відкрито проти невідомих підозрюваних, але “Truth Hounds” визначила російський підрозділ, який, найімовірніше, несе відповідальність за цей напад (10-та окрема бригада спеціального призначення Головного розвідувального управління (військова частина № 51532) або, можливо, але менш імовірно, 7-ма гвардійська десантно-штурмова дивізія (військова частина № 61756).[607] Розслідування триває.

Інші приклади справ екстратериторіальної або універсальної юрисдикції

Хоча ці справи не мають прямого відношення до України, наведені нижче приклади демонструють, як Швейцарія раніше розслідувала та переслідувала підозрюваних у скоєнні міжнародних злочинів відповідно до принципу універсальної юрисдикції.

Справа Алью Косая	
Підстави для юрисдикції	Універсальна юрисдикція

[604] Truth Hounds, Напад на швейцарського журналіста Гійома Бріке в Україні (квітень 2023), с. 6-7.
[605] Swiss Info, Прокуратура розпочала розслідування нападу Росії на швейцарського журналіста (26 березня 2023).
[606] Swiss Info, Прокуратура розпочала розслідування нападу Росії на швейцарського журналіста (26 березня 2023).
[607] Truth Hounds, Напад на швейцарського журналіста Гійома Бріке в Україні (квітень 2023), с. 10-12.

Держава, де було вчинено злочин	Ліберія
Відповідні злочини	Воєнні злочини, злочини проти людяності
Передумови	Альє Косай був колишнім командиром повстанського збройного угруповання “Об’єднаний визвольний рух Ліберії за демократію” (ULIMO), яке діяло під час першої громадянської війни в Ліберії. Його підозрювали у сприянні вчиненню воєнних злочинів у графстві Лофа на північному заході Ліберії в період з 1993 по 1995 рік.
Перебіг розслідування	НУО “Civitas Maxima” подала скаргу до Федеральної прокуратури Швейцарії проти Косая від імені семи ліберійських потерпілих або “приватних позивачів”, які згодом стали офіційними сторонами кримінального провадження. Косай був заарештований 10 листопада 2014 року в Швейцарії, де він проживав з 1999 року, а в березні 2019 року Федеральний прокурор Швейцарії подав проти нього обвинувальний акт. 18 червня 2021 року Федеральний кримінальний суд Швейцарії визнав Косая винним у вчиненні різних воєнних злочинів і засудив його до 20 років позбавлення волі. Після апеляції, у червні 2023 року, Апеляційна палата Федерального кримінального суду Швейцарії підтвердила обвинувачення у воєнних злочинах і додала обвинувачення у злочинах проти людяності. Захист подав апеляцію на це рішення до Федерального суду Швейцарії.[608]

Справа Генерала Халеда Неззара	
Підстави для юрисдикції	Універсальна юрисдикція
Держава, де було вчинено злочин	Алжир

[608] Human Rights Watch, Q&A: Швейцарський суд над звірствами в Ліберії: Універсальна юрисдикція прокладає шлях до правосуддя (12 лютого 2021); Civitas Maxima, Моніторинг судових процесів: Апеляційний розгляд справи Альє Косая; Swiss Info, Швейцарські НУО, які використовують універсальну юрисдикцію для притягнення до відповідальності воєнних злочинців (5 січня 2024).

Відповідні злочини	Воєнні злочини, злочини проти людяності
Передумови	Генерал Халед Неззар - колишній міністр оборони Алжиру. Його підозрюють у придушенні заворушень у жовтні 1988 року, в результаті яких загинуло близько 500 і було поранено 1000 осіб, а також у вчиненні масових катувань, протиправних утримань і вбивств алжирських цивільних осіб під час "чорного десятиліття" в Алжирі в 1990-х роках.
Перебіг розслідування	Халед Неззар був заарештований у Женеві в жовтні 2011 року за звинуваченням у вчиненні воєнних злочинів і злочинів проти людяності, поданим організацією "TRIAL International". Федеральний департамент закордонних справ спочатку рекомендував надати колишньому алжирському генералу Неззару імунітет. Однак Федеральний прокурор не погодився з цією позицією і дійшов висновку, що ніякий імунітет не може перешкодити проведенню судового розгляду.[609] Федеральний кримінальний суд визнав, що генерал Неззар користується особистим імунітетом за свої дії під час перебування на посаді міністра оборони Алжиру, але відхилив його претензії щодо функціонального імунітету за дії, вчинені поза межами його перебування на посаді міністра, заявивши, що функціональний імунітет не поширюється на міжнародні злочини.[610] Тим не менш, у 2017 році Федеральний прокурор Швейцарії закрив справу, стверджуючи, що на той час в Алжирі не існувало збройного конфлікту. Однак у 2018 році Суди з розгляду заперечень скасували це рішення.[611] Після цього рішення і подальшого розслідування у серпні 2023 року Федеральний прокурор Швейцарії подав обвинувальний акт, але генерал Неззар помер через кілька місяців після цього, так і не дочекавшись суду.

[609] TRIAL International, Законодавство та практика універсальної юрисдикції у Швейцарії (червень 2019), с. 18; Федеральний кримінальний суд Швейцарії, Справа Генерала Неззара, Рішення від 25 липня 2012 року, TPF BB. 2011.140, пп. E та F.
[610] Федеральний кримінальний суд Швейцарії, Справа Генерала Неззара, Рішення від 25 липня 2012 року, TPF BB. 2011.140, пп 5.4.2, 5.5.
[611] Justiceinfo.net, Асад і Неззар: Швейцарське правосуддя нарешті зрушило з місця, але не так переконливо (2 жовтня 2023).

XI.6. Чисельність українських біженців у країні

Станом на 31 березня 2025 року у Швейцарії перебувало 69 140 біженців з України,[612] хоча кількість біженців, які в'їхали до Швейцарії після початку повномасштабного російського вторгнення, невідома.

[612] УВКБ ООН, Ситуація з українськими біженцями.

XII. Сполучене Королівство

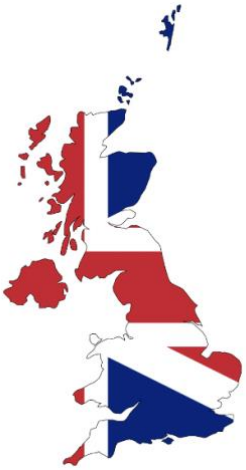

Активна персональна юрисдикція	Статті 51(2), 52, Закон про Міжнародний кримінальний суд (ЗМКС) (*Геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини*)	✓
Пасивна персональна юрисдикція	-	X
Універсальна юрисдикція	Статті 51(2), 52, Закон про Міжнародний кримінальний суд (ЗМКС) (*Геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини*) Стаття 1, Закон про Женевські конвенції від 1957 року (*Воєнні злочини, що становлять грубі порушення Женевських конвенцій*) Стаття 134, Закон про кримінальне правосуддя від 1988 року (*Катування*)	✓

XII.1. Криміналізація основних міжнародних злочинів

Закон про Міжнародний кримінальний суд ("ЗМКС") криміналізує основні міжнародні злочини геноциду, злочини проти людяності та воєнні злочини відповідно до статті 51(1).[613] Визначення для кожного злочину є таким самим, як і в Римському статуті, як це передбачено в статті 50 ЗМКС:[614]

- Геноцид за визначенням статті 6 Римського статуту;
- Злочини проти людяності за визначенням статті 7 Римського статуту; і
- Воєнні злочини за визначенням статті 8(2) Римського статуту.

Стаття 52 ЗМКС також криміналізує дії, що становлять "діяння, що сприяють" геноциду, злочинам проти людяності та воєнним злочинам.[615]

Окрім ЗМКС, Закон про Женевські конвенції 1957 встановлює кримінальну відповідальність за грубі порушення Женевських конвенцій,[616] а Закон про кримінальне правосуддя від 1988 року криміналізує катування як окремий злочин.[617]

Геноцид	Злочини проти людяності	Воєнні злочини	Інші злочини
Статті 50 та 51(1), Закон про міжнародний кримінальний суд: **Геноцид** Стаття 52, Закон про міжнародний кримінальний суд: **Діяння, що сприяють геноциду**	Статті 50 та 51(1), Закон про міжнародний кримінальний суд: **Злочини проти людяності** Стаття 52, Закон про міжнародний кримінальний суд: **Діяння, що сприяють злочинам проти людяності**	Статті 50 та 51(1), Закон про міжнародний кримінальний суд: **Воєнні злочини** Стаття 52, Закон про міжнародний кримінальний суд: **Діяння, що сприяють воєнним злочинам** Стаття 1, Закон про Женевські конвенції від 1957 року: **Грубі порушення конвенцій**	Стаття 134, Закон про кримінальне правосуддя від 1988 року: **Катування**

[613] Закон про Міжнародний кримінальний суд від 2001 року, стаття 51(1).
[614] Закон про Міжнародний кримінальний суд від 2001 року, стаття 50.
[615] Закон про Міжнародний кримінальний суд від 2001 року, стаття 52.
[616] Закон про Женевські конвенції від 1957 року, стаття 1.
[617] Закон про кримінальне правосуддя від 1988 року, стаття 134.

XII.2. Двосторонні та багатосторонні механізми юридичного співробітництва

12 січня 2024 року Велика Британія підписала Угоду про співробітництво у сфері безпеки з Україною, взявши на себе зобов'язання "притягнути до відповідальності винних у воєнних злочинах та інших міжнародних злочинах, скоєних в Україні або проти неї, відповідно до міжнародного права".[618] Великобританія не входить до складу Спільної слідчої групи (ССГ), створеної для розслідування міжнародних злочинів, скоєних в Україні.

XII.3. Юрисдикційні вимоги

Універсальна та екстратериторіальна юрисдикція

Вимоги для здійснення екстратериторіальної або універсальної юрисдикції в Сполученому Королівстві залежать від вчиненого злочину (геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини, з одного боку; грубі порушення Женевських конвенцій та катування — з іншого) та законодавчих підстав для судового переслідування (ЗМКС, Закон про Женевські конвенції та Закон про кримінальне правосуддя).

Ці вимоги були додатково роз'яснені законодавством та практикою наступним чином:

- **Присутність та місце проживання: :**
  - **Щодо геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів**: відповідно до ЗМКС, кримінальні суди Англії та Вельсу мають юрисдикцію щодо воєнних злочинів, злочинів проти людяності та злочинів геноциду, вчинених в Англії та Вельсі або "поза межами Сполученого Королівства резидентом Сполученого королівства або особою, яка підпадає під службову юрисдикцію Сполученого Королівства".[619]

    Аналогічно, кримінальні суди Північної Ірландії мають юрисдикцію щодо цих злочинів, вчинених у Північній Ірландії або за кордоном громадянами та резидентами Сполученого Королівства.[620] Це положення про юрисдикцію не застосовується до Шотландії.[621]

    Стаття 68(2) ЗМКС дозволяє судове переслідування осіб, які не мали громадянства або резиденції Сполученого Королівства на момент вчинення інкримінованого їм злочину, але стали громадянами Сполученого Королівства або резидентами Сполученого Королівства після вчинення злочину і до початку

[618] Офіс Прем'єр-міністра Великої Британії, Угода про співробітництво у сфері безпеки між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії (12 січня 2024).
[619] Закон про Міжнародний кримінальний суд від 2001 року, стаття 51(2).
[620] Закон про Міжнародний кримінальний суд від 2001 року, стаття 58.
[621] Закон про Міжнародний кримінальний суд від 2001 року, стаття 79(1)(c).

судового розгляду.[622] Якщо підозрювана особа є або була резидентом Сполученого Королівства, але більше не перебуває на його території, відкриття розслідування залежить від можливості екстрадиції підозрюваної особи до Сполученого Королівства або від "обґрунтованої ймовірності" повернення підозрюваної особи до Сполученого Королівства.[623]

- **Щодо грубих порушень Женевських конвенцій та катування**: Закон про Женевські конвенції та Закон про кримінальне правосуддя не обмежують здійснення юрисдикції місцем проживання підозрюваної особи у Сполученому Королівстві.[624] Однак розслідування буде розпочато лише в тому випадку, якщо підозрювана особа перебуває у Сполученому Королівстві, або якщо існує "обґрунтована ймовірність" її приїзду до Сполученого Королівства.[625]

- **Розсуд прокурора:** Відповідно до статті 53(3) ЗМКС, статті 2 Закону про Женевські конвенції та статті 135 Закону про кримінальне правосуддя, провадження у справах про основні міжнародні злочини "може бути порушено лише Генеральним прокурором або за його згодою".[626]
  Відповідно до статті 1(4A) Закону про магістратські суди від 1980 року, для видачі ордеру на арешт за грубі порушення Женевських конвенцій та катування необхідна згода Директора державного обвинувачення.[627]

  Приймаючи рішення про висунення обвинувачення особі, яка підозрюється у вчиненні злочинів за кордоном, прокурор повинен переконатися в тому, що (i) існують "достатні, допустимі, надійні та достовірні" докази для забезпечення реальної перспективи винесення вироку; а також (ii) існує суспільний інтерес у судовому переслідуванні.[628]

  Цей двосторонній тест називається "Повним тестом Кодексу" і регулюється Кодексом для королівських прокурорів.[629] Прокуратура Сполученого Королівства опублікувала Додаток А до керівних принципів розслідування та судового переслідування злочинів універсальної юрисдикції, який передбачає, що група з розслідування воєнних злочинів Контртерористичного командування столичної поліції/SO15 повинна додатково оцінити низку факторів, серед яких є наступні:

  - чи можна встановити ім'я підозрюваної особи або ідентифікувати її, або чи є реальна перспектива ідентифікації підозрюваної особи;

---

[622] Закон про Міжнародний кримінальний суд від 2001 року, стаття 68(2).
[623] Уряд Сполученого Королівства, Примітка щодо розслідування та кримінального переслідування злочинів універсальної юрисдикції (2018), ст. 13.
[624] Закон про Женевські конвенції від 1957 року, стаття 1; Закон про кримінальне правосуддя, стаття 134.
[625] Уряд Сполученого Королівства, Примітка щодо розслідування та кримінального переслідування злочинів універсальної юрисдикції (2018), p. 13; Бібліотека Палати громад Сполученого Королівства, Універсальна юрисдикція (25 березня 2010), с. 8.
[626] Закон про Міжнародний кримінальний суд від 2001 року, стаття 53(3).
[627] Закон про магістратські суди від 1980 року, стаття 1(4A).
[628] Уряд Сполученого Королівства, Примітка щодо розслідування та кримінального переслідування злочинів універсальної юрисдикції (2018), с. 4-5, 15.
[629] Королівська прокуратура, Кодекс для королівських прокурорів (26 жовтня 2018); Уряд Сполученого Королівства, Примітка щодо розслідування та кримінального переслідування злочинів універсальної юрисдикції (2018), с. 15.

- чи потребує ідентифікація підозрюваної особи запитів у Сполученому Королівстві, чи може SO15 провести безпечне та ефективне розслідування в країні, де було вчинено злочин, або чи може держава, де було вчинено злочин, надати взаємну правову допомогу;

- чи можна встановити імена потерпілих осіб/свідків або ідентифікувати їх, чи перебувають вони у Сполученому Королівстві або за кордоном, і чи можуть вони бути опитані в рамках SO15 або в рамках взаємної правової допомоги, беручи до уваги питання безпеки потерпілих осіб і свідків;

- чи є незавершене розслідування щодо підозрюваної особи або будь-якого свідка в МКС або іншому міжнародному трибуналі;

- чи подавала сторона, яка подає скаргу, скаргу в будь-якій іншій юрисдикції, і якщо так, то чи було проведено розслідування або чи проводиться ефективне розслідування в такій юрисдикції.[630]

- **Імунітет:** Сполучене Королівство забезпечує повний персональний імунітет[631] від кримінального переслідування міжнародних злочинів для чинного глави держав, глави урядів, міністрів закордонних справ та інших членів урядів (наприклад, міністрів оборони, міністрів зовнішньої торгівлі). Це передбачено Законом про державний імунітет від 1978 року для глав держав і прецедентами загального права для інших вищих посадових осіб перелічених вище.[632]

  Дипломати також користуються абсолютним імунітетом від кримінальної юрисдикції та свободою від арешту і затримання у Сполученому Королівстві на період перебування в країні.[633] Якщо влада Сполученого Королівства бажає здійснити кримінальне переслідування дипломата, який перебуває у Сполученому Королівстві, за вчинення міжнародного злочину, вона має отримати відмову від імунітету від держави, що його направила; якщо держава, що направила дипломата, не відмовляється від імунітету, дипломат має бути висланий.[634]

  Що стосується функціонального імунітету офіційних актів усіх посадових осіб держави (а не лише вищих посадових осіб, зазначених вище, які користуються абсолютним імунітетом), Палата лордів у *справі Піночета* постановила, що імунітет щодо офіційних актів не може поширюватися на колишніх глав держав,

[630]Уряд Сполученого Королівства, Примітка щодо розслідування та кримінального переслідування злочинів універсальної юрисдикції (2018), с. 12-14.

[631] Уряд Сполученого Королівства, Примітка щодо розслідування та кримінального переслідування злочинів універсальної юрисдикції (2018), с. 8, п. 42: "Існує два види імунітету:(a) персональний імунітет: це абсолютний імунітет, який поширюється на ключових осіб, задіяних у здійсненні міжнародних відносин, і охоплює як їхні офіційні, так і приватні дії на період перебування на відповідній посаді. (b) імунітет щодо офіційних дій: це імунітет, який потенційно застосовується до всіх посадових осіб держави, але лише щодо їхніх офіційних дій; він діє як під час перебування на посаді, так і після звільнення з неї."

[632] Закон про державний імунітет від 1978 року, стаття 20; Уряд Сполученого Королівства, Примітка щодо розслідування та кримінального переслідування злочинів універсальної юрисдикції (2018), с. 8.

[633]Див. Закон про дипломатичні привілеї від 1964 року; Уряд Сполученого Королівства, Примітка щодо розслідування та кримінального переслідування злочинів універсальної юрисдикції (2018), с. 9.

[634]Уряд Сполученого Королівства, Примітка щодо розслідування та кримінального переслідування злочинів універсальної юрисдикції (2018), с. 9.

обвинувачених у катуваннях, які мають громадянство держави-учасниці Конвенції проти катувань (ставши учасниками Конвенції, держави таким чином опосередковано відмовляються від імунітету щодо офіційних актів).[635]

- **Субсидіарність:** Законодавство Сполученого Королівства не пов'язує здійснення універсальної або екстериторіальної юрисдикції з принципом субсидіарності, однак попередня практика свідчить про те, що цей принцип ефективно застосовується, тобто територія, де було вчинено злочин, матиме пріоритет у кримінальному переслідуванні за міжнародний злочин.[636]

Корпоративна відповідальність

Компанії, зареєстровані у Сполученому Королівстві, мають персональну юрисдикцію і можуть бути притягнуті до відповідальності за певний перелік правопорушень, передбачених різними законодавчими актами (наприклад, Закон про шахрайство 2006 року, Закон про корпоративне вбивство 2007 року, Закон про хабарництво 2010 року, Закон про кримінальні фінанси 2017 року, Закон про боротьбу з відмиванням грошей 2018 року, Закон про економічні злочини та корпоративну прозорість 2023 року).

Жоден закон конкретно не передбачає корпоративну кримінальну відповідальність за основні міжнародні злочини. Однак Закон про боротьбу з відмиванням грошей 2018 року та Закон про економічні злочини та корпоративну прозорість 2023 року передбачають кримінальну відповідальність за відмивання грошей, фінансування тероризму або уникнення санкцій.[637]

XII.4. Процесуальні кроки

Спеціалізовані органи прокуратури та слідства

SO15/Контртерористичне командування столичної поліції відповідає за розслідування всіх заяв про основні міжнародні злочини.[638] Про міжнародний злочин можна повідомити SO15 електронною поштою: SO15Mailbox.WarCrimesTeam@met.police.uk.

Відділ спеціальних злочинів і боротьби з тероризмом (SCCTD) Королівської прокуратури (CPS) відповідає за кримінальне переслідування основних міжнародних злочинів. Як SO15, так і CPS підтримують зв'язок з Міністерством закордонних справ та у справах Співдружності для отримання консультацій щодо дипломатичного реагування.[639]

[635]Уряд Сполученого Королівства, Примітка щодо розслідування та кримінального переслідування злочинів універсальної юрисдикції (2018), с. 9; Палата лордів, У справі Піночета (17 грудня 1998).
[636] Див. Палата лордів, У справі Піночета (17 грудня 1998); Open Society Justice Initiative, Закон про універсальну юрисдикцію та його практика в Англії та Вельсі (травень 2022), с. 16.
[637]Закон про боротьбу з відмиванням грошей від 2018 року; Закон про економічні злочини та корпоративну прозорість від 2023 року.
[638] Уряд Сполученого Королівства, Примітка щодо розслідування та кримінального переслідування злочинів універсальної юрисдикції (2018); REDRESS, Глобальна Британія, глобальне правосуддя: Посилення відповідальності за міжнародні злочини в Англії та Вельсі (жовтень 2023), с. 12.
[639] Уряд Його Величності, Примітка щодо розслідування та кримінального переслідування злочинів універсальної юрисдикції (2018).

Участь потерпілої особи

Відділ спеціальних злочинів і боротьби з тероризмом (SCCTD) Королівської прокуратури (CPS) відповідає за кримінальне переслідування основних міжнародних злочинів. Як SO15, так і CPS підтримують зв'язок з Міністерством закордонних справ та у справах Співдружності для отримання консультацій щодо дипломатичного реагування.[640]

- **Заяви від потерпілих:** приватні особи, адвокати та організації можуть подавати скарги/звернення щодо міжнародних злочинів до SO15.[641]

- **Участь потерпілої особи у провадженні**: У Сполученому Королівстві потерпілі особи не є сторонами кримінального процесу і найчастіше беруть участь у кримінальному провадженні лише як свідки злочину, щодо якого здійснюється кримінальне переслідування. Однак, Кодекс практики для потерпілих від злочинів в Англії та Вельсі ("Кодекс потерпілих") передбачає права та гарантії, що надаються потерпілим у контексті кримінального провадження, включаючи право на отримання інформації про кожну стадію провадження мовою, яку потерпіла особа розуміє, право на те, щоб деталі злочину були задокументовані без невиправданої затримки, право бути направленим до служб підтримки, право зробити особисту заяву потерпілої особи, право на отримання інформації про результати розгляду справи та будь-які апеляції, право на відшкодування витрат, пов'язаних з відвідуванням судових засідань та наданням свідчень, а також право на повернення майна, право на подання скарги, якщо ці права не були дотримані.[642]

- **Компенсації:** Громадяни та резиденти Сполученого Королівства, які стали потерпілими від злочину, мають право вимагати компенсації через Механізм компенсації травм, отриманих унаслідок кримінального правопорушення. Такі вимоги не залежать від засудження обвинуваченого.[643] Крім того, якщо обвинувачений визнає себе винним, суддя або магістрат може зобов'язати його виплатити компенсацію за будь-які збитки, шкоду або травми, завдані в результаті злочину, незалежно від громадянства або місця проживання потерпілої особи і незалежно від того, чи подавала вона заяву до Механізму компенсації.[644]

Спеціальний (заочний) судовий розгляд

Спеціальний (заочний) судовий процес не заборонений законодавством Сполученого Королівства. У 2002 році Палата лордів також заявила, що такі судові процеси є частиною звичаєвого права і сумісні з правами підсудного, але зазначила, що "право розпочинати

[640] Кодекс практики для потерпілих від злочинів в Англії та Вельсі (червень 2024 року, оновлено 29 січня 2025).
[641] Див. Вказівки в уряді Великої Британії, Примітка щодо розслідування та кримінального переслідування злочинів універсальної юрисдикції (2018), с. 15. Див. також загалом с. 3 та Додаток А: Вказівки щодо розслідування воєнних злочинів/злочинів проти людяності.
[642] Кодекс практики для потерпілих від злочинів в Англії та Вельсі (червень 2024 року, оновлено 29 січня 2025).
[643] Кодекс практики для потерпілих від злочинів в Англії та Вельсі (червень 2024 року, оновлено 29 січня 2025); Управління з питань компенсації травм, отриманих унаслідок кримінального правопорушення, Компенсація потерпілим від злочину за кордоном.
[644] Кодекс практики для потерпілих від злочинів в Англії та Вельсі (червень 2024 року, оновлено 29 січня 2025).

судовий процес за відсутності підсудного повинно здійснюватися з максимальною обережністю і виваженістю".[645]

Не є зрозумілим, чи можуть суди Сполученого Королівства проводити спеціальні (заочні) судові процеси у справах про основні міжнародні злочини, але вимога щодо присутності/резидентства для початку розслідування робить це малоймовірним.

XII.5. Поточні розслідування та кримінальне переслідування злочинів, що пов'язані з Україною

SO15 розпочала розслідування в кожній країні, де МКС також розпочав розслідування.[646] Це включає розслідування щодо України. Наразі SO15 запрошує інформацію від потерпілих осіб та свідків, які перебувають у Сполученому Королівстві, для цілей свого розслідування в Україні.[647]

XII.6. Чисельність українських біженців у країні

Управління Верховного комісара ООН у справах біженців повідомляє, що станом на 16 грудня 2024 року у Великій Британії перебувало 254 035 біженців з України.[648]

[645] Палата лордів, *Джонс (Ентоні)* [2003] 1 AC, Лорд Бінгем, п. 13.
[646] REDRESS, Глобальна Британія, глобальне правосуддя: Посилення відповідальності за міжнародні злочини в Англії та Вельсі (жовтень 2023), с. 15; Обговорення GRC зі слідчими SO15 на конференції столичної поліції Великої Британії, що відбулася в березні 2024 року.
[647] Обговорення GRC зі слідчими SO15 на конференції столичної поліції Великої Британії, що відбулася в березні 2024 року.
[648] УВКБ ООН, Ситуація з біженцями в Україні.

XIII. Сполучені Штати Америки

Активна персональна юрисдикція	§ 1091 (e), 18-й титул США [Геноцид]. § 2441 (b), 18-й титул США [Воєнні злочини] § 2442 (c), 18-й титул США [Рекрутинг або використання дітей-солдатів]. § 2340A (b), 18-й титул США [Катування]	✓
Пасивна персональна юрисдикція	§ 402(1)(d), Четверта редакція Закону США “Про зовнішні відносини”	✓
Універсальна юрисдикція	§ 1091 (e), 18-й титул США [Геноцид]. § 2441 (b), 18-й титул США [Воєнні злочини] § 2442 (c), 18-й титул США [Рекрутинг або використання дітей-солдатів]. § 2340A (b), 18-й титул США [Катування]	✓

XIII.1. Криміналізація основних міжнародних злочинів

Наступні дії вважаються федеральними злочинами і були включені до 18-го титулу Кодексу Сполучених Штатів Америки (18 титул США):

- Геноцид, згідно з 18-м титулом США, § 1091;[649]
- Воєнні злочини, згідно з 18-м титулом США, § 2441;[650]
- Вербування або використання дітей-солдат, згідно з 18-м титулом США, § 2442;[651]
- Катування, згідно з 18-м титулом США, § 2340A.[652]

Федеральний закон США не передбачає кримінальної відповідальності за злочини проти людяності.

Закон про правосуддя для потерпілих осіб від воєнних злочинів, прийнятий у січні 2023 року, вніс зміни до попереднього Закону про воєнні злочини 1996 року, розширивши кримінальну юрисдикцію над злочинами, переліченими в законі, і поширивши її на будь-якого правопорушника, який перебуває на території США, незалежно від громадянства потерпілої особи чи правопорушника.[653]

До прийняття цього закону іноземні потерпілі особи від міжнародних злочинів могли подавати цивільні позови до судів Сполучених Штатів лише відповідно до Статуту про делікти іноземців (ATCA). Хоча це все ще залишається дієвим способом притягнення до відповідальності та отримання компенсації за міжнародні злочини, у цьому Посібнику розглядається лише кримінальна відповідальність осіб, які вчинили міжнародні злочини у США.

Геноцид	Воєнні злочини	Інші злочини
§ 1091, 18-й титул США: **Геноцид**	§ 2441, 18-й титул США: **Воєнні злочини** • Грубе порушення Женевських конвенцій або будь-якого з протоколів до них, учасником яких є Сполучені Штати;	§ 2340A, 18 титул США: **Катування**

[649] Кодекс Сполучених Штатів, Титул 18, § 1091.
[650] Кодекс Сполучених Штатів, Титул 18, § 2441.
[651] Кодекс Сполучених Штатів, Титул 18, § 2442.
[652] Кодекс Сполучених Штатів, Титул 18, § 2340A.
[653] S.4240 - Закон про правосуддя для потерпілих від воєнних злочинів; 6-й комітет Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй, Матеріали, подані Сполученими Штатами Америки: Інформація та зауваження щодо обсягу та застосування принципу універсальної юрисдикції (10 травня 2024).

• Дії, заборонені статтями 23, 25, 27 або 28 Додатку до Четвертої Гаазької конвенції про закони і звичаї сухопутної війни, підписаної 18 жовтня 1907 року;

• Грубі порушення загальної статті 3 Женевських конвенцій щодо неміжнародного збройного конфлікту;

• Умисне вбивство або заподіяння серйозних тілесних ушкоджень цивільним особам всупереч Протоколу про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв.

§ 2442, 18-й титул США: **Рекрутинг або використання дітей-солдат.**

XIII.2. Двосторонні та багатосторонні механізми судового юридичного співробітництва

Сполучені Штати не входять до складу Спільної слідчої групи (ССГ) з розслідування міжнародних злочинів, скоєних в Україні.

21 червня 2022 року Генеральний прокурор США Меррік Гарланд оголосив про створення Команди з питань відповідальності за воєнні злочини (WarCAT) для посилення поточної роботи Міністерства юстиції з притягнення до відповідальності осіб, які вчинили воєнні злочини та інші злочини в Україні. Група надає широку технічну допомогу українським прокурорам та слідчим, включаючи оперативну допомогу та консультації щодо кримінального переслідування, збору доказів, судово-медичної експертизи та відповідного правового аналізу. Центральним компонентом місії групи є сприяння розслідуванню потенційних воєнних злочинів, що перебувають під юрисдикцією США, таких як вбивства і поранення американських журналістів, які висвітлювали війну в Україні. Співпраця та координація з владою Сполучених Штатів здійснюватиметься за сприяння Прокурора зі зв'язків з США в Євроюсті.[654]

У вересні 2022 року Генеральний прокурор США та Генеральний прокурор України підписали Меморандум про взаєморозуміння з метою "сприяння належній співпраці, координації та усунення конфліктів між відповідними розслідуваннями та кримінальними переслідуваннями кожної країни" щодо воєнних злочинів, вчинених в Україні.[655] З того часу Міністерство юстиції США надає підтримку Генеральній прокуратурі України,

[654] Євроюст, Національні органи влади України та спільна слідча група підписали Меморандум про взаєморозуміння з Міністерством юстиції США (4 березня 2023).

[655] Департамент юстиції США, Генеральний прокурор США та Генеральний прокурор України зустрілися, щоб посилити спільні зусилля для притягнення до відповідальності осіб, винних у воєнних злочинах та інших звірствах, вчинених в Україні (20 вересня 2022).

допомагаючи збирати та оцінювати докази, а також визначати шляхи заповнення прогалин у доказовій базі.[656] Міністерство юстиції також співпрацює з Національною поліцією України та Державною прикордонною службою України для проведення тренінгів та наставництва, в тому числі з питань тактичної та кримінально-розшукової допомоги, судової експертизи та збору доказів для розслідування воєнних злочинів.[657]

У червні 2024 року Сполучені Штати Америки підписали з Україною Двосторонню угоду про безпеку, в якій зобов'язалися "притягати до відповідальності осіб, винних у воєнних злочинах та інших міжнародних злочинах, вчинених в Україні або проти неї, відповідно до міжнародного права, і підтримувати повне і справедливе розслідування інкримінованих міжнародних злочинів за допомогою незалежних, ефективних і надійних правових механізмів".[658]

XIII.3. Юрисдикційні вимоги

Універсальна та екстратериторіальна юрисдикція

18 титул США передбачає різні вимоги щодо універсальної юрисдикції для кожного міжнародного злочину:

- **Геноцид**: § 1091(e) 18 титулу США передбачає, що для того, щоб підозрюваного можна було судити за універсальною юрисдикцією, необхідно виконати одну з наступних вимог:
  - підозрюваний повинен бути постійним резидентом Сполучених Штатів (як цей термін визначений у розділі 101 Закону про імміграцію та громадянство (8 U.S.C. 1101)); або
  - підозрюваний має бути особою без громадянства, яка зазвичай проживає в США (спосіб визначення місця проживання, однак, не роз'яснюється); або
  - підозрюваний має перебувати на території США.[659]
- **Воєнні злочини**: Відповідно до § 2441(b) і § 2441 (f) 18 титулу США (воєнні злочини), для універсальної юрисдикції повинні бути виконані наступні вимоги:
  - Підозрюваний повинен бути постійним резидентом Сполучених Штатів (як цей термін визначений у розділі 101 Закону про імміграцію та громадянство

[656] Департамент юстиції США, Інформаційний листок: Підтримка України та притягнення до відповідальності за російське вторгнення (2024), с. 4.
[657] Департамент юстиції США, Інформаційний листок: Підтримка України та притягнення до відповідальності за російське вторгнення (2024), с. 4.
[658] Двостороння угода про безпеку між Україною та Сполученими Штатами Америки (13 червня 2024), Додаток, Реалізація статті III: Співробітництво у сфері економічного відновлення та реформ.
[659] 18 U.S.C. § 1091 (Геноцид).

(8 U.S.C. 1101)); або військовослужбовцем Збройних сил Сполучених Штатів незалежно від громадянства; або

- Присутність підозрюваного на території Сполучених Штатів; та
- Засвідчення Генерального прокурора або заступника Генерального прокурора про те, що кримінальне переслідування з боку Сполучених Штатів відповідає суспільним інтересам і є необхідним для забезпечення справедливого правосуддя в цілому. Видаючи таке засвідчення, ця ж посадова особа повинна зважити та розглянути, серед інших відповідних факторів (a) чи може ймовірний правопорушник бути висланий зі Сполучених Штатів для переслідування в іншій юрисдикції; та (b) потенційні негативні наслідки для громадян, військовослужбовців або працівників Сполучених Штатів.[660]

Відповідно до § 2442 18 титулу США (вербування дітей-солдат), вимоги для здійснення універсальної юрисдикції є такими ж, як і для геноциду:

- Підозрюваний є постійним резидентом Сполучених Штатів (як визначено в розділі 101(a)(20) цього Закону (8 U.S.C. 1101(a)); або
- підозрюваний є особою без громадянства, яка зазвичай проживає в США; або
- підозрюваний перебуває на території США.

- **Катування**: Відповідно до § 2340A (b) 18 титулу США, єдиною додатковою вимогою для універсальної юрисдикції є те, що підозрюваний повинен перебувати на території Сполучених Штатів.[661]

Ці вимоги були додатково роз'яснені законодавством та практикою наступним чином:

- **Імунітет**: Суди США постановили, що посадові особи з інших країн не будуть захищені від переслідування на підставі іноземного суверенного імунітету (тобто функціонального імунітету), оскільки такі злочини не є "офіційними діями".[662]

- **Розсуд прокурора:** Прокурор Сполучених Штатів має повноваження щодо федеральних кримінальних справ у межах свого округу. Однак ці повноваження здійснюються під наглядом і керівництвом Генерального прокурора, і про відкриття будь-якої справи, пов'язаної з катуваннями, військовими злочинами

[660] 18 USC § 2441 (Воєнні злочини); стаття 4240 - Закон про правосуддя для потерпілих від воєнних злочинів.
[661] 18 U.S.C. §§ 2340-2340A (Катування).
[662] Див. Центр правосуддя та відповідальності, Статут суду США про делікти іноземців/Закон про захист потерпілих від катувань; Судовий процес, Civitas Maxima, CJA та OSJI, Інформаційний документ про законодавство та практику універсальної юрисдикції у Сполучених Штатах Америки (травень 2022).

або геноцидом, необхідно негайно повідомити Відділ з прав людини та спеціального обвинувачення (HRSP).[663]

- **Політичне схвалення**: Для початку кримінального переслідування за міжнародний злочин та проведення деяких конкретних слідчих дій необхідна попередня пряма згода помічника Генерального прокурора Управління кримінальних справ Департаменту юстиції США. Таке схвалення має бути отримане прокурором США через HRSP.

Корпоративна відповідальність

Відповідно до доктрини *принципу відповідальності начальника за дію чи бездіяльність підлеглого*, корпорація може бути притягнута до кримінальної відповідальності в кримінальних судах США за незаконні дії її директорів, посадових осіб, працівників та агентів. Щоб притягнути корпорацію до відповідальності за такі дії, сторона обвинувачення повинна довести, що дії корпоративного агента (i) були в межах його обов'язків і (ii) були спрямовані, принаймні частково, на отримання вигоди для корпорації.[664] Рішення про притягнення корпорації до відповідальності приймає Міністерство юстиції, беручи до уваги кілька факторів, таких як ступінь та історія неправомірних дій, наявність програми дотримання правових норм, співпраця зі слідством, наслідки вчинених незаконних дій, зусилля, докладені для пом'якшення або усунення цих наслідків, тощо.[665]

Ця процедура може застосовуватися до міжнародних злочинів, вчинених директорами, посадовими особами, працівниками та агентами корпорації, які отримали вигоду від цього. Зокрема, кримінальні справи були порушені проти банку BNP Paribas за обхід санкцій і сприяння грубим порушенням прав людини, що прирівнюються до геноциду в Судані, а також проти виробника цементу Lafarge за надання матеріальної підтримки терористичній організації в Сирії. Обидві компанії визнали себе винними, щоб уникнути кримінального процесу.[666] Однак проти BNP Paribas триває цивільний процес, оскільки суданські потерпілі вимагають компенсації за міжнародні злочини, яким сприяли дії банку, в цивільному суді Нью-Йорка.[667]

[663] Департамент юстиції США, Посібник з питань правосуддя, статті 9-2.001, 9-2.139(3).
[664] Департамент юстиції США, Посібник з питань правосуддя, статті 9-28.000.
[665] Департамент юстиції США, Посібник з питань правосуддя, статті 9-28.000.
[666] Департамент юстиції США, BNP Paribas погоджується визнати себе винним і виплатити 8,9 мільярда доларів за незаконну обробку фінансових транзакцій для країн, на які поширюються економічні санкції США (30 червня 2014 року); Департамент юстиції США, Lafarge визнає себе винним у змові з метою надання матеріальної підтримки іноземним терористичним організаціям (18 жовтня 2022 року).
[667] Окружний суд Сполучених Штатів Америки, Окружний округ Нью-Йорка, Кашеф проти BNP Paribas SA, 16 Civ. 3228 (AKH), 18 квітня 2024.

XIII.4. Процесуальні кроки

Спеціалізовані органи прокуратури та слідства

WarCAT, створений у 2022 році для підтримки розслідувань та кримінального переслідування міжнародних злочинів, вчинених в Україні, входить до складу HRSP Управління кримінального відділу Департаменту юстиції США. Поради та інформацію про можливі міжнародні злочини можна надсилати за адресою: hrsptips@usdoj.gov.

HRSP діє під наглядом співробітників Управління кримінальних справ, з якими можна зв'язатися за адресою: Criminal.Division@usdoj.gov.

HRSP також відповідає за координацію в рамках Міністерства юстиції, а також з Державним департаментом і Міністерством оборони щодо розслідування та кримінального переслідування міжнародних злочинів.[668] Такій співпраці сприяє створення у 2008 році Центру порушників прав людини і воєнних злочинів (HRVWCC), який об'єднує федеральні відомства, підпорядковані HRSP, для розслідування і кримінального переслідування підозрюваних у порушенні прав людини і вчиненні міжнародних злочинів у партнерстві з офісами прокурорів США.[669]

Щодо ініціювання розслідувань, то лише федеральні слідчі та прокурори в офісах прокурорів Сполучених Штатів і федеральних агентств можуть ініціювати розслідування федеральних злочинів, у тому числі міжнародних злочинів, кодифікованих у 18-му титулі США.[670]

Хоча жертви та ОГС не можуть ініціювати розслідування або вимагати, щоб прокурори розпочали розслідування, вони можуть надавати інформацію прокурорам та слідчим (зокрема, до WarCAT або HRSP), яка може стати приводом для розслідування.[671]

Участь потерпілої особи

У Сполучених Штатах потерпілі особи не є сторонами в кримінальних процесах і можуть брати участь у провадженні лише для того, щоб подати первинну кримінальну скаргу та/або дати свідчення про те, що вони знають про вчинення злочину та його наслідки.

Однак потерпілим особам надається обмежений перелік процесуальних прав: на справедливе поводження та повагу до їхньої гідності та приватного життя; на розумний захист від обвинуваченого правопорушника; на повідомлення про судовий розгляд; на присутність на всіх відкритих судових засіданнях, пов'язаних зі злочином,

[668] Департамент юстиції США, Посібник з питань правосуддя, стаття 9-2.139(1).
[669] Судовий процес, Civitas Maxima, CJA та OSJI, Інформаційний документ про законодавство та практику універсальної юрисдикції у Сполучених Штатах Америки (травень 2022).
[670] Департамент юстиції США, Етапи федерального кримінального процесу, Розслідування.
[671] Судовий процес, Civitas Maxima, CJA та OSJI, Інформаційний документ про законодавство та практику універсальної юрисдикції у Сполучених Штатах Америки (травень 2022).

за винятком випадків, коли суд визнає, що свідчення потерпілого можуть суттєво змінитися, якщо потерпілий почує інші свідчення під час судового розгляду; на консультації з адвокатом Уряду у справі; на відшкодування збитків, якщо це передбачено вироком; на отримання інформації про засудження, винесення вироку, тюремне ув'язнення та звільнення правопорушника.[672]

Однак потерпілі особи можуть звернутися за компенсацією за шкоду, завдану їм внаслідок злочину, до цивільних судів. Іноземні жертви міжнародних злочинів можуть, зокрема, діяти відповідно до Статуту про делікти іноземців (ATCA), який надає федеральним судам юрисдикцію щодо позовів, поданих іноземними громадянами за делікти, вчинені в порушення міжнародного права, або відповідно до Закону про захист потерпілих від катувань (TVPA), який передбачає юрисдикцію щодо актів катувань або позасудових вбивств, вчинених під керівництвом іноземної держави. Обидва закони були кодифіковані у 28-му розділі Кодексу США §1350. [673]

Спеціальний (заочний) судовий розгляд

Правило 43 Федеральних правил кримінального судочинства вимагає, щоб обвинувачений був присутній під час (1) первинної явки, первинного пред'явлення обвинувачення та заяви про визнання вини; (2) на кожному етапі судового розгляду, включаючи призначення присяжних та винесення вироку; та (3) оголошенні покарання.[674]

Верховний Суд США у 1993 році підтвердив, що федеральний закон "забороняє спеціальний (заочний) судовий розгляд справи відповідача, який не присутній на початку судового розгляду".[675] Однак, якщо відповідач не з'являється в суді після початку судового розгляду, він вважається таким, що відмовився від свого права особисто з'явитися в суді, і його справа може бути розглянута за його відсутності.[676]

XIII.5. Поточні розслідування та кримінальне переслідування злочинів, що пов'язані з Україною

Наразі відкрито одну справу за воєнні злочини, вчинені в Україні:

Справа проти чотирьох російських військовослужбовців	
Підстави для юрисдикції	Пасивна персональна юрисдикція

[672] Департамент юстиції США, Потерпілі та свідки: Розуміння ваших прав та федеральної судової системи (липень 2023).
[673] 28 Кодекс США § 1350 (Позов іноземця за делікт).
[674] Федеральні правила кримінального судочинства, правило 43(a).
[675] Кросбі проти США (91-6194), 506 U.S. 255 (1993).
[676] Кросбі проти США (91-6194), 506 U.S. 255 (1993); Федеральні правила кримінального судочинства, правило 43(c)(1). Див. також Г'юман Райтс Вотч, Лист до Секретаріату Комітету з питань правил та процедури Надзвичайних палат судів Камбоджі (17 листопада 2006), с. 7-8.

Відповідні злочини	Воєнні злочини
Перебіг розслідування	Обвинуваченими є Сурен Сейранович Мкртчян, Дмітрій Буднік, Валерій ЛНУ (прізвище невідоме) та Назар ЛНУ. Мкртчян і Буднік нібито були командирами військових підрозділів Збройних сил Росії та/або так званої "Донецької народної республіки", а Валерій і Назар – військовослужбовцями нижчого рангу. Обвинувачені нібито воювали на боці Росії в Україні, коли вони нібито вчинили воєнні злочини. У квітні 2022 року Мкртчян і солдати під його командуванням нібито викрали потерпілого, громадянина США, з його будинку в селі Милове Херсонської області на півдні України і незаконно утримували його щонайменше 10 днів. Потім потерпілого неодноразово катували.[677]
Перебіг розслідування	У грудні 2023 року Група з розслідування воєнних злочинів (WarCAT), створена Генеральним прокурором, висунула звинувачення чотирьом пов'язаним з Росією військовослужбовцям у вчиненні воєнних злочинів (катування, нелюдське поводження та протиправне утримання) у східному окрузі штату Вірджинія.[678]

XIII.6. Чисельність українських біженців у країні

Станом на березень 2025 року в США перебуває понад 240 000 українських біженців.[679]

[677] Департамент юстиції США, Чотирьом пов'язаним з Росією військовослужбовцям висунуто звинувачення у воєнних злочинах у зв'язку з вторгненням Росії в Україну (6 грудня 2023 року).
[678] Департамент юстиції США, Чотирьом пов'язаним з Росією військовослужбовцям висунуто звинувачення у воєнних злочинах у зв'язку з вторгненням Росії в Україну (6 грудня 2023 року).
[679] Kyiv Independent, Команда Трампа планує позбавити правового статусу 240 000 українських біженців, повідомляє Reuters, (6 березня 2025 року).

Додаток: Актуальні ресурси

Окрім цього Посібника, кілька організацій розробили онлайн-інструменти або опублікували посібники та звіти, які можуть надати необхідну інформацію Офісу Генерального прокурора України, іншим українським органам влади, а також українським потерпілим, які бажають ініціювати початок таких розслідувань у третіх державах.

Найбільш актуальні ресурси можна знайти нижче (за категоріями та в алфавітному порядку).

Мапування законодавства та справ

- **Amnesty International**: мапування справ універсальної та екстратериторіальної юрисдикції, відкритих у Франції:
  - Мапування
- **CFJ Проект «Правосуддя без кордонів»**: глобальне картування законів про універсальну та екстериторіальну юрисдикцію:
  - Мапування
- **TRIAL International Інтерактивна мапа універсальної юрисдикції**: глобальне мапування справ екстратериторіальної та універсальної юрисдикції:
  - Мапування
- **TRIAL International, Щорічний огляд універсальної юрисдикції**: щорічний огляд важливого розвитку у справах універсальної юрисдикції в усьому світі:
  - Мапування

Посібники та звіти

- **Atlantic Council, посібник для практиків "Притягнення Ісламської Республіки Іран до відповідальності за злочини проти людяності"**: хоча цей посібник присвячений розслідуванню та переслідуванню міжнародних злочинів, скоєних в Ірані, він містить корисну інформацію про відповідні закони та практику Франції, Німеччини, Нідерландів, Швеції та Швейцарії:
  - Посібник
- **COST, опитування щодо міжнародного кримінального правосуддя**: дані, зібрані у 2023 році Програмою ЄС "Cost Action on Global Atrocity Justice Constellations", що надає огляд національного законодавства щодо міжнародних злочинів у 23 країнах:
  - Опитування
- **FIDH, ECCHR та Redress, посібник "Руйнуючи бар'єри: Доступ до правосуддя в Європі для потерпілих від міжнародних злочинів"**: посібник про доступ до правосуддя в Європі для потерпілих від міжнародних злочинів, який містить опис застосовних законів та практик у Бельгії, Франції, Німеччині, Нідерландах та Швеції:

- Посібник

❖ **International Center for Transitional Justice, звіт "Просування глобальної відповідальності"**: звіт про роль універсальної юрисдикції у притягненні до відповідальності за міжнародні злочини:
  - Звіт

❖ **Syria Justice and Accountability Centre посібники щодо національного кримінального переслідування**: хоча ці посібники присвячені розслідуванню та кримінальному переслідуванню міжнародних злочинів, скоєних у Сирії, вони містять корисну інформацію про застосовні закони та практику в цій сфері:
  - Бельгії
  - Франції
  - Німеччини
  - Нідерландів
  - Швеції
  - Сполучене Королівство
  - Сполучені Штати Америки

❖ **TRIAL International, брифінги**: довідники про законодавство та практику універсальної юрисдикції 11 держав, опубліковані спільно з Open Society Justice Initiative, що надають корисну інформацію про відповідне законодавство та практику в 11 країнах:
  - Аргентина
  - Бельгія
  - Канада
  - Англія та Уельс
  - Фінляндія
  - Франція
  - Німеччина
  - Нідерланди
  - Норвегія
  - Швеція
  - Швейцарія
  - Сполучені Штати Америки